

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Diplomová práce z oboru politologie

TRANSFORMACE KSČ/M PO ROCE 1989

TRANSFORMATION OF THE KSČ/M SINCE 1989

Autor: Hynek Roleček

2009

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, PhD.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne.....

Podpis.....

„Budoucnost bohužel není již tím, čím bývala.“

Paul Valéry

*Děkuji za radu a pomoc
PhDr. Janu Burešovi, PhD.
a za trpělivost a podporu
svým rodičům.*

Obsah

Úvod	5
1. Základní rysy transformace komunistických stran	8
2. Transformace KSČ, vznik a vývoj KSČM.....	13
2. 1. Léta 1989–1990. Strana se zachraňuje	13
2. 2. Léta 1990–1992. Strana hledá tvář	20
2. 3. Léta 1992–1993. Strana míří k rozhodnutí	25
2. 4. Léta 1993–1996. Strana se stabilizuje.....	39
3. Důsledky nedokončené transformace KSČM	51
3. 1. Vnitřní organizační struktura	52
3. 2. Postavení ve stranickém systému	55
3. 3. Přidružené a spolupracující subjekty	60
3. 3. 1. Satelitní organizace KSČM a subjekty spolupracující.....	60
3. 3. 2. Nakladatelství a tiskoviny	66
3. 4. Členská základna a postoje voličů.....	67
3. 4. 1. Členská základna	67
3. 4. 2. Voliči KSČM.....	69
3. 5. Program a ideové základy	75
3. 5. 1. Programatika	76
3. 5. 2. Ideové základy.....	83
3. 5. 3. Otázka vztahu KSČM k vlastní minulosti	90
3. 6. KSČM jako antisystémová strana?.....	96
3. 6. 1. KSČM ve světle Sartoriho pojetí antisystémové strany	96
3. 6. 2. Tribunská funkce politické strany a KSČM	100
Závěr	103
Resumé	108
Summary	110
Seznam zkratk.....	112
Přílohy	114
Literatura a prameny	130

Úvod

Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) se stala bezesporu jedním z nejdůležitějších hráčů na české polistopadové politické scéně. Nutno poznamenat, že velmi zvláštním hráčem. Tato strana s sebou totiž nese velké břímě minulosti, se kterým se od počátku 90. let specifickým způsobem snaží vypořádat. Obyčejně se tento proces označuje jako transformace.

Ve své práci se chci zaměřit na důležité aspekty, které s sebou tento fenomén v českém prostředí nesl. Transformace komunistických stran je specifickým jevem, který doprovází přeměnu celé společnosti od komunistické totality k pluralitní demokracii. Mé otázky proto nebudou směřovat pouze k samotnému procesu přeměny jedné politické strany, ale také k problémům, které tento proces vyvolal při transformaci celé společnosti a v politickém systému České republiky.

Nejdříve se pokusím o zasazení konkrétní české zkušenosti do mozaiky obecných systémových otázek. Půjde mi o vyjasnění některých základních pojmů a vysvětlení obecných faktorů ovlivňujících proces transformace nástupnických stran. Dále bude základem práce shrnutí historických souvislostí, které doprovázely vznik a vývoj KSČM. Záměrně nechci obsáhnout celý časový úsek od revoluce po současnost, a to ze dvou důvodů. Zaprvé si myslím, že pro vyhodnocení takřka současných dějů je třeba časového odstupu, zadruhé se domnívám, že klíč k pochopení procesu přeměny leží v období, kterému se věnuji výhradně, tedy v první polovině 90. let minulého století. Podrobné srovnávání situace v komunistické straně ve druhé polovině 80. let se stavem po listopadové revoluci by si vyžádalo mnohem více prostoru, než kolik je ho určeno pro mou práci. Myslím si však, že problémy, které se snažím uchopit, se i bez tohoto historického exkurzu dají v základu postihnout.

Ve třetí části se dotýkám důsledků, které s sebou proces transformace KSČM přinesl. Zde se snažím propojit dopady událostí první poloviny 90. let a stavu následného na úrovni postavení strany ve stranicko-politickém systému, na vývoj spřízněných organizací nebo tiskovin, na formulování stranických stanov a především programu a ideových základů. Neopomenu ani otázku antisystémovosti strany ve srovnání s pojetím Giovanni Sartoriho. Upozorňuji, že tato třetí kapitola není na rozdíl od kapitoly druhé striktně časově ohraničena. Šlo mi o podstatu jevů, tudíž nebylo možné vyhnout se přesahům transformačního procesu z první poloviny 90. let. Sleduji tedy problém, nikoli přesně vymezené časové období.

Ve své práci jsem se snažil vycházet jak z odborné teoretické literatury, tak z dokumentů či z dobových periodik. Asi nejpodstatnější prací, kterou jsem využil, byla kniha Petra Fialy, Jana Holzera, Miroslava Mareše a Pavla Pšeji *Komunismus v České republice*. Výhodou je její ucelenost, nevýhodou pak datum vzniku - rok 1999. Události hodnotí z krátkého odstupu, a přesahy klíčového období poloviny 90. let proto nemůže postihnout. Dále jsem vycházel z práce Michala Kubáta *Postkomunismus a demokracie*. Přestože je to práce v mnohých ohledech zjednodušující a nedostačující, pro formulaci některých základních teoretických poznatků posloužila dobře. Při práci na kapitole popisující historický nástin souvislostí vzniku a počátečního vývoje KSČM jsem vycházel zejména ze shrnujícího článku Petra Fialy a Miroslava Mareše *KSČM a koalice Levý blok* a ze sborníku *Rudí a Růžoví*, které přehledně tento těsně polistopadový vývoj popisují.

Z další klíčové literatury mohu jmenovat například knihu Martina Bastla *Radikální levice v České republice*. Spolu s internetovými stránkami některých radikálně levicových uskupení jsem s ní pracoval v kapitole týkající se organizací spřízněných s komunistickou stranou. V této souvislosti jsem

využil i shrnující statě Michala Mazela *Oponenti systému* ze sborníku *Politický extremismus a radikalismus*. Při posuzování antisystémové povahy KSČM jsem vycházel z klasického díla Giovanni Sartoriho *Strany a stranické systémy* a ze studie Michala Kubáta *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, která se pokusila teorii srovnat s praxí české komunistické strany.

Co se týká pramenů, nejlépe mi pomohla periodika *Haló noviny* a *Naše pravda*, vydávané redakcemi spřízněnými s KSČM. Abych se seznámil i s pohledem z nitra strany, přečetl jsem alespoň několik regionálních tiskovin vydávaných členy KSČM. Naopak pro pohled z vnějšku jsem použil alespoň pro klíčovou dobu první poloviny 90. let i nekomunistický tisk. Interní popisy vnitrostranických bojů, problémů a jejich vyústění mi pomohly pohlédnout na věci z jiných úhlů. Mnohdy bylo nutné oprostít se od zaujatosti pisatelů, což však při takové práci bývá pochopitelným úkolem. Rovněž jsem použil dokumenty z komunistických sjezdů, z nichž jsem zjišťoval posuny v programech, v navolení stranických orgánů a ve stanovách strany.

Nakonec nesmím zapomenout na rozhovory, které jsem vedl s bývalým stranickým předsedou Jiřím Svobodou, bývalou poslankyní za KSČM a posléze za stranu Levý blok Marií Stiborovou, současným europoslancem Miloslavem Ransdorfem či poslancem Jiřím Dolejšem. Jsem přesvědčen, že jejich názory pomohly rozkrýt pozadí některých dějů, které by byly bez poznání osobních zkušeností aktérů těžko pochopitelné i vysvětlitelné. Příklad jednoho z rozhovorů uvádím v příloze.

Další články či rozsáhlejší studie jsem použil jako podklad pro některá obecnější shrnutí. Jejich plný výčet je možné najít v seznamu literatury.

1. Základní rysy transformace komunistických stran

Jednou z důležitých podmínek v procesu přechodu k demokracii je konsolidace stranického systému. Důležitým faktorem, který může tranzici ovlivnit, je rychlost vzniku silných politických stran a stabilního stranického systému. Zůstává otázkou, zda v podmínkách středovýchodní Evropy je vůbec možné předpokládat vznik stabilního systému za tak krátkou dobu, jakou byla 90. léta 20. století. Západoevropské demokratické systémy vznikaly totiž v obdobích mnohem delších.

Pro lepší pochopení procesu vzniku a konsolidace stran po listopadu 1989 u nás si nové stranické subjekty můžeme rozdělit do čtyř skupin. Zaprvé jsou to nové strany vzniklé z hnutí typu fórum. V Československu to byly subjekty pocházející z Občanského fóra (OF) a Verejnosti proti násilí. Taková hnutí lze považovat spíše za všeobjímající uskupení bez ambic stát se plnohodnotnou stranou. Zahrnovala v sobě mnoho proudů a jako bloky šla také do voleb, ve kterých hlas pro ně reprezentoval rozhodnutí srovnatelné s rozhodnutím v referendu. Typickým příkladem strany vzniklé z takového hnutí je v československém případě Občanská demokratická strana (ODS). Zadruhé jde o stranická uskupení vzniklá zcela nově, aniž by se odtrhla od hnutí typu fórum, jako například Strana zelených. Třetím příkladem jsou strany historické, které navázaly na dřívější předkomunistickou činnost. U nás to byla především Československá sociální demokracie, později přejmenovaná na Českou stranu sociálně demokratickou (ČSSD). Konečně čtvrtou skupinu tvoří strany vzniklé ze stranických subjektů působících v československém případě v Národní frontě. Specifickým příkladem v bazénu střední a východní Evropy může být Komunistická strana Čech a Moravy, pokud si

ponechala svůj ortodoxní komunistický charakter.¹ Nakolik a zda vůbec - to je předmětem této práce.

Je zřejmé, že hned na začátku bude třeba si ujasnit terminologii. Slovo postkomunistický, termín v této souvislosti důležitý, lze stěží použít jen k úzce vymezenému jevu, jakým je specificky vzniklá Komunistická strana Čech a Moravy. Toto slovo se podle politologa Jana Holzera hodí ke kterémukoli fenoménu v posttotalitních zemích střední a východní Evropy. Příliš vhodný by nebyl ani termín neokomunistická strana, protože ten by se spíše hodil pro politické subjekty vzniknuvší bez přímé návaznosti na původní státostranu. Proto brněnský politolog nabízí vlastní pojem exkomunistická strana. Na jedné straně tento termín poukazuje na totalitní minulost vlastní i celého státu a na straně druhé reprezentuje strukturu, která má otevřeně za cíl zlikvidovat stávající společenské vazby. Jiný relevantní pojem, který můžeme použít, je nástupnická strana, jež označuje subjekt úzce spojený se svým komunistickým předobrazem. Jeho současná identita však na rozdíl od exkomunistické strany může být úplně odlišná.²

S dalším terminologickým problémem se setkáme u pojmu transformace. Někdy se v případě nástupnických stran používá termín sociáldemokratizace.³ Je pravda, že většina nástupnických subjektů v postkomunistických státech střední a východní Evropy směřovala ke změně v levicovou stranu sociálnědemokratického typu. Některé pokusy o transformaci komunistické strany se však v českém případě podle mého názoru ubíraly jiným směrem. A argumentem pro toto tvrzení nemusí být jen přítomnost životaschopné konkurenční sociálně demokratické strany v první polovině 90. let. Zdá se mi proto vhodnější

¹ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 75-76.

² Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 12-13.

³ Tamtéž, s. 14.

používat pojem transformace, tedy přeměny v obecném slova smyslu, neboť to nevytváří příliš úzký koridor možných závěrů.

Podívejme se nyní na obecné faktory ovlivňující podobu nástupnických stran a jejich úspěch ve stranickém systému. Tyto dva aspekty jsou úzce provázány. Na tom, jak strana uspěje v konkurenčním prostředí stranického systému, má nesporný podíl nově se vytvářející profil strany. Konečným cílem nástupnických stran přitom je prosadit se právě ve stranickém spektru. Svůj vliv má i následujících pět hledisek.

Zprvé se jedná o připravenost stranické elity k proměně strany. Na začátku 90. let se do popředí KSČM dostávali lidé, kteří deklarovali změny, jež by se měly promítnout do nového ideového zaměření strany, odlišného oproti období dřívějšímu. Tyto snahy však končily, jak si ukážeme v následující kapitole, odtržením reformně smýšlejících lidí od nástupnické strany, potlačením jejich aktivit, nebo osobní rezignací na tyto snahy. Svůj vliv na to mělo i dědictví stranických předchůdců, jejichž nadřazené složky dbaly na striktní dodržování ideologických pravidel marxismu-leninismu.⁴ Důležitým faktorem, který se stal oporou pro toto tvrdé ortodoxní jádro, byl záporný postoj členské základny k jakýmkoli změnám v ideologické rovině. Tento druhý vliv, tedy akceptace, respektive v českém případě neakceptace transformace strany členskou základnou, sehrál ve formování nástupnické strany KSČM v první polovině 90. let několikrát důležitou roli. Asi nejviditelnějším příkladem je referendum o změně názvu strany z přelomu podzimu a zimy roku 1991.⁵

Dalším klíčovým jevem, který ovlivňuje podobu a úspěch nástupnické strany, je otázka historické relevance levice v daném prostoru.⁶ Pokud se podíváme do české, nebo chcete-li

⁴ Tamtéž, s. 26.

⁵ Viz následující kapitolu.

⁶ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 27.

do československé historie, dá se hovořit o silné podpoře sociální demokracie, potažmo z ní vzniklé komunistické strany. Levice měla v meziválečné době zejména v českých zemích pevné a důležité postavení v politickém systému. V tomto případě, který se však - nutno podotknout - vymyká svou povahou ze zkušenosti většiny států střední a východní Evropy, lze počítat s předpokladem, že za úspěchem nástupnické komunistické strany se může skrývat i úspěch levice v minulosti. Toto tvrzení se opírá o přesvědčení některých politologů, že události na přelomu 80. a 90. let způsobily obnovení významu starých cleavages⁷ procházejících společnostmi.⁸

Čtvrtým hlediskem je finanční a majetková otázka. KSČM se podařilo získat část původního majetku, který patřil Komunistické straně Československa (KSČ). Strana tak získala určitou výhodu před ostatními politickými subjekty, a to nejen levicovými. Je jistě diskutabilní, nakolik materiální faktory ovlivnily první politické kroky nástupnické strany na počátku 90. let, nicméně i s nimi je třeba počítat, podobně jako se souvisejícím jevem, kterým je organizační kontinuita. Obé totiž dokumentuje fakt, že nástupnická strana měla ve svých začátcích před ostatními určitý náskok.⁹

A konečně je třeba zmínit dopad konfliktu centrum-periferie.¹⁰ V případě Československa se jednalo především o konflikt mezi Komunistickou stranou Československa a Komunistickou stranou Slovenska (KSS). K rozvolňování vztahů v asymetricky uspořádané organizaci, kdy slovenským protějškem nebyl český, nýbrž československý subjekt, došlo záhy po listopadu 1989. Celý problém šel ruku v ruce s procesem

⁷ S teorií cleavages poprvé vystoupili norský politolog Stein Rokkan (1921-1979) a americký politolog Seymour Martin Lipset (1922-2006) v roce 1967. Teorie cleavages (angl. rozpor, štěpení, rýha) se zabývá tím, podle jakých kritérií se voliči rozdělují do skupin, jaká kritéria jsou pro voliče při hlasování významná.

⁸ Tamtéž, s. 27.

⁹ Tamtéž, s. 29.

¹⁰ Tamtéž, s. 30.

emancipace Slovenska, přestože zpočátku stála KSS na straně zastánců zachování federace. Součástí tohoto konfliktu, jenž rovněž dopomáhal utvářet podobu nástupnické strany, byl i rozdíl v pohledu na potřebu reforem, tedy celý proces transformace. Vnější projevem se stala na rozdíl od českého protějšku změna názvu Komunistické strany Slovenska na Stranu demokratickej ľavice (SDL).

2. Transformace KSČ, vznik a vývoj KSČM

2. 1. Léta 1989–1990. Strana se zachraňuje

Vývoj událostí uvnitř KSČ, které odstartoval 17. listopad, byl překotný. Je možné dokonce pochybovat, zda strana ve dnech bezprostředně následujících fungovala jednotně. Dne 21. listopadu se sešel premiér federální vlády Ladislav Adamec s představiteli opozičního Občanského fóra. Už 19. listopadu se k tomuto opozičnímu hnutí přihlásilo několik členů komunistické strany. V pátek 24. listopadu, po rezignaci nejzkompromitovanějších členů ÚV KSČ včetně Miloše Jakeše, byl novým generálním tajemníkem jmenován Karel Urbánek. O dva dny později na dalším zasedání ÚV KSČ, na kterém mimo jiné odstoupil někdejší vedoucí tajemník Městského výboru KSČ Miroslav Štěpán, účastníci rozhodli o svolání mimořádného sjezdu na 26. leden následujícího roku. KSČ začala jednat s klubem Obroda, který vystupoval jako součást OF. Nikdo z vedení komunistické strany neměl důvěru širší veřejnosti. Ladislav Adamec zbytky její důvěry ztratil po vystoupení na pražské Letné, kdy se postavil proti připravované generální stávce. V den, kdy se uskutečnila generální stávka, tj. 27. listopadu 1989, vzniklo Demokratické fórum komunistů (DFK), které nesouhlasilo s dosavadní politikou vedení strany. Zakladateli se stali lidé kolem Miroslava Grossmana ze Společnosti Bohumila Šmerala, což byla neformální diskuzní skupina vytvořená v létě 1989 ve stranické organizaci Kabinet politické výchovy v Praze. Udržovala kontakty mimo jiné i s Obrodou. Členové DFK dodnes popírají spekulace, že jejich působení mělo vytvořit dojem nejednotnosti reformních sil.¹¹

Další den - úterý 28. listopadu - již naznačil změnu postoje uvnitř strany. Předsednictvo ÚV KSČ vyslalo vnitrostranickou informaci nižším složkám, ve které naznačovalo potřebnou změnu strategie. Vedení si uvědomilo, že

¹¹ Tamtéž, s. 87.

dosavadní formát strany jako strany s vedoucí úlohou bude jen těžko udržitelný a že je třeba i ve vztahu k opozici přijmout za dané situace pozici partnera. Předsednictvo si rovněž uvědomilo hrozbu rozpadu strany a počítalo již s novými volbami, ve kterých by mohlo dojít ke snížení nadějí na úspěch, pokud nebudou rychle přijata odpovídající opatření.¹²

Dne 29. listopadu Federální shromáždění rozhodlo o vypuštění čtvrtého ústavního článku o vedoucí úloze strany. Další kroky předsednictvo ÚV KSČ činilo spíše ve vleku událostí. Po zasedáních z 27. a 30. listopadu se snažilo veřejnost zaujmout objektivním zhodnocením událostí z let 1968 a 1969. Lepší pozici při vyjednávání s OF se KSČ snažila získat i vyloučením Miloše Jakeše a Miroslava Štěpána z vlastních řad, které se uskutečnilo 7. prosince. Ve dnech 9. a 10. prosince se uskutečnily okresní a obvodní konference KSČ. Zúčastnili se jich i někteří bývalí členové, kteří byli vyloučeni ve stranické čistce po roce 1968. Po dohodě s OF se 10. prosince chopila výkonu funkce federální vláda Mariána Čalfy, ve které ještě zasedalo devět komunistických ministrů. O dva dny později se rozhodlo, že mimořádný sjezd proběhne již před Vánocemi, tj. 20. až 21. prosince.¹³

Ještě před sjezdem uveřejnilo DFK stanovisko, jímž přiznávalo podíl na vytváření socialisticky zaměřené politiky i jiným stranickým subjektům, mezi které patřily například Československá sociální demokracie, Československá strana socialistická nebo Strana zelených. Pro toto své rozhodnutí měli údajně šedesát tisíc stoupenců. Jednání mimořádného sjezdu měla podle stanoviska DFK navázat na vysočanský sjezd z roku 1968. Kromě zrušení lidových milicí, příchodu nových lidí do vedení strany nebo zrušení pozice generálního tajemníka a jeho nahrazení předsedou měla komunistická strana směřovat k aktivnímu spoluutváření celoevropské levice. To vše

¹² Suk, J.: *Labyrintem revoluce*, Praha 2003, s. 382.

¹³ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 87.

však při zachování spojení se SSSR a členství ve Varšavské smlouvě, pouze s perspektivou rozpuštění vojenských bloků v Evropě.¹⁴

Mimořádný sjezd KSČ rozhodl mimo jiné o rozpuštění lidových milicí, zvolil nové orgány strany, přičemž radikálně snížil počet členů aparátu, když zrušil krajské výbory. Předsedou se stal bývalý předseda federální vlády Ladislav Adamec a místopředsedou někdejší předseda Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže Vasil Mohorita. Sjezd rovněž schválil akční program s názvem *Za demokratickou socialistickou společnost v ČSSR*, ve kterém se komunisté distancovali od stalinského modelu strany a společnosti, odmítli „dělení společenského bohatství a jeho návrat do soukromých rukou, jakož i výprodej národního majetku“, omluvili se celé společnosti za stav, do něhož ji KSČ přivedla, a rozhodli o ustavení své územní organizace v Čechách a na Moravě.¹⁵ KSČ se také rozhodla klást důraz na dodržování lidských práv. Požadovala tak různé nové zákonné záruky, mezi které patřily zákony sdružovací, shromažďovací, tiskový, o petičním právu, vysokoškolský atd. Delegáti sjezdu se dohodli, že *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* se stane neplatným dokumentem. Sjezd pak rehabilitoval všechny neprávem vyškrtuté členy strany.¹⁶

Vzniklo již zmíněné Demokratické fórum komunistů. Část jeho představitelů, zejména těch s kritickými připomínkami k průběhu mimořádného sjezdu KSČ a sdružených okolo osoby Jiřího Kofránka, se ze strany vyčlenila. V únoru 1990 tak započalo svou činnost samostatné politické hnutí

¹⁴ Tamtéž, s. 87-88.

¹⁵ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 184.

¹⁶ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 88.

Československé demokratické fórum (ČSDF). V březnu mělo svůj ustavující sjezd. Po zakladateli, již zmíněném Jiřím Kofránkovi, se druhým předsedou stal Milan Taraba. Podle svého programu vycházelo DFK z listopadové revoluce, z procesů uvnitř komunistické strany a jednoznačně stavělo proti totalitě demokracii, proti násilí humanismus, proti zaostávání prosperitu. V červnových volbách téhož roku však dosáhlo ČSDF jen minimálních zisků; byly dokonce v porovnání s ostatními stranickými subjekty úplně nejnižší. V České republice dostalo hnutí jen 0,32 % hlasů do SL FS, 0,44 % hlasů do SN FS a 0,33 % hlasů do ČNR. Jednalo se tedy o velký neúspěch prvních reformátorů. Druhá část DFK v KSČM zůstala a pokusila se o reformu zevnitř. Do této platformy patřil například i Miloslav Ransdorf.¹⁷

Dne 31. března 1990 vznikla na popud sjezdu, konaného v budově Vysoké školy politické ÚV KSČ v Praze, Komunistická strana Čech a Moravy. Do voleb 1990 šla ještě pod hlavičkou Komunistická strana Československa, ale se zkratkou KSČS.¹⁸ Období mezi listopadovými událostmi a červnovými volbami můžeme nazvat obdobím konsolidace a stabilizace pozic, zejména směrem dovnitř strany. Hned po listopadu revolučního roku dochází k mohutnému poklesu členské základny,¹⁹ ze strany odešla řada odborníků, především ekonomů.

V první polovině roku 1990 se v KSČS diskutovalo na téma vnitřní konsolidace, dále o otázkách politické odpovědnosti členů bývalého vedení strany za těžkou krizi ve straně a společnosti. ÚV KSČS zejména projednával míru provinění každého člena, jehož členství ve straně mimořádný sjezd pozastavil. Na zasedáních tohoto orgánu se také řešily přípravy na blížící se parlamentní volby a otázky související

¹⁷ Tamtéž, s. 89; Srov. Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 185.

¹⁸ Tato zkratka vyjadřovala federalizaci strany.

¹⁹ Dne 1. ledna 1989 čítala KSČ v celé federaci 1 701 085 členů. K 30. červnu 1990 to bylo už pouze 756 120 členů. (Hloušek, V., Kopeček, L. /ed./: *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 89.)

například s volebním systémem.²⁰ Strana se mohla v těchto podmínkách opřít o rozvinutý aparát a zkušenosti. Snažila se analyzovat problémy minulosti a zároveň se připravovala na nové podmínky.

Strana se též negativně vymezovala vůči ostatním subjektům. Cítila, že samotná její existence je ohrožena. Situaci dynamizovala i diskuze o zákazu komunistické strany, která v tu dobu probíhala na politické scéně.²¹ Ve vedení KSČ panoval strach i z médií. Komunisté proto hledali vhodná řešení, jak se s nastalou situací vyrovnat. V *Doporučení č. 2 k postupu v předvolebním období* popsalo vedení strany jako prioritu blíže neidentifikovaných politických subjektů v jejich předvolební kampani komunistickou stranu co nejvíce oslabit na třech úrovních.

Zaprvé paralyzovat fungování KSČ omezením přístupu do sdělovacích prostředků, zabavením budov a vybavení i financí strany. Zadruhé skandalizovat činnost KSČ morální diskreditací

²⁰ *Strana obnovuje své poslání*, in *Rudé právo*, 19. 2. 1990, č. 42, s. 1, 3.

²¹ Situace vznikla na základě dopisu zaslaného ÚV KSČM městským prokurátorem pro území hlavního města Prahy Tomášem Sokolem. Autor v dopise upozorňoval, že 1. května 1990 bude veškerá politická činnost KSČS na území Prahy ukončena z důvodu naplnění skutkové podstaty trestného činu podpory a propagace fašismu a podobného hnutí ve smyslu § 260, odstavec 1, případně 2 trestního zákona. (*Plné znění dopisu městského prokurátora*, in *Rudé právo*, 19. 4. 1990, č. 92, s. 5.) Generální prokuratura České republiky se od tohoto dopisu distancovala. V jeho prohlášení se uvádí, že „právní hodnocení činnosti KSČ obsažené v dopise JUDr. Sokola by... mělo spíše být adresováno zákonodárným sborům jako podnět k eventuálnímu legislativnímu posouzení. Česká prokuratura sice chápe emocionální postoje řady občanů vyvolané totalitní minulostí v naší zemi, ale nepovažuje za přípustné, aby takové emocionalitě podléhali i odpovědní zástupci státních orgánů při výkonu své funkce.“ (*Prohlášení Generální prokuratury České republiky*, in *Rudé právo*, 19. 4. 1990, č. 92, s. 3.) Přesto se na podporu prohlášení Tomáše Sokola sešlo několik tisíc lidí na Václavském náměstí. Kromě zákazu KSČ demonstranti požadovali i zabavení majetku KSČ. (-val-: *Demonstrace v Praze*, in *Rudé právo*, 24. 4. 1990, č. 96, s. 2.) Za požadavek zákazu KSČ se postavili i předsedové čtyř historických politických stran: Československé sociální demokracie, Československé strany socialistické, Československé strany lidové a Demokratické strany Slovenska, ke kterým se přidalo i pražské koordinační centrum Strany zelených. Občanské fórum slovy Jana Urbana považovalo tento akt za politicky nedospělý a postavilo se proti zákazu strany. (*Požadavek zastavení činnosti KSČ*, in *Rudé právo*, 18. 5. 1990, č. 115, s. 1, 2; Mácha, D.: *OF je proti zákazu KSČ*, in *Rudé právo*, 19. 5. 1990, č. 116, s. 4.) V obraně vůči těmto požadavkům souhlasili komunisté na IV. zasedání ÚV KSČS v dubnu 1990, že navrátí státu nemovitosti, které KSČ získala v komunistickém období. (Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 102.)

výkonných představitelů strany a zatřetí kriminalizovat KSČ. Vedení strany nabídlo řešení v radě, aby se na podobné snahy odpovídalo uvážlivě, korektně, ale i zásadově, nikoli uzavřeně, militantně, či poráženecky. Podle jeho záměru šlo především o to, aby byl uhájen operační prostor v politickém systému a aby se zabránilo extremismu.²²

Vytváření dojmu vyhocené atmosféry mohlo způsobit i další efekty: prohloubení identifikace členské základny se stranou. Mohla to být jedna z možných cest, jak si zajistit podporu tradičních členů nebo i voličů, ve kterých vytváření pocitu nespravedlnosti a křivdy mohlo vybudit větší podporu „své“ straně.

Na přelomu let 1989 a 1990 došlo k výměně několika nejkompromitovanějších poslanců KSČS ve Federálním shromáždění. Kooptacemi se tak dostali do vyšších pozic osobnosti méně zatížené minulostí, lidé, kteří však dodržovali linii politiky určenou mimořádným sjezdem. Mezi ně patřil i budoucí předseda strany Miroslav Grebeníček. Na ustavujícím sjezdu KSČM se jejím předsedou stal Jiří Machalík. Vedle DFK se ve straně začaly brzy vytvářet i další platformy. V květnu 1990 spatřila světlo světa ortodoxní marxisticko-leninská skupina kolem Ivana Hruzy. Dalším názorovým uskupením se stal i Samosprávný klub komunistů.²³

Na jaře započal tedy výrazný proces krystalizace dobrovolných spolupracujících platforem, z nichž každá byla vedena jinou politickou reprezentací, vytvořila si vlastní organizační strukturu i svůj vlastní ideový profil. Vznikala půda pro konkurenci ve vztahu k potenciálním voličům či jiným

²² *Doporučení č. 2 k postupu v předvolebním období* (zpracováno z diskuze v konzultační skupině volebního štábu ÚV KSČ), (interní materiál KSČ) 1990.

²³ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 89. V následujících měsících se počet platforem zvyšoval. Fungovala např. Zelená platforma, Dělnická platforma KSČM, Platforma zemědělců nebo Křesťanskodemokratický proud sympatizujících s KSČM. (Vzniká zelená platforma KSČM, in *Rudé právo*, 8. 8. 1990, č. 183, s. 2; /jan/: *Nové platformy v KSČM*, in *Haló noviny*, 2. 10. 1991, č. 103, s. 2.)

politickým subjektům a společenským organizacím.²⁴ Komunisté se i tímto způsobem učili novým možnostem komunikace uvnitř strany. Proces krystalizace pocházel zdola členské základny a byl v polovině roku 1990 velmi silný, což byl významný krok od dřívější praxe demokratického centralismu.²⁵

Na druhou stranu však každá z platforem měla na fungování strany odlišný pohled. Zmíněná marxisticko-leninská skupina vydala prohlášení *O co nám jde*.²⁶ V něm především kritizovala snahy napadat celou historii KSČ, které se objevovaly uvnitř strany, a upozorňovala na to, že podpora takového stanoviska není nahodilá. Platforma ve svém prohlášení vyjadřovala obavy z likvidace strany jako komunistického subjektu, přičemž takovou možnost označovala za větší nebezpečí než útoky zvenčí. Názorový proud se stavěl jak proti vytvoření tzv. nové ideologie KSČ, zastřešujícímu prvku, který by potlačil různorodost myšlenkových proudů, tak proti návrhu na „konfederalizaci strany“ a de facto jejímu organizačnímu rozkladu zevnitř.

Samosprávný klub komunistů zveřejnil na stránkách *Rudého práva* své ideové pozice.²⁷ V nich se opíral zejména o snahu syntetizovat soudobý výklad Marxe i s nemarxistickým socialismem moderního typu. Podobně jako výše zmíněná platforma marxisticko-leninská se klub negativně vymezil vůči snahám o přeměnu názvu strany. Jak už z názvu klubu vyplývá, těžiště svého fungování položil do boje za samosprávu. Platforma ji považovala za základní princip demokracie a vadilo jí, že taková idea není obsažena v žádném z dokumentů strany.

O tom, že záchrana strany byla úspěšná, hovoří i poměrně vysoké volební zisky v červencových volbách. Komunisté získali

²⁴ Valenčík, R.: *Konfederace v rámci KSČ?*, in *Rudé právo*, 16. 6. 1990, č. 137, s. 3.

²⁵ Viz kapitulu *Vnitřní organizační struktura*.

²⁶ Hrůza, I., Vejvoda, J., Weber, J.: *O co nám jde*, in *Rudé právo*, 27. 6. 1990, č. 149, s. 3.

²⁷ Formánek, M.: *Samosprávný klub komunistů - další názorová platforma?*, in *Rudé právo*, 18. 6. 1990, č. 141, s. 3.

v roce 1990 ve volbách do SL FS 13,48 % hlasů, do SN FS 13,80 % hlasů a do ČNR 13,24 % hlasů.²⁸ Období vnitřní krystalizace dodalo některým překvapivou vzpruhu. KSČ se stala počtem získaných hlasů druhou nejsilnější stranou ve státě. Jedna změna tu však byla: potenciál pro přístup k výkonným funkcím neexistoval. Komunisté díky velké podpoře voličů zaujímali silné postavení na zákonodárném poli, dveře do vlády se jim však zavřely, protože s nimi ostatní strany odmítly spolupracovat.

2. 2. Léta 1990–1992. Strana hledá tvář

Tehdejší předseda KSČS Ladislav Adamec mluvil po volbách v červenci 1990 o třech proudech ve straně: zaprvé o reformním, který představovali především mladí lidé; šlo jim o rozhodný rozchod s minulostí i po personální stránce, přikláněli se ke konfederaci KSČS a odmítali tehdejší název. Druhý a nejpočetnější - centristický proud - odmítal absolutní negaci uplynulých čtyřiceti let a opíral se o marxismus bez deformací. Konečně třetí proud tvořili podle Ladislava Adamce ti, kteří se nesmířili s výsledky 17. listopadu a trvali na dogmatických poučkách.²⁹ Shrnující slova tehdejšího předsedy, jimiž reagoval na setkání s předsedy okresních výborů, naznačovala pnutí, se kterým se KSČS a její odnože v Česku a na Slovensku musely napříště vypořádávat. Na jedné straně zde hrozilo totální rozštěpení, na druhé straně se skupiny snažily o dobytí převahy.

První sjezd KSČM se konal 13. a 14. října 1990 v Olomouci. Novým předsedou zde byl zvolen Jiří Svoboda.³⁰ Základem stranického programu se stala idea demokratického socialismu,

²⁸ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 89.

²⁹ Pergl, V.: *Tři proudy v KSČS*, in *Rudé právo*, 24. 7. 1990, č. 170, s. 1, 2.

³⁰ Jiří Svoboda byl zvolen ve druhém kole volby 387 hlasy od 648 delegátů. Jeho protivník, dosavadní předseda Jiří Machalík, dostal 248 hlasů. (*Předsedou KSČM Jiří Svoboda*, in *Rudé právo*, 15. 10. 1990, č. 241, s. 1.)

jehož jádro spatřovali komunisté především v „úsilí o demokratickou sociálně spravedlivou společnost a sociálně právní stát“.³¹

Jiří Machalík, muž vedoucí stranu od ustavujícího sjezdu, poznamenal, že KSČM má upřímnou snahu stát se součástí evropské levice, a je proto jejím bytostným zájmem spolupracovat se všemi levicovými a demokratickými silami v naší zemi.³² Nový předseda strany, filmový režisér Jiří Svoboda, naznačil své priority v odpovědi na telegram profesora filozofie Ivana Svitáka. Jeho přání, aby se levice v Československu sjednotila, považoval Jiří Svoboda za prvořadý úkol. Nový předseda v odpovědi uvedl, že si uvědomuje společenská rizika, která roztržitost levice pro společnost představuje.³³

V této době začínaly na povrch vyplouvat vnitrostranické spory týkající se uspořádání mezi českomoravskou a slovenskou částí komunistické strany. Na XVIII. sjezdu KSČS, který se konal 3. až 4. listopadu 1990, odešel z vedení strany po Ladislavu Adamcovi i Vasil Mohorita. Jako určitý spojovník byla vytvořena Federální rada KSČM a KSS. Jejím předsedou se stal Pavol Kanis, místopředsedou Miroslav Grebeníček s tím, že se po roce měli ve funkcích vystřídat. Posléze došlo k doplnění názvu slovenské části na KSS-SDL (později jen SDL), následně k rozdělení poslaneckého klubu. Tehdejší předseda Strany demokratickej ľavice Peter Weiss uvedl, že se změnou názvu uvolnili od odpovědnosti za minulost.³⁴ Gesto, kterým chtěla vykročit k rozvázání pout s minulostí KSČ, korunovala strana v prosinci 1991, kdy proklamovala své odtržení od KSČM.

³¹ Program Komunistické strany Čech a Moravy, in Dokumenty I. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy (interní materiál KSČM), s. 17.

³² Tamtéž, s. 4.

³³ Tamtéž, s. 55.

³⁴ Podzimek, M.: Peter Weiss: „Nie sme už revolučnou, ale reformátorskou stranou“, rozhovor s Peterem Weissom, in Mosty 11/1991, s. 2.

Československé uskupení komunistických stran formálně zaniká 7. dubna 1992.³⁵

Další vnitrostranické spory na sebe nenechaly dlouho čekat. Uvnitř KSČM se vytvořila názorová platforma - tzv. Demokratická levice v KSČM (DL KSČM) -, jejímiž členy byli mimo jiné Vasil Mohorita nebo Michal Kraus. Toto uskupení se hned od počátku setkávalo s velkou kritikou, a to i ze strany DFK, tedy křídla, které se samo snažilo o reformy. Mluvčí DFK Víta Jurásek upozornil, že se vším přišla již dříve jejich platforma, dokonce i s návrhem na přejmenování, a to na KSČM - Strana demokratického socialismu.³⁶ Na rozdíl od většinového proudu KSČM, který prosazoval alternativní návrhy ekonomické reformy, DL KSČM souhlasila s radikální ekonomickou reformou. Přicházeli s požadavkem změny názvu strany a zásadní reformy, přičemž se nechtěli opírat jen o komunistickou minulost, ale i o sociálnědemokratické kořeny z doby před první světovou válkou. Toto uskupení předpokládalo, že se KSČM rozdělí, část půjde s reformátory a část zůstane s proudem tradičním.³⁷

Diskuze o změně názvu strany však byla již dávno otevřená. Otevřel ji někdejší předseda KSČ Ladislav Adamec a probíhala již v roce 1990.³⁸ Ještě na konci téhož roku nepovažoval Jiří Svoboda otázku referenda o názvu strany za aktuální. „Už před sjezdem jakási malá referenda v okresních organizacích byla. Rozhodla název neměnit. Výkoný výbor ÚV KSČM se shodl, že referendum nyní není aktuální. Nepřineslo by nic nového.“³⁹

³⁵ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 187; Bradáč, V., Krýl, P., Pergl, V.: *KSČS je federací*, in *Rudé právo*, 5. 11. 1990, č. 259, s. 1, 2.

³⁶ Jurásek, V.: *Demokratická levice v KSČM - Proč?*, in *Mosty* 27/1991, s. 3, 4.

³⁷ Janouškovec, J.: *Rozpačitá DL KSČM*, in *Rudé právo*, 21. 6. 1991, č. 17, s. 1.

³⁸ Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008. Viz přílohu.

³⁹ Pergl, V.: *Referendum k názvu není aktuální*, rozhovor s Jiřím Svobodou, in *Rudé právo*, 28. 12. 1990, č. 302, s. 2.

Nakonec však ke stranickému referendu došlo.⁴⁰ Rozhodl o něm ÚV KSČM na svém VI. zasedání v Nymburce 7. září 1991. Uskutečnilo se mezi 15. říjnem a 31. prosincem roku 1991. Členové v něm odpovídali na otázku: „Jsem pro změnu názvu strany?“, přičemž byly dvě možné odpovědi: „Ano“ nebo „Ne“.⁴¹

Výsledky byly zveřejněny na mimořádném sjezdu strany 1. února 1992.⁴² Referenda se zúčastnilo 82,3 % členů. Takřka 76 %⁴³ členů si přálo název zachovat. Ještě před skončením referenda DL KSČM, ke které se podle jejích prohlášení hlásilo až na 13 000 lidí, ze strany vystoupila a spolu s Konventem demokratické levice, Československým demokratickým fórem a Nezávislou levicí utvořila Demokratickou stranu práce (DSP).⁴⁴ Zástupci DSP se snažili o spolupráci s ČSSD, k užší spolupráci však nedošlo, a to i vinou rezervovaného přístupu sociálních demokratů, kteří považovali DSP více za postkomunistický subjekt než za rovného sociálnědemokratického partnera. DSP kandidovala ve volbách v roce 1992 společně s Hnutím za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko a Liberálně sociální unií. Díky tomu získala v Poslanecké sněmovně tři mandáty. V dubnu 1993 však část členů, mezi něž patřili i Michal Kraus a člen disidentského

⁴⁰ Stranické referendum bylo podle čl. 12 organizačního řádu, schváleného na sjezdu v Olomouci roku 1990, možné uspořádat „o zásadních otázkách politiky KSČM, včetně jejího názvu, uspořádání a ukončení činnosti...“ Rozhodovala nadpoloviční většina všech členů. Viz též kapitolu *Důsledky transformace KSČM*. (*Program Komunistické strany Čech a Moravy*, in *Dokumenty I. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy /interní materiál KSČM/, s. 26.*)

⁴¹ Viz přílohu.

⁴² O svolání tohoto mimořádného sjezdu rozhodl ÚV KSČM na svém zasedání 14. prosince 1991. Kromě vyhlášení oficiálních výsledků referenda však měl jako hlavní úkol změnit organizační řád strany ve smyslu nového zákona o politických stranách. Sjezd musel ustanovit ústřední rozhodčí komisi, vymezit statutární orgány a zástupce strany apod. (Moučková, M.: *Strana a zákon*, rozhovor s Hanou Entlerovou, in *Haló noviny*, 8. 1. 1992, č. 6, s. 1, 3.)

⁴³ Z celkového počtu 354 545 členů, kterými strana v době referenda disponovala, se referenda zúčastnilo 291 783 straníků, tedy 82,3 %. Pro změnu názvu hlasovalo 69 007 členů, tj. 23,65 %, proti bylo 221 575, tedy 75,94 % členů. Neplatné hlasovací lístky odevzdalo 1201, tedy 0,41 % členů KSČM. (*Referendum: Komunistická strana Čech a Moravy*, in *Haló noviny*, 3. 2. 1992, č. 28, s. 1.)

⁴⁴ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 188; *Neformální mimořádný sjezd KSČM*, in *Naše pravda* 10/1992, s. 1.

křídla Československé strany socialistické Petr Wurm, odešla do ČSSD a zbytek členů pak splynul se Stranou demokratické levice (SDL),⁴⁵ o které bude ještě řeč.

V období mezi volbami v roce 1990 a vnitrostranickým referendem o názvu hledala komunistická strana vlastní tvář nejen v úzkém vedení, po budoucnosti se ptali i řadoví členové. Příkladem může být článek z „listu komunistů a sympatizujících středních Čech“ *Svobody* s názvem *Pohled z nitra strany*.⁴⁶ Autoři, členové základní organizace v Kladně, v něm upozorňovali, že v diskuzi o proměně strany často zaznívají hlasy, aby se strana zcela distancovala od své minulosti, jež byla charakteristická „proklamovanou jednotou, nekritickou důvěrou a oslavováním vůdců“. Požadovali, aby se vedení strany vyjadřovalo k probíhajícímu procesu nejen ve vedení, ale i v rámci okresů, měst a obcí. S tím si zároveň přáli, aby se vedení strany silněji zasadilo o odstranění okresních funkcionářů strany, těch, kteří se změnám bránili a „kteří až do posledního okamžiku... setrvali... na dogmatických tvrzeních a lžích“. Autoři se dále domnívali, že byly posíleny postoje konzervativně smýšlejících jednotlivců.⁴⁷

Rád bych v této souvislosti upozornil na konflikt probíhající uvnitř strany mezi dogmaticky uvažujícími členy, kteří se snažili posuzovat situaci ze zakonzervované myšlenkové pozice, a těmi, kteří se v komunistické straně snažili o radikálnější změny. Jak je patrné z výše zmíněného textu, spor probíhal na všech úrovních, nejen mezi stranickými elitami. Můžeme použít i slova Miloslava Ransdorfa, který upozorňuje, že hlavním „zájmem předsedů okresních organizací je stabilita“.⁴⁸ Mnozí členové byli frustrováni z politického zvratu, antikomunistické atmosféry a převládajícího liberálně-

⁴⁵ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 91.

⁴⁶ Sezama, M., Matoušek, J.: *Pohled z nitra strany*, in *Svoboda*, 11. 6. 1991, č. 23, s. 1, 2.

⁴⁷ Tamtéž, s. 2.

⁴⁸ Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008.

konzervativního diskurzu ve společnosti. Svou socializační platformu nacházeli členové především staršího věku na okresních výborech strany. V řadě okresních výborů již v této době převládala atmosféra „obležené pevnosti“ a vedení okresních organizací se ocitlo pod rostoucím konzervativním tlakem. Frustrace a obavy brzdily odhodlání ke kritické sebereflexi a otevření strany širší diskuzi bylo stále častěji vnímáno jako zrada a ohrožení vysoce ceněné jednoty a základů tradiční komunistické identity. Na druhé straně lidé produktivního věku, kteří ztratili důvěru ve změnu, stranu opouštěli.⁴⁹

2. 3. Léta 1992–1993. Strana míří k rozhodnutí

Jako by tehdy došlo k chvilkovému vnitrostranickému uklidnění, ale ve skutečnosti tu vznikl velký problém. Toto uklidnění přišlo za cenu utvrzení se v tradičním směřování. Alespoň navenek to mohlo tak působit, když se strana takto jasně rozhodla pokračovat ve své politice pod stejným názvem a tím naznačit, že se nebude snažit o výraznější změny ve srovnání s minulostí. Místo slíbeného sbližování s dalšími levicovými subjekty došlo k dalším štěpením.

Cestou ze slepé uličky měla být spolupráce s Demokratickou levicí. V žádném případě se ovšem nejedná o stejnou Demokratickou levici, o jaké jsem se zmínil o několik řádků výše. Tato Demokratická levice vznikla v dubnu 1990 v Brně, především na popud Lotara Indrucha, středoškolského učitele, který nikdy do té doby nebyl členem žádné strany. Nutně je však potřeba dodat, že ve volbách v roce 1990 kandidoval právě

⁴⁹ Handl, V.: *Transformace komunistické strany: Od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci*, in Gjuričová, A., Kopeček, M. (ed.): Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989, Praha - Litomyšl 2008, s. 99-100. Ve zmíněné okresní organizaci na Kladně dokumentují situaci tato čísla: starších 60 let byla více než polovina členů (56 %) a v období od počátku roku 1990 do poloviny roku 1991 bylo přijato jen 19 členů a devíti bylo členství obnoveno. (Vlčková, E.: *OV KSČM Kladno o plnění závěrů z Olomouce*, in Svoboda, 18. 6. 1991, č. 24, s. 1, 2.)

za DFK. Hlavním cílem tohoto uskupení bylo sjednotit levici nejen organizačně, ale především názorově. V roce 1991 iniciovala Demokratická levice vznik Levicového sdružení ČSFR, na jehož půdě se měla uskutečnit spolupráce různých levicových skupin. Zde také došlo ke kontaktům obou subjektů s názvem Demokratická levice, přičemž však k významnější dohodě nedospěly. KSČM ovšem nabízené příležitosti využila. Dne 30. března 1992 podepsala Demokratická levice s KSČM dohodu o koaliční spolupráci a do voleb v roce 1992 šly oba politické subjekty společně pod hlavičkou Levý blok (LB).⁵⁰ V Radě Levého bloku, orgánu, který řídil spolupráci jednotlivých uskupení, zasedali mimo jiné zástupci Mladé levice, Demokratické strany práce, Demokratického svazu Romů, Levicových klubů žen, Politické strany žen a matek Československa, Levé alternativy, Hnutí za mír a lidská práva, Hnutí angažovaných Romů, Hnutí za sociální spravedlnost a lásku k bližnímu a Shromáždění politických stran, hnutí a sdružení sociální levicové orientace.⁵¹

Široká koalice Levý blok spojila subjekty od středu až po radikální levici. Na tiskové konferenci u příležitosti podpisu dohody zástupci koalice uvedli, že Levý blok sdružuje přes půl milionu lidí různého smýšlení: „od národně socialistického, přes křesťanskosociální, sociálnědemokratické, komunistické, trockistické až po anarchistické“.⁵² O tomto širokém rozkročení se ve straně vedly četné diskuze. Podle sociologického průzkumu Klubu levicových sociologů tři čtvrtiny členů KSČM souhlasily s koaličním postupem KSČM s dalšími levicovými stranami a hnutími.⁵³

⁵⁰ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 189-190.

⁵¹ Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 91.

⁵² (sk, lem): *Šanci všem, ochranu slabým*, in *Haló noviny*, 31. 3. 1992, č. 77, s. 1, 3.

⁵³ (ih): *Většina strany pro Levý blok*, in *Haló noviny*, 1. 4. 1992, č. 78, s. 2.

Formace Levý blok byla jednou z možností, jak nevystavovat přímo často dráždivou značku komunistické strany a zároveň při spolupráci dalších levicových uskupení a jednotlivých osobností formulovat levicovou politiku. Miloslav Ransdorf se domnívá, že by „Levý blok... vyšel vstříc potřebě expanzivní transformace“.⁵⁴ Snaha o vytvoření širokého levicového pole měla podle něj směřovat k využití tradičního levicového potenciálu českých voličů. Potenciálu, který přesahoval meze politického stranictví.⁵⁵ KSČM se pokusila vymanit z vnitřních problémů skrze vytvoření široké volební koalice. Na základě širokého levicového diskurzu by pak došlo k překonání problémů, které si s sebou komunistická strana nesla z minulosti.

Ve volbách v roce 1992 dosáhl Levý blok nesporného úspěchu. Nejenže se stal druhým nejsilnějším stranickým subjektem v Čechách a na Moravě,⁵⁶ ale hlavně počet jeho voličů předčil dvojnásobně počet členů KSČM, což můžeme považovat za znak omezení nedůvěry. Tato koalice byla přijatelnější pro více lidí, podle průzkumu Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) byly hlavními důvody pro volbu této koalice zejména důvěra lidí vůči jejím představitelům a vyhovující volební program, který odpovídal jejich světovému názoru, víře a přesvědčení.⁵⁷

Levý blok se tak stal hlavní opoziční silou. Postavil se do role hlavního oponenta ekonomické transformace, upozorňoval na závažné sociální, ekonomické a státoprávní důsledky s ní související. Úspěch ve volbách měl být důvodem další spolupráce v této koalici.

⁵⁴ Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ LB získal ve volbách do ČNR 14,05 % hlasů (což znamenalo v absolutních číslech 909 490), v SL FS 14,27 % (absolutně 926 228) a v SN FS 14,48 % hlasů (absolutně 939 197). (Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 191.)

⁵⁷ Tamtéž, s. 192.

Dne 19. září 1992 byla v Ostravě podepsána *Dohoda o součinnosti Levého bloku*, která představovala vyvrcholení sjednocovacích snah. Signujícími stranami a hnutími byly vedle Demokratické levice ČSFR a KSČM také České národní hnutí za mír a lidská práva, Hnutí za spravedlivou společnost a lásku k bližnímu, Hnutí 90, Demokratická strana ČSFR a Levicová romská organizace. Pozorovateli, kteří se měli rovněž zúčastňovat zasedání LB, se stali zástupci Svazu volnomyšlenkářů, Klubu samosprávného lidového podnikání, Klubu českého pohraničí, Křesťansko-sociálního hnutí, Svazu ochrany nájemníků, Hnutí za demokratické Československo, Hnutí důchodců za životní jistoty, Hnutí za sociální spravedlnost, Klubu pokrokových architektů a Odborového svazu Čech, Moravy a Slezska.⁵⁸ Paradoxně k největšímu sblížení největšího počtu subjektů dochází v době, kdy se začal blížit bod zlomu uvnitř hlavní součástky Levého bloku, tedy KSČM, bez které celý tento konglomerát hnutí, klubů a dalších organizací, významem většinou politicky marginálních, neměl šanci se na politické scéně výrazněji prosadit.

Druhý řádný sjezd KSČM se konal 12. až 13. prosince 1992 v Kladně. Ve *Zprávě o činnosti ÚV KSČM o činnosti strany od I. sjezdu KSČM* se můžeme dočíst o vzniku čtyř základních ideově-politických proudů, chcete-li platforem, uvnitř strany. Jednalo se nejprve o proud tradicionalistický, který kladl důraz na kontinuitu a byl reprezentován marxisticko-leninskými kluby. Druhou platformou byla sociálnědemokratická skupina. Ta požadovala přerušeni kontinuity s minulým vývojem. Třetí proud specificky navazoval na teoreticko-metodologické zdroje a obracel se k přítomnosti a budoucnosti. Reprezentován byl Samosprávným klubem komunistů. A konečně čtvrtou platformu představovalo Demokratické fórum komunistů, jehož někteří představitelé postupně splynuli s pragmatickou politikou vedení KSČM. Problémem však zůstala skutečnost, rovněž popsaná

⁵⁸ Tamtéž, s. 193.

ve zmiňované zprávě, že nebyl nalezen „účinný způsob vzájemné inspirace a zhodnocování práce platform“, a s větším ohlasem se neseťkala ani snaha „o zintenzivnění a prohloubení vzájemné komunikace“.⁵⁹

Zasedání nejvyššího stranického orgánu se nezúčastnil předseda strany Jiří Svoboda, na kterého byl několik dní předtím spáchán atentát. I v nepřítomnosti však byl opět zvolen předsedou. Místopředsedou se stal Miroslav Grebeníček. Ve svém úvodním projevu naznačil, že jediným problémem transformace strany není odmítnutí praktik a vlastností někdejší státostrany, ale také generační problém. Podle jeho slov „proces transformace... nebude dokončen, pokud strana nezíská sympatie a větší podporu příslušníků střední a mladé generace. V tom spočívá i měřítko její přijatelnosti na levém křídle politického spektra a v občanské veřejnosti.“⁶⁰

Za velmi zajímavý dokument, který byl uveřejněn na II. sjezdu strany, považuji *Zprávu ÚV KSČM o činnosti strany od I. sjezdu strany*, přesněji její bod *Možné alternativy vývoje KSČM v době po I. sjezdu*. Komunistické vedení vidělo v podstatě pět variant možného vývoje. Zaprvé to byla zásadní změna související se změnou názvu strany, snížením počtu členů, levicovým programem s výslovným odmítnutím jakékoli myšlenky komunismu, včetně uznání výlučné odpovědnosti za předchozí vývoj společnosti. Realnost této alternativy zanikla vinou opuštění politiky národního porozumění a vinou eskalace antikomunismu. Druhou alternativou se mohlo stát utváření strany na základě jediné ideologie a za aktivního působení fundamentalisticky orientovaných skupin uvnitř strany, jejichž motivací byla především myšlenka odvety za pád předlistopadového režimu, který byl těmito skupinami pocitován jako osobní porážka. Za nejméně pravděpodobnou možnost dalšího

⁵⁹ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 194.

⁶⁰ *Dokumenty II. sjezdu KSČM (interní materiál KSČM)*, s. 4.

vývoje považovalo vedení variantu dobrovolného rozpuštění KSČM a přechodu členů do jiných politických stran. Čtvrtá alternativa předpokládala rozpad KSČM na několik samostatných subjektů, profilovaných podle názorových platforem. Poslední možnou cestou vývoje strany se stala její „transformace ve stranu jakožto společenství lidí organizovaně vyjadřujících svůj konkrétní specifický zájem, který působí jako organizačně jednotící prvek, moment či báze, na níž je možné se organizačně sjednocovat... Tato alternativa, jejíž nespornou předností je nezátíženost ideologií, a tedy schopnost poskytnout poměrně široký organizační prostor nejen názorově různorodým proudům, ale i mnohočetným aktivitám a iniciativám nepolitického charakteru od kulturních až po podnikatelské, se ukazuje jako nejschůdnější.“⁶¹

Zde vedení komunistické strany učinilo jistou sebereflexi. V případě poslední možnosti se nejjasněji ukazuje odlišný pohled na proces transformace. Největší její díl vidí spíše na organizační bázi než na základě vyrovnání se s minulostí na ideologickém poli. Zajímavé je, že za přednost se považuje „nezátíženost ideologií“ a vliv této „nezátíženosti“ na okolí strany, na subjekty, které by mohly s KSČM spolupracovat. Pojem transformace tu KSČM vnímala především jako vnitřní proměnu ze státostrany s přísnou linií, disciplinovanou, s jednotnou ideologií a demokratickým centralismem, unifikovanou strukturou a hierarchií funkcí, ve stranu veskrze demokratickou, vnitřně, tedy názorově i organizačně členitou, s vysokým stupněm tolerance. Domnívám se, že to byl jeden z problematických bodů, na nichž se neshodli stoupenci hlubší transformace a spojené levice s lidmi, kteří převzali vedení ve straně po III. sjezdu.

Nejdůležitějším bodem jednání se však stal program strany.

⁶¹ Tamtéž, s. 7-8.

Diskuze o něm se rozvinula již dlouho před začátkem sjezdu.⁶² Její účastníci se veskrze shodovali na konkrétnějším zaměření programu oproti programu olomouckému. Vyprofilovaly se dvě hlavní alternativy, jejichž zastánci se v předsjezdových jednáních tvrdě utkali. Jedna z těchto alternativ pocházela z pera tradicionalistů, ortodoxních marxistů, kteří posléze založili platformu *Za socialismus*, o které se zmíním níže. Druhá pocházela z okolí spřízněného s předsedou strany Jiřím Svobodou. Byla založena na prohloubení obecných základů olomouckého sjezdu a na požadavku změny identity strany v souvislosti se změnami společnosti.⁶³ Oba koncepty však nebyly akceptovány. Kompromis vytvořila programová komise, ve které byli mimo jiné Miloslav Ransdorf, Zdeněk Hába či Jiří Dolejš.⁶⁴ Výsledkem byl program založený na komunistické identitě.⁶⁵

Jeho základní ideje platí do současnosti. Mimo jiné se v něm uvádí, že „KSČM programově navazuje na humanistické poselství zakladatelů socialismu, na pokrokové ideje minulosti a současnosti, na teoretický přínos Marxe a Engelse... Programovým cílem KSČM je vybudování moderní socialistické společnosti, společnosti svobodných, rovnoprávných občanů, společnosti demokratické, samosprávné, politicky a hospodářsky pluralitní, prosperující a sociálně spravedlivé.“⁶⁶ Takové formulace charakterizují dobře následné procesy uvnitř strany. Utvořil se zde základ pro budoucí zakonzervování postojů. Akcentování minulého vývoje nebo důraz kladený na „teoretický

⁶² Srov. Hába, Z.: *Jak jsem četl návrh*, in *Haló noviny*, 23. 9. 1992, č. 224, s. 5; Šafránek, P.: *O krizích, teorii, sporech a realitě života*, rozhovor s Jiřím Svobodou, in *Haló noviny*, 12. 10. 1992, č. 240, s. 1, 5, 13. 10. 1992, č. 241, s. 1, 5; -rf-: *DFK o programu KSČM*, in *Haló noviny*, 12. 10. 1992, č. 240, s. 2; Schwarz, O.: *Quo vadis, KSČM*, in *Haló noviny*, 23. 10. 1992, č. 250, s. 5; Smíšek, J.: *Je to nová strana*, in *Haló noviny*, 13. 11. 1992, č. 267, s. 5.

⁶³ *Návrh programu KSČM*, in *Haló noviny*, 4. 9. 1992, č. 208, s. 4, 5.

⁶⁴ Rozhovor s Jiřím Dolejšem ze dne 11. 12. 2008.

⁶⁵ *Předsedou KSČM Jiří Svoboda*, in *Haló noviny*, 14. 12. 1992, č. 293, s. 1, 2.

⁶⁶ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 195.

přínos Marxe a Engelse" naznačovaly, že atmosféra ve straně je z větší části nakloněna tradiční linii kontinuity stranického vývoje a že jakékoli pokusy o kritické zhodnocení minulosti a případné odmítnutí některých jejích aspektů půjde prosadit jen velmi těžko.

Nově přijatý program se stal jen dalším problémovým momentem. Nejenže stranu nesjednocoval, ale naopak zde vznikla nová platforma Za socialismus, ke které se hlásili zejména předlistopadoví členové KSČ, například do strany znovu přijatý Miroslav Štěpán či Jaromír Obzina.

Jiří Svoboda považoval tuto platformu za nebezpečnou a nově přijatý program pokládal za výzvu k reformě strany. Není překvapivé, že jeho prvním krokem byl apel na změnu názvu strany. Postupně padaly návrhy na nové označení, jako například Strana demokratického socialismu, Strana radikální levice a Strana demokratické levice. Za vrchol jeho snah prezentovaných na veřejnosti lze považovat materiál *Strana na rozcestí* vydaný 12. února 1993, ve kterém Svoboda upozorňuje, že pojmy socialismus a komunismus, ale i politická levice, byly ve volbách v roce 1992 zdiskreditovány, a to zejména ve vazbě na politickou stranu, která má v názvu pojem „komunistická“. Název „komunistická“ podle něho ztratil politologické odůvodnění, neboť v programu se strana zřekla všech tezí a pouček, které se v minulosti staly důvodem pro historické štěpení socialistického a dělnického hnutí na orientaci komunistickou a nekomunistickou. Mezi ně řadil diktaturu proletariátu, komunistickou stranu jako předvoj dělnické třídy, převzetí moci revoluční cestou, demokratický centralismus nebo politické prostředí jediné státostrany. Svoboda se domníval, že „z úzce politologického hlediska je název ‚komunistická‘ tomuto programovému zaměření nepřiléhající a ve své podstatě brání úplnému a čitelnému pochopení obrazu a praktické politiky strany“. Úkoly radikální levice viděl jinde než ve straně ryze volebního typu. Strana

se měla opírat o početnou základnu a její soudržnost. Kromě oblasti sociálně-ekonomické tak měla radikální levice vytvořit podmínky pro „kvalitativní změnu civilizační“. Na tiskové konferenci pak předseda strany navrhl, aby se KSČM přejmenovala na Stranu demokratického socialismu. V rozhovoru, který jsme spolu vedli o třináct let později, Jiří Svoboda řekl, že dnes „tady žádná autentická levicová síla není“, protože se pojem levice podle něho příliš zúžil na ekonomickou redistribuci, což nestačí pro levicové smýšlení, „které musí prostupovat i otázku kultury, informací atd. A ten sociálně-ekonomický aspekt je pouze jedním z plurality těch aspektů.“ S názvem chtěl něco udělat, protože věděl, „že to bude stále terčem strašení společnosti“.⁶⁷

Z kladenského sjezdu tedy strana nevyšla jednotná, ba naopak. Byla to teprve předehra k následnému rozuzlení. Vedle nové platformy Za socialismus a lidí kolem Jiřího Svobody, který otevřeně rozehrál politiku hluboké transformace a změny komunistické identity, zde stály další proudy.

Výrazným byl stále marxisticko-leninský názorový proud, stojící na neostalinských základech a sdružený kolem přispěvatelů časopisu *Dialog - Otázky - Odpovědi*. Patřili sem již zmíněný Ivan Hruza nebo Ilja Jihlavský, Marta Semelová a další. Na jeho stránkách se kladl důraz na hodnocení událostí let 1948-1989 v pojetí reálněsocialistickém. Reformní proces roku 1968 byl pojímán jako kontrarevoluční, listopad 1989 jako „antiúnor“. Kromě adorace Marxe a Lenina se časopis hlásil i k odkazu J. V. Stalina. V otázce teorie marxismu je proti jakékoli jeho moderní revizi, kterou zastával například Miloslav Ransdorf a neokomunisté.⁶⁸

⁶⁷ Lipavský, J.: *O straně, která je na rozcestí*, rozhovor s Jiřím Svobodou, in Haló noviny, 24. 2. 1993, č. 46, s. 1, 5; (sk): *Nejde o spor osob nebo osobností*, in Haló noviny, 27. 2. 1993, č. 49, s. 1, 2; Rozhovor s Jiřím Svobodou ze dne 21. 2. 2006.

⁶⁸ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 149-150; Hruza, I.: *Historie a náš dnešek*, in *Dialog - Otázky - Odpovědi* 45-46/1993, s. 1.

V první polovině roku 1993 se na stránkách listu rozvinuly diskuze o situaci ve straně. Kromě neokomunistů, o kterých bude řeč níže, se *Dialog* výrazně vymezoval proti platformě Za socialismus a proti vedení strany v čele s Jiřím Svobodou, a to zejména proti jeho snahám revidovat některá ustanovení kladenského programu.⁶⁹ Postavil se na obranu závěrů II. sjezdu a za zachování názvu strany a její komunistické identity.⁷⁰

Proti politice Jiřího Svobody se postavil i tzv. neokomunistický proud v čele s Miloslavem Ransdorfem; ten Svobodovy postupy označil za autoritářské. Se Svobodovými návrhy nesouhlasila ani platforma Demokratické fórum komunistů.⁷¹

Ve chvílích pro KSČM rozhodujících, tedy v předsjezdovém období, tlak na tehdejší vedení strany rostl. Člen ÚV KSČM Miloslav Ransdorf proto navrhl, aby do jednání byl vřazen bod o vyslovení nedůvěry tehdejšímu předsedovi. Kvůli procedurálním kličkám ale Ransdorfov návrh neprošel. Na tomtéž zasedání však vystoupila ještě Marta Semelová, která ústřednímu výboru předložila návrh na odvolání Jiřího Svobody z funkce předsedy strany. Uvědomovala si, že tento orgán nemohl odvolání provést, chtěla však, aby se vše projednalo na úrovni okresních výborů, které podle ní takové možnosti měly.⁷² Miloslav Ransdorf vystoupil s kritikou ještě v článku *Potřeba vnitřní síly*. Využil k tomu i situace kolem vzniku nové platformy Za socialismus. Tvrdil, že její nástup je výsledkem neschopnosti vedení strany v oblasti koncepční, výsledkem její organizační slabosti a ochromení strany kvůli osobním ambicím. Obvinil vedení, že nebylo schopno dát do stanov náležitě

⁶⁹ *Kdo hájí jednotu strany a usnesení sjezdu?*, in *Dialog - Otázky - Odpovědi* 45-46/1993, s. 1; Jihlavský, I.: *Nastavené zrcadlo*, in *Dialog - Otázky - Odpovědi* 45-46/1993, s. 2.

⁷⁰ *Komunisté, braňme svou Stranu!*, in *tamtéž*, 47-48/1993, s. 1.

⁷¹ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 195; *Jiří Svoboda: Mám nový název!*, in *Naše pravda* 9/1993, s. 1.

⁷² *Z jednání ústředního výboru KSČM - Krize zůstává otevřena*, in *Naše pravda* 10/1993, s. 1, 3.

pojistky proti „obrodné iniciativě“ těch, kteří už jednou uvrhli stranu do kritické situace. Politiku Jiřího Svobody z let 1990 a 1991 označil za „čitelnou, razantní, s tahem na branku“. Postupně se však podle Ransdorfa předseda KSČM stal zajatcem svého okolí. Celou situaci ve vedení komunistické strany popsal Miloslav Ransdorf jako vytvoření atmosféry nedůvěry, podezřívavosti, nejistoty, na čemž nesl prý velký podíl i tajemník strany Vratislav Novák. Jiřího Svobodu charakterizoval jako osobu, která padala pod tíž událostí.⁷³ Ve středu 10. března 1993 Jiří Svoboda na tiskové konferenci ohlásil svou rezignaci na funkci předsedy KSČM. Tu však vzápětí odvolal.⁷⁴

A pak se zde nacházela skupina poslanců Levého bloku v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky, sdružená okolo Jaroslava Ortmana a Marie Stiborové. Podporovala kladenský program a snažila se dojít ke kompromisu, což se odráželo i v pokusu o zdvojený název strany.⁷⁵

Spory uvnitř strany se měly podle usnesení ÚV KSČM ze dne 27. března 1993 vyřešit na mimořádném sjezdu, který se nakonec nikoli jako mimořádný, ale jako řádný III. sjezd konal 26. června 1993 v Prostějově.⁷⁶ Takové rozhodnutí bylo logickým vyústěním sporů, které panovaly napříč celou stranou včetně nejvyššího orgánu mezi sjezdy ústředního výboru. Ten byl na zmíněném zasedání postaven před několik úkolů souvisejících se stranickou diferenciací. Při hlasování o vyslovení důvěry

⁷³ Ransdorf, M.: *Potřeba vnitřní síly*, in Naše pravda 7/1993, s. 3.

⁷⁴ *Jak se ukázalo, bylo to jen divadlo*, in Naše pravda 11/1993, s. 1.

⁷⁵ Otázka zdvojeného názvu strany je však mnohem starší. Provázela celý proces snah o transformaci. Mluvil o něm již první předseda KSČM Jiří Machalík. Ten navrhoval v létě 1990 pojmenování Komunistická strana Čech a Moravy - Strana demokratického socialismu. Jako hlavní důvody, které ho k tomu přiměly, uvedl, že jde o to, aby se současně vyjádřil proces proměny strany. Chtěl tím i naznačit, že se komunisté rozešli s 21 podmínkami Komunistické internacionály, s marxismem-leninismem, s diktaturou proletariátu nebo s třídním bojem. Za názvem se tedy skrývalo více, než by se mohlo na první pohled zdát. Měl to být symbol přeměny v moderní levicovou stranu. (*Proč tu stranu nerozpustíš?*, in Naše pravda, zvláštní vydání 30. 8.-6. 9. 1990, s. 2.)

⁷⁶ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in Politologický časopis 2/1999, s. 195.

výkonnému výboru (VV ÚV KSČM) se dostal do patové pozice. Nebyla totiž vyslovena ani důvěra ani nedůvěra. ÚV KSČM se proto nakonec rozhodl pro rekonstrukci VV ÚV KSČM. Byl z něj odvolán mimo jiné Václav Papež, člen platformy Za socialismus, jejíž aktivity měly být pozastaveny. Konečné rozhodnutí však mělo padnout na sjezdu.⁷⁷

Ještě před ním proběhla vnitrostranická diskuze, a to na popud II. zasedání ÚV KSČM dne 6. března 1993. Měla běžet do konce dubna a okresní organizace v ní měly odpovědět na čtyři otázky: 1. Jste pro změnu názvu strany? 2. Jste pro zavedení pojistky v přijímání bývalých vedoucích funkcionářů komunistické strany? 3. Jste pro vymezení působnosti platformem ve straně? 4. Jste pro vymezení vztahu poslanců a strany?

Komise zpracovávající výsledky této diskuze přednesla na sjezdu tyto závěry: „Všechny okresní organizace strany se přihlašují ke kladenskému programu a požadují jeho zachování v politice KSČM. Velká většina okresních organizací, základních článků i členů strany se vyjadřuje pro zachování celistvosti a soudržnosti strany. Všechny okresní organizace mají zájem na zachování LB a jeho politiky.“ V otázce změny názvu strany byla situace komplikovanější. Celkově se v celé České republice vysloвило 56 organizací pro zachování názvu strany, 25 bylo pro změnu, tři požadovaly dvojitý název, jedna se nevypravila vůbec. Největší podporu tradičnímu názvu strany ukázaly organizace v Praze, kde byl výsledek jednohlasný. Naopak největšími oponenty se staly střední a východní Čechy, kde pro zachování názvu strany nebyla více než polovina okresních organizací. Jasně však z výsledku vyplynula vůle neměnit dosavadní pojmenování.⁷⁸

Ze sociologického průzkumu provedeného na počátku června 1993 vyplynulo, že polovina dotázaných hodnotí kriticky činnost strany po II. sjezdu, 43 % ji posuzuje spíše negativně

⁷⁷ Lipavský, J., Skála, Z., Šafránek, P.: *Co vyřeší červnový sjezd KSČM*, in Haló noviny, 29. 3. 1993, č. 74, s. 1, 2.

⁷⁸ *Dokumenty III. sjezdu KSČM* (interní materiál KSČM), s. 13, 19.

a 6 % velmi negativně. Nejčastějším důvodem k takovému hodnocení byly vnitřní rozbroje a nejednotnost, dále pak zahleděnost KSČM do sebe a málo vlastní aktivity.⁷⁹

Z okresních konferencí, které se v předsjezdovém období scházely, byla patrná tendence setrvat na tradičních základech a ve většině případů okresy stály proti snahám Jiřího Svobody. Dlouho před konáním sjezdu tak bylo jasné, že Jiří Svoboda šance na zvolení předsedou ztratil. Podle Miloslava Ransdorfa si své šance Jiří Svoboda uvědomoval: „On před sjezdem pochopil, že prohrál, že těch delegátů má jistých asi jenom 28 a že kdyby měl dobrý projev a strhl ty účastníky, tak že by mohl dosáhnout 80, takže on na sjezd ani nejel, protože věděl, že by byl poražen.“⁸⁰

Jednání samotného sjezdu bylo opravdu dramatické. Neúčastnil se ho dosavadní předseda Jiří Svoboda, který se zřekl jakéhokoli pokračování v politických diskuzích. Název zůstal nezměněn. Předsedou strany se stal Miroslav Grebeníček, místopředsedou pro komunální politiku Václav Exner, místopředsedou pro alternativní struktury Zdeněk Klanica a místopředsedou pro zahraniční styky Miloslav Ransdorf.⁸¹ Ze strany byli definitivně vyloučeni členové platformy Za socialismus, tedy Štěpán a Obzina. Veškerá činnost platform byla ukončena a ze stanov byl vyškrtnut článek o jejich možném fungování. Na sjezdu se oddělila část straníků, kteří zasedali odděleně a iniciovali vznik Strany demokratické levice.⁸² Celostátní shromáždění delegátů tohoto subjektu se pak uskutečnilo 9. října 1993. Ve svém programu SDL uvedla, že je „nekomunistickou, avšak antikomunismu prostou stranou,

⁷⁹ (Lk): *Zrcadlo činnosti KSČM*, in Haló noviny, 9. 6. 1993, č. 133, s. 5.

⁸⁰ Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008; *Žádají jasnou, otevřenou a čitelnou politiku*, in Haló noviny, 1. 6. 1993, č. 126, s. 3.

⁸¹ Všichni místopředsedové byli zvoleni na I. zasedání ÚV KSČM po sjezdu.

⁸² Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in Politologický časopis 2/1999, s. 196; *Delegáti sjezdu rozhodli: KSČM zůstává*, in Naše pravda 26/1993, s. 1, 3.

oproštěnou od stínů minulosti a předsudků".⁸³ Odsoudili reálný socialismus, „kterému chyběla dynamika tržního hospodářství a ovzduší svobody a lidských práv".⁸⁴

Marie Stiborová viděla důvody výsledku sjezdového jednání a vítězství podle ní „konzervativního jádra" v tom, že „lidé z těch progresivnějších skupin (myšleni lidé, kteří vzápětí vytvořili SDL a stranu Levý Blok - pozn. autora) odmítli nabídku, aby vedli komunistickou stranu". Marie Stiborová nabídku na funkci předsedkyně strany odmítla a následkem toho ze sálu odešly ony dvě skupiny, takže klíčová rozhodnutí sjezdu se uskutečnila v menším počtu delegátů.⁸⁵ Tento argument je však diskutabilní. Není jisté, zda by i přes setrvání měla „progresivní skupina" navrch. Spíše o tom můžeme pochybovat, neboť by pak důvod odchodu byl nelogický.⁸⁶

Dosavadní předseda strany Jiří Svoboda z politiky úplně odešel. Podle něho nebyla KSČM schopna adaptovat se na prostředí pluralitní demokracie. Domníval se, že se v komunistické straně prosazují procesy návratu, že stranu opět získávají představitelé bývalých stranických aparátů.⁸⁷ To byl podle jeho vlastních slov velmi důležitý důvod pro odchod. Když usiloval o funkci předsedy na sjezdu v Olomouci, jedním z klíčových momentů byl fakt, že „v pozicích ústředního výkonného výboru a v pozicích místopředsedů nebyl ani jediný předlistopadový funkcionář". Do strany v té době také přišla zvláště na okresní úrovni řada mladých a schopných lidí. Doslova uvedl: „Ti schopní a mladí lidé, kteří tam (myšleno do okresních výborů - pozn. autora) nastoupili v 90. letech, tak pochopili, že tohle obživa není... Tak se tam začali objevovat

⁸³ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 197.

⁸⁴ *Za demokratickou levicovou stranu*, in *Naše pravda* 26/1993, s. 4.

⁸⁵ Rozhovor s Marií Stiborovou ze dne 20. 2. 2006.

⁸⁶ Po hlasování o změně názvu strany, ve kterém se pro zachování názvu vyslovilo 217 z 369 delegátů, se skupina členů s opačným názorem rozhodla ze sálu odejít. Šlo zhruba o 70 delegátů. (Šafránek, P.: *III. sjezd strany skončil rozštěpením strany*, in *Haló noviny*, 28. 6. 1993, č. 149, s. 1, 2.)

⁸⁷ *Jiří Svoboda chce být profesionální žvanil*, in *Naše pravda* 26/1993, s. 4.

ti staří lidé, kteří už neměli co jiného dělat, nebo lidi méně schopní.“ Jiří Svoboda podle svých slov „trpěl jistou deziluzí a únavou“. Měl vizi „federalizace levice“, kde komunistický proud bude představovat jen jeden z mnoha proudů. Hlavním úkolem levice by pak nebyla snaha dostat se k exekutivní moci, ale vykonávat kontrolu z pozic parlamentních.⁸⁸

Velkou stranickou bouři dokumentuje i fakt, že v nově navoleném Výkonném výboru ÚV KSČM se objevila pouze čtyři jména z toho předsjezdového. Nové vedení považovalo za klíčový úkol udržení a rozvíjení Levého bloku. LB podle něj nelze považovat za dočasnou taktickou záležitost.⁸⁹ Realita však byla, jak se ukázalo zhruba o rok později, odlišná.

2. 4. Léta 1993–1996. Strana se stabilizuje

Stranický rozkol ještě podtrhl v létě téhož roku vznik strany s názvem Levý blok (SLB), která se zaregistrovala 18. srpna 1993. Tento subjekt, který se pojmenoval stejně jako ještě stále existující koalice levicových uskupení v čele s KSČM, se zformoval kolem poslanců bývalé České národní rady.

Přípravný výbor vydal již 30. června prohlášení, ve kterém jeho členové vyjádřili nespokojenost nad tím, že KSČM odešla ze sjezdu rozštěpena. Výbor nabídl novou alternativu: „Rozvinout myšlenku Levého bloku a vytvořit z něj politický subjekt na principu individuálního členství.“ Levý blok se měl stát politickou stranou.⁹⁰ Smiřovací taktikou tak měla vzniknout nová strana, která by si uchovala úspěšnou značku Levý blok a snažila by se zastřešit strany rozhádané po sjezdu, tedy KSČM a připravovanou stranu SDL. Touto právníkou

⁸⁸ Rozhovor s Jiřím Svobodou ze dne 21. 2. 2006.

⁸⁹ *Dokumenty III. sjezdu KSČM* (interní materiál KSČM), s. 10.

⁹⁰ *Stranu Levého bloku s individuálním členstvím*, in Haló noviny, 1. 7. 1993, č. 152, s. 2; Jaroslav Ortman se před sjezdem zasazoval o jednotu strany a vyřknul i prorocká slova: „Varuji před řešením kdo s koho... Mohou vzniknout subjekty, které budou svým významem daleko menší, než je současný Levý blok, současná KSČM. Na levici by zůstala jako nejsilnější ČSSD.“ (Nováček, P.: *Zpráva o stavu KSČM na prahu jejího rozkolu*, in Mladá fronta Dnes, 24. 6. 1993, č. 145, s. 6.)

kličkou se snažila SLB získat co nejvíce přívrženců, což se však nezdařilo. Zároveň tak byla napadena značka koalice Levého bloku.

Hlavními představiteli SLB se stali Jaroslav Ortman a Marie Stiborová. Názorově se toto uskupení blížilo nejvíce SDL. Jejich bližší spolupráci však znemožňovaly neshody čelných představitelů obou stran.⁹¹ Členskou základnu tvořilo více než dva tisíce lidí. První předsedkyní se stala Marie Stiborová, po níž v roce 1995 nastoupil Jaroslav Ortman.⁹²

V rozhovoru Marie Stiborová uvedla: „Myslela jsem si, že tu bude jedna levicová strana, která překoná některé problémy, které jsou už tradičně a historicky v sociální demokracii, a že tím vyplní část levicového spektra.“ Mělo to být podle jejích slov „něco podobného, co činil Olivovník v Itálii“. Počítala tak s vytvořením platformy, kde by se dala rozvíjet „teorie levicových myšlenek“. Dále řekla: „Já jsem se domnívala, že u mladých lidí po určité době - netušila jsem, že to může trvat více než dvacet let, ale teď si myslím, že to bude mnohem déle - ...že se samozřejmě objeví opět to, co je typické pro mladou generaci: levicové smýšlení, ale bude už na jiné platformě. A tím jí pak můžeme být nápomocní. To bylo takové moje životní krédo.“⁹³

Za jednotu strany se naopak postavil někdejší marxisticko-leninský názorový proud. Plně respektoval zánik platformy a postavil se na obranu nově navoleného vedení. Ostře napadal kupříkladu SLB, jehož představitele obviňoval z kariérismu, a upozorňoval na nebezpečí možnosti dvojího členství pro členy KSČM i SLB. V této souvislosti apeloval na ÚV KSČM, aby členy SLB nepovažoval dále za členy KSČM, a na SLB, aby podle jeho slov nemorálního konání zanechala. Dále stoupenci někdejší

⁹¹ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 197.

⁹² Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 94.

⁹³ Rozhovor s Marií Stiborovou ze dne 20. 2. 2006.

marxisticko-leninské platformy navrhovali, aby se zvažila možnost nového názvu koalice Levý blok a setrvání ve společném poslaneckém klubu.⁹⁴

KSČM stála po vnitrostranickém otřesu před otázkou, nakolik se rozdělení strany a její setrvání na tradičním poměru k minulosti, reprezentovaným vedle kladenského programu také nově navoleným vedením, odrazí ve voličské podpoře. Bylo zřejmé, že po sjezdu České strany sociálně demokratické v Hradci Králové ve dnech 26. až 27. února 1993, kde byl do čela zvolen Miloš Zeman, získala tato strana mnoho preferencí levicových a středových voličů. Komunisté cítili největší oporu v široké členské základně, tempo jejího poklesu navíc zpomalovalo. KSČM dokázala stále oslovovat tradiční voliče a stranické struktury. Další spolupráce v koalici Levý blok se proto zdála být nadbytečná.⁹⁵ Z pohledu KSČM už nebylo potřeba bojovat o neradikálního levicového voliče či snad středového voliče prostřednictvím snah o co nejširší propojení levicových sil. Před stranou se tu rýsovala cesta nová nebo možná staronová, tedy strana, která se již nemusela zatěžovat rozdílností názorů na projekt nové spojené levice, jež se uvnitř strany objevovaly. Nový projekt se opíral o časem prověřené názory obsažené v kladenském programu a v jeho pozdějších doplňujících textech.

Roli ČSSD musím na tomto místě zdůraznit. Strana již od svého obnovovacího XXIV. sjezdu, který se konal na jaře 1990, ústy svého nově zvoleného předsedy Jiřího Horáka deklarovala, že se bude ucházet i o středového voliče, že chce být stranou levého středu.⁹⁶ Od počátku 90. let zůstali sociální demokraté konzistentní ve svém postoji tvrdé opozice vůči spolupráci s komunistickou stranou. ČSSD odsuzovala politické extrémny

⁹⁴ Vašků, J.: *Ještě jednou ke straně Levého bloku*, in *Dialog - Otázky - Odpovědi* 67-68/1994, s. 2.

⁹⁵ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 197.

⁹⁶ *Protokol XXIV. sjezdu ČSSD*, Praha 1990, s. 53.

a po nástupu Miloše Zemana do funkce předsedy se tato linie udržovala.⁹⁷ Strana se vnitřně pevně zformovala a sebrala tak potřebný potenciál pro vybudování silné levicové strany, respektive uskupení sdružujícího i umírněné subjekty s emancipační či sociální tematikou. „Formovatelem“ levice se tedy stala Česká strana sociálně demokratická.

Jak se k bouřlivým vnitrostranickým událostem stavělo vedení KSČM? Bezprostředně po prostějovském sjezdu se předseda Miroslav Grebeníček snažil situaci uklidňovat, po prvním posjezdovém zasedání ÚV KSČM uvedl, že „žádné dělení strany neprobíhá“.⁹⁸ Zvláště mezi členy se měl rychle šířit pocit, že situace je stabilizovaná, uklidněná. Hlavním politickým partnerem měla být Demokratická levice v čele s Lotarem Indruchem. Strana ústy svého předsedy proklamovala, že udělá všechno pro posílení Levého bloku.⁹⁹ Od SDL a SLB se komunistická strana distancovala s tím, že v České republice je pouze jedna komunistická strana.¹⁰⁰

Se třemi konkurenčními politickými subjekty, tedy SLB, SDL a Demokratickou levicí (DL), se zástupci KSČM sešli ještě 21. července 1993, aby zjistili možnosti další spolupráce. Jednání sice přispělo k mírnému uklidnění rozjitřené situace těsně po sjezdu, ale i přes výzvy KSČM se nepodařilo zabránit vzniku SLB a tím i napadení koaliční značky Levého bloku.¹⁰¹

Trnem v oku komunistů bylo zejména konstituování SLB. Zasedání ÚV KSČM z října 1993 bylo v tomto ohledu klíčové. Prostřednictvím stanoviska ke straně Levý blok nejvyšší

⁹⁷ Tato linie se prolíná projevy, vystoupeními a usneseními sjezdů: např. Projev Jaromíra Kuči, in *Protokol XXVI. sjezdu ČSSD* (interní dokument ČSSD), 1993, s. 184; Srov. *Protokol XXV. sjezdu ČSSD* (interní materiál ČSSD), 1991; Srov. *Protokol XXVI. sjezdu ČSSD* (interní dokument ČSSD), 1993, s. 13.

⁹⁸ (sk): *Chceme být racionální a přitažliví*, in *Haló noviny*, 7. 7. 1993, č. 155, s. 3.

⁹⁹ Grebeníček, M.: *Neuhýbat před břemenem dějin*, in *Haló noviny*, 7. 7. 1993, č. 155, s. 3, 4.

¹⁰⁰ (sk): *Levý blok patří všem*, in *Haló noviny*, 20. 8. 1993, č. 193, s. 1, 2.

¹⁰¹ *Návrh dalšího postupu jednání se stranou LB, SDL a DL*, in *Haló noviny*, 11. 10. 1993, č. 237, s. 2.

stranický orgán mezi sjezdy navrhl vznik nové asociační dohody se subjekty koalice Levý blok, stranu Levý blok hodnotil jako samostatný politický subjekt, přičemž její aktivity považoval za oslabování levice, rezolutně odmítl snahy zastřešit politickou stranou ostatní členy celé koalice, odmítl jednoznačně dvojí členství a byl ochoten uvažovat i o novém názvu koalice.¹⁰²

Ve svém projevu na tomto zasedání Miroslav Grebeníček pojmenoval vzniklou situaci: „...pravou podstatou iniciativy se založením SLB byla snaha některých představitelů poslaneckého klubu obejít a negovat výsledky sjezdu týkající se komunistické identity KSČM. Jde zřejmě o to, aby byly prostřednictvím budování nezastřešující strany vytvořeny takové podmínky, při kterých by členská základna KSČM byla fakticky podřízena malé skupině.“¹⁰³

V této době již nebylo reálné koalici Levý blok udržet. Strana demokratické levice, do níž na sklonku roku 1993 vplynula Demokratická strana práce, z koalice vystoupila už v březnu 1994. Dne 3. května se Rada Levého bloku rozhodla k 31. květnu 1994 svou činnost ukončit, přestože ještě počátkem roku se ÚV KSČM shodl, že v žádném případě nechce jednat o odchodu komunistické strany z existující koalice. Nastolil pouze potřebu blíže nespecifikované transformace Rady Levého bloku. Konstatoval, že se do činnosti Levého bloku negativně promítl spor mezi Demokratickou levicí a Stranou demokratické levice o nástupnictví po původním koaličním partneru, tedy po KSČM.¹⁰⁴ Funkčnost a akceschopnost Rady LB

¹⁰² Stanovisko ÚV KSČM ke straně LB, in Haló noviny, 25. 10. 1993, č. 249, s. 2.

¹⁰³ Grebeníček, M.: *Situace ve straně, společnosti a aktualizace dalších úkolů*, in Haló noviny, 27. 10. 1993, č. 251, s. 5.

¹⁰⁴ Toto hnutí se mezitím snažilo přetvořit v politickou stranu - Stranu demokratické levice. Nově vznikající strana se tak dostala do konfliktu s Mečlovou stranou SDL. Celá věc měla právní dohru. Po řadě komplikací byl celý spor uzavřen až v roce 1998 s tím, že přeměna DL v SDL zůstává v platnosti, přičemž samotná SDL v tu dobu už více jak rok neexistovala. (*Postkomunistické strany v ČR. Strana demokratické levice /SDL/, 24. 11. 2008 /http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_82.htm/.)*

podle ÚV KSČM ochromil přístup vedení Strany demokratické levice, zejména jejího předsedy, který prý veřejně zpochybnil účast SDL ve sdružení a napadl KSČM a její politickou orientaci.¹⁰⁵

Od sklonku roku 1993 přicházely ze všech rozhádaných subjektů v koalici LB náznaky, že jednota poslaneckého klubu bude ohrožena. Napětí se stupňovalo a vše vyvrcholilo koncem ledna 1994 odtržením deseti poslanců za KSČM od poslaneckého klubu Levého bloku, který čítal celkově 35 členů. Hlavní požadavek komunistických poslanců, aby klub nenesl jméno Levého bloku, ale jiné označení, totiž nebyl vyslyšen.¹⁰⁶

Parlamentní zastoupení KSČM tedy bylo dočasně velmi oslabeno. Jedním z důvodů bylo i jisté podcenění možnosti rozdělení Československa v roce 1992. Tehdy komunisté mnoho svých významných reprezentantů umístili na kandidátky do Federálního shromáždění, tudíž v České národní radě zůstala povětšinou jen „druhá garnitura“ komunistických politiků. Z nich mnozí náhlé nabytí významu přecenili a od základů strany se odtrhli, když vytvořili „parlamentní stranu“ SLB.

S parlamentním oslabením šlo vzhledem ke KSČM ruku v ruce i oslabení finanční. Novela 117/1994 Sb. zákona 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a politických hnutích totiž ustanovila, že roční stálé příspěvky a roční příspěvky na mandát v Poslanecké sněmovně budou do konce volebního období dostávat i SLB a SDL.¹⁰⁷

Rok po prostějovském sjezdu přesto hodnotil Miroslav Grebeníček situaci ve straně kladně. Programově strana stála na dokumentech kladenského sjezdu. Období po něm označil za dezinterpretaci těchto výsledků. „Uměle nastolená otázka ,zda jsme vůbec komunistickou stranou` vedla k nekončícím diskuzím

¹⁰⁵ *Levý blok potřebuje změny*, in Naše pravda 3/1994, s. 1; *Stanovisko k situaci v Levém bloku*, in Naše pravda 3/1994, s. 3; (sk): *Mečl odmítá Levý blok*, in Haló noviny, 18. 12. 1993, č. 295, s. 2.

¹⁰⁶ (sk, zr): *KSČM má samostatný klub v Parlamentu ČR*, in Haló noviny, 21. 1. 1994, č. 17, s. 1, 2.

¹⁰⁷ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 128-129.

a odváděla od samého poslání strany, od jasného profilování její identity..."¹⁰⁸ V Prostějově se podle Grebeníčka rozhodlo nejen o názvu, ale především demokratickou cestou o charakteru strany. Ta je podle něho skutečně moderní levicovou stranou. Kritizoval všechny odtržené subjekty a ocenil, že většina členů jejich demagogii nepodlehla.¹⁰⁹ Přehled vývoje za poslední rok měl potvrdit správnost linie, kterou KSČM sledovala, a apelovat na aktivní politiku pro nejbližší komunální volby v roce 1994.

KSČM se na ně připravovala důsledně. Volby se měly stát prvním měřítkem úspěšné či neúspěšné konsolidace strany po prostějovském sjezdu. Ve 40-50 % menších obcí komunisté neměli samostatnou kandidátku, ale ve více než 80 % se ve větších místech a městech ucházeli komunisté o voličskou přízeň samostatně. V tomto ohledu vedení KSČM nevyklučovalo spolupráci na místní úrovni ani s SDL, SLB či DL.¹¹⁰ Strana se snažila mobilizovat členskou i voličskou základnu, což se jí povedlo. Ve volbách do obecních zastupitelstev strana získala 14,7 % hlasů a obdržela 6292 mandátů, ve volbách do místních a obvodních zastupitelstev získala dokonce 15 % a 319 mandátů. Po KDU-ČSL a ODS se komunisté stali třetí nejsilnější politickou stranou a opoziční vůbec nejsilnější.¹¹¹

Mezitím se na politické scéně objevil další rival. Již počátkem roku 1994 KSČM nepříznivě reagovala na vznik Lidové unie národní a sociální záchrany (LUNSZ), kterou založil jako občanské sdružení Miroslav Štěpán.¹¹² Vedle útoku „zprava“ od SDL a SLB tak přišel útok „zleva“ od ortodoxních komunistů.

¹⁰⁸ Grebeníček, M.: *Trpělivě a zásadově*, in Haló noviny, 25. 6. 1994, č. 149, s. 1, 2, 3.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁰ (sk): *Z tiskové konference KSČM*, in Haló noviny, 5. 9. 1994, č. 208, s. 1, 2.

¹¹¹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 129.

¹¹² Tamtéž, s. 129; Občanské sdružení LUNSZ a jeho přípravný výbor byly Ministerstvem vnitra ČR registrovány 8. října 1993. Celostátní ustavující shromáždění se konalo 5. února 1994. (Mareš, M.: *Lidová unie národní*

Po několika měsících existence občanského sdružení, kdy bylo stále jasnější, že LUNSZ není kromě „pravověrných komunistů“ schopna na svou stranu získat ani příznivce krajní pravice, ani jiné nespokojence dosud politicky pasivní, se aktivity Miroslava Štěpána zaměřily na vytvoření politické strany, která by z ortodoxně marxisticko-leninských či neostalinistických pozic kritizovala vedení KSČM. Dne 22. dubna 1995 se konal tzv. sjezd obnovy, na kterém se ustavila Strana československých komunistů (SČK). Hlavním představitelem se stal Miroslav Štěpán. Jednoznačně se přihlásila k tradicím předlistopadové KSČ. Činnost LUNSZ nebyla oficiálně ukončena, ale rozplynula se v činnosti strany SČK.¹¹³

KSČM se ostře vůči SČK vyhranila. Miroslav Grebeníček na adresu SČK poznamenal: „Od okamžiku, kdy začala být ze strany LUNSZ řeč o vzniku nové strany, aktivity tohoto uskupení získaly mezi členy KSČM převážně negativní odezvu, protože byly správně pochopeny i jako další snaha o přetahování voličů a členů KSČM... V SČK nevidíme žádnou konkurenci... Samozřejmě oceňujeme všechny pozitivní zkušenosti minulosti, nebojíme se však sami sobě říci, které chyby KSČM nechce opakovat. Politická strana, která toto nechce připustit, budoucnost nemá.“¹¹⁴

KSČM se vymezovala vůči SČK i v materiálech IV. sjezdu, kdy LUNSZ byla obviněna z toho, že se její členové pokoušeli vytvořit platformu, na jejímž základě by ovlivňovali politiku KSČM, a poté co se to nepodařilo, dále rozbíjeli jednotu komunistů založením SČK. Zajímavá je v této souvislosti snaha SČK o vytvoření společné platformy s KSČM „Komunisté 96/97“, čímž ji vyzývala ke spolupráci. Na toto gesto však KSČM

a sociální záchrany a vývoj ortodoxně-komunistického proudu v České republice, 24. 11. 2008 ([http://www.cepsr.com/tisk.php?ID=139/.](http://www.cepsr.com/tisk.php?ID=139/))

¹¹³ Mareš, M.: *Lidová unie národní a sociální záchrany a vývoj ortodoxně-komunistického proudu v České republice*, 24. 11. 2008 ([http://www.cepsr.com/tisk.php?ID=139/.](http://www.cepsr.com/tisk.php?ID=139/))

¹¹⁴ Grebeníček, M.: *Co říkáme zaregistrování SČK*, in *Naše pravda* 12/1995, s. 3.

významněji nereagovala. SČK se nepodařilo získat velkou podporu, ani přetáhnout členy z KSČM a ani nedokázala využít protestního potenciálu. Parlamentních voleb v roce 1996 se SČK vinou nesložení kauce nakonec nezúčastnila, v senátních volbách její kandidáti zcela propadli.¹¹⁵ S útokem „zleva“ se KSČM tedy vyrovnala bez obtíží. Nepovedený pokus SČK rovněž naznačil, že prostor nalevo od ČSSD je plně v moci KSČM a že pro její voliče nebyla jiná ortodoxně levicová alternativa natolik přitažlivá, aby KSČM chtěli opustit.

Stále silnější, stabilizující se pozici KSČM potvrdila na svém IV. sjezdu 2. prosince 1995 v Liberci. V přijaté *Politické deklaraci IV. sjezdu* vycházela ze základů kladenského programu z roku 1992. Velmi tvrdě se postavila vůči odštěpeným stranám SDL a SLB. Předsedou byl zde znovu zvolen Miroslav Grebeníček. Ten sjezd považoval za skutečně první normální od listopadu 1989.¹¹⁶ Ve svém projevu mimo jiné zmínil: „Mohu s plnou odpovědností dnes prohlásit, že krize v naší straně byla překonána.“¹¹⁷

Sjezd se konal na počátku volební kampaně, která měla rozhodnout o úspěchu či neúspěchu tříleté cesty, započaté sjezdem v Prostějově. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) v roce 1996 jednoznačně ukázaly sílu KSČM, neboť ta se umístila s 10,33 % a 22 mandáty na třetím místě za ODS a ČSSD. Mocensky prozíravým činem se tak ukázalo odmítnutí vytvořit širokou koalici „Socialistický blok“, která by zahrnovala i strany, jež odešly z KSČM.¹¹⁸ Levý blok obdržel

¹¹⁵ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 236-240.

¹¹⁶ Moučková, M.: *Prosazujeme politiku v zájmu milionů prostých lidí*, in Haló noviny, 4. 12. 1995, č. 283, s. 1, 3.

¹¹⁷ Grebeníček, M.: *Nabízíme alternativní cestu vývoje - vytváření moderní socialistické společnosti*, in Haló noviny, 6. 12. 1995, č. 285, s. 7.

¹¹⁸ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 129-130; Rozhodnutí o tom, že KSČM půjde do voleb samostatně, pocházelo již z první poloviny roku 1995. Spíše se strana stavěla kladně k možnosti vytvoření povolební sociální koalice, kde by spolu s KSČM našly uplatnění subjekty od středu doleva. (Cinka, I.: *Příprava na volby a IV. sjezd strany*, in Haló noviny, 19. 6. 1995, č. 142,

pouhé 1,4 % a Strana demokratické levice dokonce ze všech kandidujících subjektů nejméně: 0,13 %.¹¹⁹

I přes odpor k existenci druhé parlamentní komory¹²⁰ komunisté považovali za chybu se voleb do Senátu nezúčastnit. V historicky prvních senátních volbách se projevil charakter dvoukolového většinového volebního systému, který nahrává spíše umírněným kandidátům. I přes vysoký volební zisk KSČM (14,3 % v celkovém počtu) v prvním kole, který byl dán mimo jiné nízkou volební účastí, se do druhého kola dostali jen čtyři komunističtí kandidáti a v něm uspěli jen dva: Ladislav Drlý v Chomutově a Antonín Petráš na Karvinsku. Výrazným momentem byla i levicová spolupráce s ČSSD při podpoře kandidátů ve druhém kole.¹²¹

Na tomto stručném historickém přehledu dějů uvnitř i okolo Komunistické strany Čech a Moravy jsem se snažil demonstrovat složitost procesů, které s transformací komunistické strany u nás souvisely. Je zřejmé, že to nebyl proces přímočarý a zcela průhledný. Došlo k několikanásobnému štěpení, ke spojování, k tvorbě několika názorových směrů. Podle mého názoru bylo především období mezi prosincem roku 1989 a volebním rokem 1996 rozhodující pro konstituování Komunistické strany Čech a Moravy, jak ji známe dnes. V této době došlo ke konsolidaci strany po listopadovém převratu, ke stabilizaci členské základny, ideologickému vyhranění a vyjasnění vizí pro budoucí činnost. Pro větší přehlednost si dovolím shrnout tuto klíčovou dobu.

s. 1, 3; Cinka, I.: *Věcnost, reálnost, odvaha a zdravý optimismus*, in Haló noviny, 4. 9. 1995, č. 206, s. 1, 3.)

¹¹⁹ Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in Politologický časopis 2/1999, s. 198.

¹²⁰ KSČM předložila dokonce návrh na vypuštění Senátu z Ústavy ČR. (/sk/: *Druhá komora zbytečná*, in Haló noviny, 1. 7. 1996, č. 153, s. 2.)

¹²¹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 131-132; Srov. *K dalšímu postupu ve volbách*, in Haló noviny, 18. 11. 1996, č. 270, s. 1, 3.

První období mezi sjezdem KSČ v prosinci 1989 a prvním sjezdem KSČM charakterizuje hned několik faktorů. Ze strany už bezprostředně po listopadových událostech odešli odborníci zvláště ekonomického zaměření, mezi jinými to byli například Valtr Komárek nebo Vladimír Dlouhý. Strana tak přišla o potenciál, který v případě své důslednější ideové přeměny mohla využít ve vlastních návrzích hospodářské transformace a získat tak na svou stranu větší počet voličů. Strana se v tomto období snažila hlavně o záchranu sebe samé. Pokoušela se bojovat s hromadným odchodem členů, vypořádávala se s federalizací vytvořením dvou center – KSČM a KSS.

Po relativním volebním úspěchu¹²² a po sjezdu v říjnu 1990 započala druhá fáze. Ta se nesla v duchu pokusu změnit tvář. Transformační stranický proces však brzdily problémy spojené s rozpadem federace, tedy i s rozpadem KSČS, a dále pak s dalšími rozkoly, které kulminovaly odchodem Demokratické levice z KSČM. Za vrchol tohoto druhého období pak považují referendum o změně názvu strany a následné spojení strany v koalici Levý Blok. Stranická diskuze o budoucnosti ve spojené levici tehdy živě bujela a vypadalo to, že takové sjednocující snahy mají ve straně převahu.

Třetí období, trvající až do prostějovského sjezdu v červnu 1993, působilo velmi bouřlivě. Po úspěšných volbách se zdálo, že boj o spojené levicové síly bude mít úspěch. Kladenský sjezd však naznačil, že programově se KSČM nehodlá oprostít od minulosti. Reakcí se pak objevila celá řada. Předseda Jiří Svoboda po neúspěšném pokusu rozejít se definitivně s tradiční linií ve straně a změnit její název znechuceně odešel z politiky. Další reakce pak přišly na sjezdu, kde s konečnou platností vítězí „neokomunistické“ křídlo a končí tak snahy o vyvlečení komunistické strany

¹²² V Čechách a na Moravě získala ve volbách 1990 KSČS (pod touto zkratkou strana tehdy vystupovala) 19,48 % hlasů do SL FS, 13,80 % hlasů do SN FS a 13,24 % do ČNR. (Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 185.)

z izolace. Přichází důraz na tradiční hodnoty a hledání místa na radikálně levé části stranického spektra. V boji o středového a středolevého voliče KSČM ustupuje a přenechává iniciativu ČSSD.

Čtvrté období po prostějovském sjezdu charakterizuje konsolidace, „očistění“ strany od názorových odchylek a nalezení opory v tradicionalisticky založeném stranickém členstvu. Strana se tak nezřekla plně minulosti, ve stranickém spektru se namísto cesty k větší otevřenosti ještě více zakonzervovala a izolovala, svoje pozice takto nabyté si však uhájila a přesvědčivě se, narozdíl od subjektů, které se od KSČM odtrhly, do Poslanecké sněmovny dostala. Stala se výraznou opoziční silou a své zástupce získala i v Senátu. V období, kdy se levice vzpamatovávala na jedné straně z velké roztržitosti a na druhé straně se zde objevil silný partner v podobě ČSSD, se KSČM podařilo v politickém systému etablovat a své pozice stabilizovat.

3. Důsledky nedokončené transformace KSČM

Na místě je otázka, čím je KSČM tak specifická strana s ohledem na celkový stranický systém u nás. Jednou z otázek, které si lze v tomto kontextu položit, je: jde o systémovou, nebo o protisystémovou (chcete-li antisystémovou) stranu? Je rovněž třeba rozhodnout, nakolik tu v souvislosti s demokratizací strany můžeme operovat se samotným pojmem demokracie. Jestliže tu přímý vztah existuje, v jakém smyslu pak takový charakter ovlivňuje systémovost či antisystémovost komunistické strany u nás.

Použil jsem mnoho pojmů, které je třeba si blíže definovat. Jestliže píšete o antisystémové straně, mohu se opřít o definici Giovanni Sartoriho, který tento termín do politické vědy zavedl ve druhé polovině 70. let. Problém demokracie, tedy zda je KSČM stranou demokratickou, s tím bezprostředně souvisí, neboť stranicko-politický systém v České republice lze považovat za demokratický. Charakteristika pluralitní demokracie jistě nemusí být jednoznačná. To by vydalo na několik samostatných prací. Tuto principiální otázku si nechávám do závěrečné kapitoly o důsledcích, neboť v sobě spojuje řadu aspektů z předešlých částí.

Podle Michala Kubáta se dá rozpoznat nedemokratický charakter strany na základě pěti faktorů. Zaprvé se jedná o vnitřní organizační strukturu, zadruhé jde o okolí, ve kterém se politický subjekt pohybuje a vyvíjí svou činnost, se kterými stranami, hnutími nebo organizacemi spolupracuje. Třetím bodem je postavení ve stranicko-politickém systému, za čtvrtý faktor se pak považuje funkce, kterou strana plní. Poslední oblastí je program a ideologie.¹²³ Tento koncept je podle mne nutné prohloubit o studium členské základny a o studium postojů voličů strany. V kapitole týkající se programu a ideologie považují za důležité zmínit i vztah

¹²³ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 94.

strany k minulosti, jejichž povaha je v posuzování transformace komunistické strany jedním z klíčových momentů.

Období konsolidace a stabilizace KSČM z let 1989–1996 má řadu přesahů do let následujících. Další kapitoly tudíž nejsou takto jasně časově ohraničeny, půjde mi o důležité aspekty, které se dynamicky proměňovaly a proměňují.

3. 1. Vnitřní organizační struktura

Vnitřní organizační strukturu předlistopadové KSČ lze popsat dvojslovím demokratický centralismus. Tento model splňuje pravidlo přísně vertikálního rozhodování. Dalo by se říci, že se jedná o model pyramidy, kde se rozhodovací, kontrolní a výkonná moc soustřeďují v ústředních orgánech. Na samé základně pyramidy se nacházejí základní organizace. Jsou to malé buňky vznikající na místní úrovni a na jednotlivých pracovištích. Takové buňky se hodí pro podzemní činnost. Základní organizace strany sice volí a delegují zástupce do vyšších orgánů, okresních a krajských, konečný vliv na jejich působení však ztrácejí, neboť rozhodování prýští z centra směrem opačným. Centrum před přijetím rozhodnutí nejprve zjistí stanovisko členské základny a poté kontroluje dodržování tohoto svého ustanovení. Tato vertikálnost také zabraňuje většímu rozvíjení vnitrostranických frakcí a názorových platforem.¹²⁴

O systému demokratického centralismu se vedla uvnitř komunistické strany diskuze i po listopadu 1989. Na konci června 1990 se na toto téma objevil článek v *Naší pravdě*. Závěry, které se z něho dají vyvodit, hovoří o tom, že princip, aby všechny orgány byly voleny zdola nahoru, v té době přetrval. Další princip, tedy povinnost zvolených orgánů skládat účty těm, kteří je zvolili, zůstal rovněž zachován. A konečně nejdůležitější rys – závaznost rozhodnutí vyšších

¹²⁴ Tamtéž, s. 94–95.

orgánů pro orgány nižší - také zůstal. Novým aspektem mělo být právo menšiny ponechat si svůj názor, uplatňovat ho a získat pro něj další příznivce,¹²⁵ jinými slovy je zde tedy řeč o vytváření názorových platforem. Jak jsem se však už zmínil, jejich činnost byla podle stanov schválených na III. sjezdu strany v červnu 1993 ukončena.

Stanovy KSČM se dnes příliš neliší od stanov jiných politických stran. Je tedy například možné, aby každý člen kritizoval jiného člena nebo orgán strany, přičemž této záležitosti patří dokonce ve stanovách vlastní bod.¹²⁶ KSČM zdůrazňuje, že zdrojem všech rozhodnutí ve straně je vůle členů. Mimořádnou věcí je pak otázka vnitrostranického referenda, které podle článku 35 nynějších stanov může být vyvoláno kvůli zásadním stranickým otázkám. Tento prvek, který je u jiných subjektů ve stanovách méně obvyklý, zaslouží o to větší povšimnutí, že se vyskytoval již v organizačním řádu z roku 1990. V procesu demokratizace strany to znamenalo od předlistopadového centralistického modelu velký posun. Za opak demokratizačních stránek ve stanovách KSČM můžeme považovat skutečnost, že funkce člena revizního a rozhodčího orgánu je s funkcí v dalších orgánech neslučitelná pouze na téže úrovni. To pak otevírá možnost mocenské kontroly teoreticky nezávislých kontrolních orgánů.¹²⁷

Za povšimnutí také stojí četnost konání sjezdů, kterou rovněž určují stanovy. Podle organizačního řádu z roku 1990 měl být sjezd pořádán v období jednoho až dvou let. Podle stanov schválených na II. sjezdu se měl sjezd svolávat minimálně jednou za dva roky. Na V. sjezdu se ovšem rozhodlo, že se bude celostranické setkání uskutečňovat každé čtyři

¹²⁵ *O demokratickém centralismu*, in Naše Pravda 15/1990, s. 4.

¹²⁶ *Stanovy KSČM*, 28. 11. 2008

(<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=>).

¹²⁷ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 173-174; Srov. *Stanovy KSČM*, 28. 11. 2008 (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=>).

roky.¹²⁸ Je to jev svým způsobem na české politické scéně méně častý. Zřejmě chybí stranická poptávka po častějších změnách na programové či personální úrovni.

Velký důraz se klade na osobní aktivitu každého člena, specifickou formulací například je povinnost člena „politicky a odborně se vzdělávat“.¹²⁹ Velmi zajímavě a možná i paradoxně působí 6. článek současných stanov, který uvádí, že „se členstvím v KSČM je neslučitelná podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačování práv a svobod občana nebo jiná činnost, která je v rozporu s *Listinou základních práv a svobod* a s mezinárodními dokumenty o lidských a občanských právech“.¹³⁰ Pokud se totiž přesuneme o několik řádků níže, v kapitole o subjektech, se kterými KSČM spolupracuje, najdeme uskupení v tomto směru velmi diskutabilní.

System buněk byl v KSČM opuštěn, čímž se vyhovělo zákonu, protože strany nemohou zakládat své organizace na pracovištích. Vstup do strany je nyní volný, schvaluje ho pouze základní organizace. Pokud se jedná o nadřazenost členství ve vedení strany nad příslušností k zákonodárným či výkonným orgánům, došlo oproti předlistopadové situaci k podstatným rozdílům. Například rozhodování poslanců není striktně dáno rozhodnutím vedení strany, přesto zde však platí nadstandardní vazby. Michal Kubát píše, že „podle některých zpráv z tisku poslanci a senátoři například odevzdávají několik tisíc korun ze svých platů stranickému ústředí“.¹³¹

Podle interních stanov tedy nelze usoudit nic konkrétnějšího, co se týká tématu demokratičnosti nebo nedemokratičnosti strany. Princip autority vyšších orgánů je běžný i v jiných stranách a princip svobodného rozhodování a jednání člena strany funguje obdobně „normálně“. Otázkou

¹²⁸ *Dokumenty I. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy* (interní materiál KSČM), s. 27; *Dokumenty II. sjezdu KSČM* (interní materiál KSČM), s. 70; *Dokumenty V. sjezdu KSČM* (interní materiál KSČM), s. 156.

¹²⁹ Viz kapitolu *Nakladatelství a tiskoviny*.

¹³⁰ *Stanovy KSČM*, 28. 11. 2008

(<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=>).

¹³¹ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 95.

zůstává, nakolik pravidla na papíře odpovídají reálnému fungování. Jenže obdobnou otázku bychom mohli klást jakékoli straně, čímž pak diskuze o demokratičnosti stranického subjektu ztrácí oporu. I když by měl být reálný chod strany při srovnávání rozhodující, je velmi složité zejména v našich podmínkách onen reálný chod posoudit, neboť stanovy se neustále vyvíjejí a jejich znění je často velmi volně formulované. Nutně však musím poznamenat, že stanovy KSČM patří po určitých zpřesněních k těm podrobnějším, jedná se o kvalitně zpracovaný dokument, který ze zkušenosti počítá s velkým počtem možností.

3. 2. Postavení ve stranickém systému

Neméně důležitým bodem, který o straně mnohé vypovídá, je její postavení ve stranickém systému. Podle počtu členů je u nás KSČM stranou největší. Podle počtu mandátů a počtu hlasů se již dlouhou dobu drží v závěsu za dvěma nejsilnějšími stranami - ODS a ČSSD. Přesto ji však nelze označit za velkou a silnou stranu, neboť se vyskytuje v izolaci, která se projevuje tím, že většina parlamentních stran s ní nechce spolupracovat při utváření potenciálních koalic na vládní úrovni. V nižších patrech je spolupráce méně striktně omezena. Izolace KSČM se v polovině 90. let projevovala velmi výrazně a především její vinou došlo k velké polarizaci stranického systému v České republice, tj. existovala zde velká ideologická vzdálenost mezi jednotlivými stranami. Problémem po volbách v roce 1996 byla navíc redukce počtu stran, což zužovalo možnost nalezení kompromisů. Snížila se tím i akceschopnost Poslanecké sněmovny.¹³²

Politolog Gordon Smith použil termínu „marginální strana“, jímž označil subjekt, který se ve stranickém levoprávním

¹³² Kubát, M.: *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v ČR*, in *Politologický časopis* 3/1998, s. 238.

spektru nalézají na jeho okraji, mimo hlavní bloky stran, a má minimální koaliční potenciál. Podobně tomu bylo u KSČM v polovině 90. let, kdy měla jen velmi omezený přístup k funkcím, úřadům a dalším atributům moci. Dalším z příznačných znamení izolovanosti politického subjektu mohou být výsledky voleb podle dvoukolového většinového systému, který v našem případě známe z voleb do Senátu. Podle Giovanni Sartoriho těžce postihuje strany, které dostávají mnoho hlasů, ale mají více nepřátel než zastánců. Pro KSČM to v praxi znamená, že pokud se její kandidát dostane do druhého kola, hlas pro konkurujícího kandidáta nemusí nutně znamenat pozitivní volbu takového kandidáta, nýbrž spíše odmítnutí zástupce KSČM.¹³³

Od listopadu 1989 až po současnost se KSČM profiluje jako opoziční strana. V této souvislosti je třeba poznamenat, že v demokratických režimech má opozice možnost postavit se vůči vládě ve čtyřech rovinách: zaprvé ovlivňuje veřejné mínění, aby mohla v následujících volbách získat větší podporu a volby vyhrát; zadruhé po úspěšných volbách vstoupí do vládní koalice; zatřetí získá v parlamentu podporu k prosazení nebo odmítnutí jistých zákonů; a začtvrté vyjednává s nezávislými nebo polooficiálními organizacemi.¹³⁴ Dříve než aplikujeme tuto obecnou formuli na případ KSČM, srovnajme ji ještě s charakterem cílů a prostředků opozice.

Politolog Robert A. Dahl v této souvislosti rozlišuje mezi cíli a strategiemi opozice. Političtí aktéři totiž mají dlouhodobé i krátkodobé cíle, přičemž jejich ovlivnění může být oboustranné. Existují také cíle veřejné a naproti nim cíle soukromé, které aktéři nedávají příliš najevo. Záleží pak na strategii politických hráčů, jak budou své cíle formulovat.¹³⁵

¹³³ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 97.

¹³⁴ Novák, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 232.

¹³⁵ Tamtéž, s. 234.

KSČM jakožto stabilně opoziční strana stála po celá 90. léta mimo boj o převzetí výkonné moci. Pokud tedy posuzujeme její možnosti, jak se vyhranit vůči vládě, můžeme mluvit pouze o snaze získat větší podporu k prosazení nebo odmítnutí jistých zákonů. Možnost vyhrát volby můžeme označit za nereálnou, stejně jako úvahy o vstupu do vládní koalice.

Nejobecněji formulovaným dlouhodobým cílem KSČM je socialismus, jak se o tom blíže zmíním v kapitole *Program a ideové základy*. Krátkodobými cíli zvláště v 90. letech byly zásahy proti ekonomické transformaci a obecně můžeme říci proti nejzranitelnějším místům vládní politiky. Rozhodně nemůžeme mluvit o snaze komunistů otevřeně zničit politický režim nebo základní principy ústavního systému. Otázkou však zůstává, nakolik je takové vystupování ve stranicko-politickém systému taktikou či strategií a nakolik se to kryje s možností dosáhnout konečného cíle - socialismu.

Jinými slovy lze pro tuto situaci použít poznatek politologa Maurice Duvergera, že relevantní opoziční (v Duvergerově terminologii protisystémové) strany obvykle ve své alianční strategii, tedy ve strategii hledání politických partnerů, volí taktiku kamufláže nebo kolonizace. První z nich je založena na snaze vzbudit dojem, že strana je vůči systému absolutně shovívavá a že ho plně akceptuje, a je proto přijatelná jako koaliční partner pro strany, které se považují za prosystémové. Druhá taktika je pak prostředkem postupného posilování vlivu uvnitř struktur takto hypoteticky vzniklé aliance, případně uvnitř struktur aliančního partnera.¹³⁶ Odpověď na otázku, kterou z taktik KSČM může použít, je stále otevřená, neboť k plné spolupráci s vládní stranou, pokud pomineme krátké období neoficiální těsnější spolupráce s ČSSD před volbami v roce 2006, ještě nedošlo, a dostávali bychom se

¹³⁶ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 134.

tak na půdu spekulací. Pokud se ale podíváme do historie, předchůdkyně KSČM s podobnými taktikami již zkušenosti měla.¹³⁷

Role komunistické strany se proměňovala rovněž s proměnami stranického systému u nás. Do voleb v roce 1990 můžeme hovořit o dvou protipólech – o Občanském fóru a Komunistické straně Československa. Oba tyto póly však procházely v této době hlubokým vnitřním vývojem, který znemožňoval vytváření stabilnějších vzorců fungování stranické soutěže. V období mezi volbami 1990–1992 došlo k jednoznačné izolaci KSČS, potažmo KSČM, přičemž celé stranické spektrum procházelo bouřlivou etapou konstituce a vzájemného vymezování. V následujícím čtyřletém období, i vinou vnitrostranického vývoje, byla strana odsouzena k přežívání bez přístupu k jakýmkoli sněmovním funkcím a dokonce zůstala odtržena od případných konzultací s prezidentem republiky. V období politické krize v roce 1997 se míra izolovanosti strany projevila, když byla utvořena překlenovací vláda zástupců všech parlamentních politických stran s výjimkou právě KSČM. Po největším volebním úspěchu, jakého KSČM po roce 1989 vůbec dosáhla, v roce 2002, se poprvé do zastoupení v čele Poslanecké sněmovny dostal komunistický zástupce za tuto stranu.¹³⁸

Přes izolacionistické tendence musíme konstatovat, že KSČM zaujímá místo v levé části stranicko-politického spektra. Jejím nejbližším partnerem je proto ČSSD. Podívejme se nyní na přehled vztahů těchto dvou stran, které ovlivňovaly vnitrostranické záležitosti i vývoj stranicko-politického systému jako celku. V období zhruba do poloviny roku 1991 byla jasně dominantním levicovým subjektem KSČS/KSČM. V následující etapě (do konce roku 1993) se situace obou subjektů vyrovnávala, přestože KSČM v koalici Levý blok získala i díky

¹³⁷ Mám tím na mysli zejména období druhé světové války a dobu následujících tří let.

¹³⁸ Fiala, P., Hloušek, V.: *Stranický systém České republiky*, in Fiala, P., Herbut, R. a kol.: *Středoevropské systémy politických stran*, Brno 2003, s. 16–45.

disciplinovanějšímu voličstvu a lepší schopnosti mobilizace větší podporu. Od počátku roku 1994 začíná na levici jasně dominovat ČSSD, a to i přes nárůst komunistických preferencí na přelomu tisíciletí.

Zásadní a rozhodující pro tento vývoj bylo zaprvé zvolení Miloše Zemana do čela ČSSD v únoru roku 1993 a vítězství radikálního proudu oproti centristickému, zastoupenému kandidátem Pavlem Novákem, a zadruhé vítězství Miroslava Grebeníčka na prostějovském sjezdu KSČM v červnu téhož roku, a tudíž konec snah o hlubší reformu strany. Miloš Zeman odmítl striktně spolupráci s komunisty, což na druhé straně zmírnil ochotou získávat bývalé komunisty – odpadlíky z KSČM; zadruhé kladl důraz na taktiku pohlcování malých stran a hnutí středu i levice; a zatřetí se snažil o vytvoření širší opoziční spolupráce bez KSČM, na bázi tzv. Realistického bloku. Jednoznačně nejpodstatnější je v této souvislosti deklarování oficiální pozice ČSSD vůči spolupráci s KSČM v tzv. *Bohumínském usnesení* z roku 1995, které jasně ukládá ČSSD nespolupracovat mimo jiné s KSČM.¹³⁹

Spolupráce stran v levé části spektra se proměňuje, jak jsem již naznačil výše, například v době před sněmovními volbami 2006. Hlubší rozbory této i další spolupráce po krajských volbách v roce 2008 však nechme stranou této práce, neboť to souvisí s novými, ještě otevřenými možnostmi, které z krátkého časového odstupu nechci posuzovat. Naznačuje to však určité perspektivy měnících se vzájemných vztahů těchto dvou politických subjektů.

¹³⁹ Čtrnáctý bod usnesení XXVII. sjezdu konstatoval, že sjezd potvrzuje „platnost závěrů hradeckého sjezdu ČSSD o nepřipustnosti spolupráce sociální demokracie s extremistickými politickými stranami. Vylučuje politickou spolupráci se SPR-RSČ, SČK, MNS, KSČM, LB a SDL.“ Toto usnesení nicméně nezpochybnilo snahy přetahovat bývalé členy KSČM do nově vznikajících subjektů. (Pšeja, P.: *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989–1998*, Brno 2005, s. 98, 183.)

3. 3. Přidružené a spolupracující subjekty

3. 3. 1. Satelitní organizace KSČM a subjekty spolupracující

Dalším faktorem pro bližší poznání KSČM je okolí, ve kterém se tato strana pohybuje. Radikálně vyhraněnou organizací byl již zrušený Komunistický svaz mládeže (KSM), dále pak Klub českého pohraničí (KČP) nebo Výbor národní kultury.¹⁴⁰ V následující kapitole se budu věnovat subjektům přímo či nepřímo svázaným s KSČM či subjektům spolupracujícím s KSČM.

Ve zprávě ústředního výboru o činnosti KSČM na V. sjezdu ve Žďáru nad Sázavou se mimo jiné píše, že „téměř denní styky jsou se zastupitelskými úřady reprezentujícími ve vztahu k nám KS (komunistickou stranu - pozn. autora) Číny, KS Vietnamu, KS Kuby, Korejskou stranu práce“.¹⁴¹

Fakt, že se strana od takovýchto radikálních hnutí nedistancuje, ba naopak s nimi spolupracuje, může mnohé naznačovat. Minimálně neschopnost zřít se některých aspektů ze své minulosti, o kterých je možné hovořit jako o znacích nedemokratického režimu. Skutečnost, že se KSČM od některých radikálních idejí distancuje navenek, nemusí tedy znamenat, že nespolečuje nebo není ve styku s organizacemi, které se o tyto myšlenky opírají či se jich alespoň nezřekly. Lze tedy mluvit o skrytých myšlenkových proudech, se kterými strana před veřejností nemanipuluje, uvnitř s nimi však souhlasí.

Vezměme si kupříkladu již zmíněný Komunistický svaz mládeže. Toto občanské sdružení vycházelo z tradic Svazu socialistické mládeže. Vývoj této organizace se na počátku 90. let podobal vývoji v KSČM: řada členů vstoupila do SDL nebo do ČSSD. Na II. sjezdu KSM byli zvoleni tři rovnoprávní místopředsedové, kteří měli zastřešovat tři platformy uvnitř svazu. Jedním z názorových proudů byl komunistický, jehož

¹⁴⁰ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 97.

¹⁴¹ *Dokumenty V. sjezdu KSČM* (interní materiál KSČM), s. 49.

stoupenci se hlásili k zachování názvu a upevnění tradičních pozic s tím souvisejících. Reformní proud naopak spolupracoval se skupinami uvnitř KSČM, které po prostějovském sjezdu utvořily stranu Levý blok a Stranu demokratické levice. Třetí skupinou byli radikálové, což byli především aktivisté trockistické skupiny Budoucnost. Podobně jako v komunistické straně i ve svazu mládeže zvítězilo komunistické křídlo, oba ostatní proudy odešly.¹⁴²

Na svých internetových stránkách uvádí KSM, že „stojí na straně úsilí o revoluční překonání kapitalismu a o nastolení ekonomických - odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků a jeho nahrazení vlastnictvím společenským - a společenských - zavedení socialistické demokracie - podmínek pro budování socialismu jako prvního stupně k vytvoření společnosti komunistické, jejíž vybudování je konečným cílem. Tuto snahu vyjadřuje název organizace, kde je pojem komunistický chápán jako označení vize budoucí, vysoce organizované beztřídní společnosti, kde je vláda nad lidmi vystřídána svobodnou správou věcí a řízením výrobních procesů, kde všestranný a svobodný rozvoj každého jednotlivce je základem pro svobodný rozvoj všech.“¹⁴³

Zejména na základě této formulace byl KSM 12. října 2006 z rozhodnutí ministerstva vnitra rozpuštěn. Oproti KSČM se mládežnický svaz netajil ve svém programu s tím, že by k systémovému přechodu mělo dojít pomocí revoluce. „KSM si je vědom toho, že kapitalismus nemůže být jednoduše reformován. KSM proto stojí na straně boje za revoluční překonání kapitalistického řádu masami pracujících... KSM si je jist, že cesta k socialistické revoluci nebude krátká, jednoduchá, ani bezbolestná. Přesto je přesvědčen o její nutnosti.“¹⁴⁴

¹⁴² Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 193-194.

¹⁴³ *Program KSM*, 1. 12. 2008 (<http://www.ksm.cz/dokumenty/program-ksm.html>).

¹⁴⁴ Tamtéž.

Další významnou organizací, se kterou KSČM úzce spolupracuje, je Klub českého pohraničí, občanské sdružení vzniklé v roce 1992, které se vyhraňuje ostře protiněmecky a nacionalisticky. Personálně je blízce svázán s KSČM a byl těsně napojen i na Sdružení pro republiku - Republikánskou stranu Československa (SPR-RSČ). Na platformě KČP docházelo k vědomé spolupráci těchto jinak dosti vzdálených politických subjektů. Ve svém rámcovém programu lpí klub na platnosti *Benešových dekretů*, na neplatnosti *Mnichovské dohody* od samého počátku, vystupuje proti majetkovým a územním nárokům sudetských Němců a jednoznačně schvaluje jejich poválečný odsun. KČP stál také proti vstupu České republiky do NATO. „NATO musí být zlikvidováno, protože neodpovídá hlavním požadavkům evropského a světového vývoje,“¹⁴⁵ soudí KČP.

KČP vděčí KSČM za své založení a materiální podporu. Národní rada KČP má sídlo shodné s KSČM, tedy v ulici Politických vězňů v Praze. Kromě vydávání vlastního listu *Hraničář* vycházejí články o něm i na stránkách *Haló novin*. Různými formami se KČP snaží o uvědomovací, vzdělávací, kulturní, zábavnou či politickou osvětu. Přednášky, semináře či mítinky, které se konají především na různá výročí (například *Mnichovské dohody*, 15. března 1939 apod.), se snaží KČP zaujmout stanoviska k aktuálním otázkám.¹⁴⁶ KČP tak poskytuje KSČM dílčí prostor pro akcentování názorů se silně nacionálním nádechem.

Dalším sdružením s výrazně protiněmeckým zaměřením je Vlastenecké sdružení antifašistů (VSA). Vzniklo v roce 1991 v reakci některých členů komunistické strany na události související s případem tzv. růžového tanku a od počátku se snažilo bránit komunistickou ideologii před srovnáváním s fašistickou, přičemž se snažilo komunistické myšlenky

¹⁴⁵ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 138-139.

¹⁴⁶ Šípek, V.: *Jaké aktivity a formy činnosti rozvíjí KČP*, in *Haló noviny*, 24. 8. 1995, č. 197, s. 7.

i praxi rehabilitovat. VSA často poukazovalo na kontinuitu mezi antikomunismem nacistickým a českým polistopadovým. Postoje VSA se blížily názorům lidí kolem časopisu *Dialog - Otázky - Odpovědi*. Mezi členy VSA patřili a patří nejružnější funkcionáři KSČM, bývalí pracovníci Státní bezpečnosti a armády.¹⁴⁷

Mohl bych zmínit ještě řadu dalších organizací spřízněných s KSČM,¹⁴⁸ ale abych se příliš nevzdálil zadání této práce, zmíním se podrobněji ještě o uskupeních, jež patří jen do mírně odlišné kategorie. Je tu řeč o radikálních levicových skupinách, které během své existence měly s komunistickou stranou významnější kontakty. Ty sice nepřerostly nikdy v kontinuální spolupráci, jako tomu bylo a je u KSM, nezanedbatelně však zapůsobily na formování tváře KSČM. Jde o politické subjekty, jejichž potenciál se skrývá spíše na úrovni ideologické. Ovlivňují celkovou politickou kulturu tím, že k politickým stranám vytvářejí alternativu, půdu pro rozvíjení diskuze.

Tomu přesně odpovídá i název asi nejvýznamnějšího hnutí tohoto typu, kterým byla Levá alternativa (LA). Vznikala od jara 1989 a mezi její zakladatele patřili mimo jiné i Petr Uhl nebo Egon Bondy. Oficiálně byla založena 18. listopadu 1989 a 26. dne téhož měsíce zveřejnila svůj program, ve kterém se hlásila k pluralitnímu socialismu, tedy k hospodářsko-samosprávné parlamentní demokracii s postupným nárůstem oné samosprávnosti. LA stála proti společnosti západního typu i proti předlistopadovému režimu. Signatáři se stali kromě již zmíněných Egona Bondyho a Petra Uhla i Alexandr Kramer, Petr

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 140-141.

¹⁴⁸ Mezi další organizace spřízněné s KSČM ještě můžeme zařadit například Křesťanskosociální hnutí, Křesťanský dialog - hnutí pro nápravu věcí lidských, Hnutí za spravedlivou společnost a lásku k bližnímu, společnost Volná myšlenka, Demokratickou stranu Československa, České národní hnutí za mír a lidská práva, Hnutí 90, Hnutí za sociální spravedlnost, Českou komoru Česko-slovenského výboru, Výbor národní kultury, Odborové sdružení Čech, Moravy a Slezska, Levicové kluby žen či Společnost přátel národů Východu. (Tamtéž, s. 141-149.)

Kužvart nebo Vladimír Říha. LA fungovala jako součást Občanského fóra. Stala se jakousi platformou nekomunistické radikální levice, se kterou spolupracovali i ekologové nebo anarchisté. Na přelomu let 1990-1991 došlo uvnitř tohoto uskupení ke štěpení. Vyvrcholilo vytvořením tzv. Opoziční platformy, ve které se sdružili radikálové (mezi ně patřil i Vratislav Votava) požadující spolupráci s nestalinistickými představiteli komunistické strany. Vedení LA patřilo spíše k těm umírněným.

Spolu s Opoziční platformou vznikla ještě jedna radikální skupina - Radikálně demokratická autonomní skupina, utvořená kolem Jakuba Poláka. Obě skupiny tvrdě vystupovaly proti politice Občanského fóra, a to především začátkem roku 1991, tedy v době, kdy otěže směřování tohoto hnutí drželo pravicové křídlo. V lednu 1991 vznikla nakonec ještě jedna platforma - Asociace samosprávného socialismu, ve které působili i členové Opoziční platformy. V roce 1992 přednesl Vratislav Votava alternativě možnost předvolební spolupráce s KSČM. Na páté konferenci LA, konané 7. března 1992, zvítězili radikálové, které vedle Vratislava Votavy vedl také Jakub Polák a další. Umírnění ztratili vliv a ve většině případů odešli. Definitivní rozhodnutí o spolupráci s KSČM na bázi koalice Levý blok se uskutečnilo na schůzi Koordinačního výboru, jež byla podle hlasů některých svolána tajně a proběhla, aniž by se jí mohli zúčastnit představitelé skupin stojících proti spolupráci s komunisty. V následných volbách se poslancem za Levý blok stal i Vratislav Votava, který se stále více přikláněl k politice KSČM. LA tak sloužila jako určitý spojovník pro radikální levicové aktivisty, kteří se pak s její pomocí dostávali do politiky a v některých případech i k významným funkcím.¹⁴⁹

Skupina kolem časopisu *Budoucnost*, která se považuje za první trockistické uskupení u nás, vznikla z Levé alternativy

¹⁴⁹ Bastl, M.: *Radikální levice v České republice*, Brno 2001, s. 11-15.

během roku 1990. Kromě časopisecké činnosti se její členové v čele s Petrem Jindrou snažili vystupovat na demonstracích levicových stran, tj. KSČM i ČSSD. Především se však snažila infiltrovat do Komunistického svazu mládeže, odmítala ovšem zájmovou činnost uvnitř KSM a chtěla jeho plnou politizaci. Vyvolala tak spory jak uvnitř samotného KSM, tak i mezi KSM a KSČM. Působení mezi mladými komunisty zanechala na jaře 1993 a orientovala se načas na ČSSD. Návrat ke komunistům se uskutečnil ve volbách 1996. Se členy komunistické strany vedla *Budoucnost* diskuze, ve kterých například apelovala na větší podporu odborové organizovanosti. Před volbami 1998 vyzývala heslem „Nevolte pravici - nevěřte levici“ ke kritické volební podpoře levicových stran.¹⁵⁰

Problematickou byla spolupráce KSČM s Anarchistickou federací (AF). Za komunisty s anarchisty jednal především Radim Valenčík, za anarchisty to byl v opačném směru Jakub Polák. Řada anarchistů se stavěla proti spolupráci s jakoukoli politickou stranou. Jakub Polák naopak kontakty s komunisty prosazoval a na stránkách časopisu *A-Kontra*, v jehož redakci pracoval, nechával před volbami 1992 otiskovat články na podporu Levého bloku. Dne 16. června 1992 dokonce došlo k útoku na redakci, který právě souvisel s odmítnutím spolupráce s KSČM a s osobní averzí vůči Polákovi. Útočníkům vadilo prohlubování kontaktů se stranou zkompromitovanou z éry reálněsocialistického režimu. Stáli také ostře proti budování politické kariéry na základech myšlenek anarchistického hnutí. AF zastávala především myšlenky revolučního syndikalismu, který se zakládá na široké federalistické organizaci, a odmítala její centralistický model. Odmítala také politické a národní hranice, rozeznávala pouze ekonomické a místní rozdíly. Po roce 1993 se celá Anarchistická federace odklání od spolupráce s KSČM.¹⁵¹ Povšimněme si, že se to stalo

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 76-85.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 27-31.

v podobném období jako u skupiny kolem *Budoucnosti*. Rok 1993 znamenal mezník ve spolupráci komunistické strany s mnoha levicovými uskupeními. Hovoří to o jejím užším směřování. Dialog o ideologické podobě ideálu spojené levice se uzavíral.

Všechna výše jmenovaná uskupení dotvářela nebo stále dotvářejí podobu komunistické strany. Jiné je to jistě u KSM, který donedávna fungoval se stranou v úzkém propojení, než u skupin typu *Budoucnost*, které se pokoušely změnit některé aspekty KSČM diskuzí neprobíhající kontinuálně a s takovou intenzitou. Každá ze skupin se snažila vnést něco, co považovala za klíčové pro ideologii radikálně levicové komunistické strany. Můžeme se tak setkat se snahami prosadit anarchistické myšlenky, snahami o ovlivnění revolučním marxismem a dalšími myšlenkovými konstrukty, které do sebe mnohdy těžko zapadají. KSČM od nich čerpala a čerpá některé ideje. Ve straně probíhá neustále ideologicko-filozofická diskuze, což se odráží ve velkém počtu publikací vycházejících nejen ve vydavatelstvích bezprostředně spřízněných s komunistickou stranou.

3. 3. 2. Nakladatelství a tiskoviny

Velmi důležitou roli ve stranickém životě hrají tiskoviny a nakladatelství. Umožňují členům blízký kontakt s měnicími se názory na společensko-politické problémy nebo s rozbory komunistické ideologie. Vedle deníku *Haló noviny*, často kritizovaného kvůli nedostatečnému informování o dění ve straně, tu existuje týdeník *Naše pravda*, vydávaný v Ostravě. Čtenáře si hledá zejména mezi „tradičními“ komunisty. Tento list se převážně věnuje vnitřnímu chodu KSČM a jeho spřízněným organizacím.

Komunisté si mohou číst díla vycházející v mnoha nakladatelstvích, nabízejících tituly s tematikou současných ideově-politických postojů, která je komunistickým příznivcům

blízká. Nakladatelství Futura, umístěné přímo v budově KSČM v ulici Politických vězňů v Praze, se orientuje nejen na knihy s politickou tematikou, ale i s tematikou historickou. Většinou tyto tituly prezentují levicové postoje, někdy i radikální názory. Na ortodoxní komunistické čtenáře je však zaměřeno jiné nakladatelství - Orego, sídlící v Říčanech u Prahy. Mimo jiné zde vyšly paměti Miloše Jakeše nebo díla belgického stalinistického komunisty Ludo Martense.¹⁵²

Mezi českými stranami se KSČM může chlubit nejrozšířenější sítí stranických a spřízněných tiskovin. Podtrhuje to jen snahu o vytvoření členské základny, která by byla informovaná a znalá základních idejí, o něž se strana nebo i jiné subjekty opírají. Vzpomeňme si na již zmíněný dvaadvacátý článek stanov komunistické strany, ve kterém se výslovně po členech požaduje politická a odborná vzdělanost. Touto cestou se mimo jiné komunistická strana snaží udržet si tradiční voličské jádro a také zaujmout potenciálně nové levicově smýšlející voliče.

3. 4. Členská základna a postoje voličů

3. 4. 1. Členská základna

Ve vývoji počtu členů a základních organizací v 90. letech můžeme rozlišit dvě etapy: první, která trvala do konce roku 1994, kdy počet členů i základních organizací velmi rychle poklesl; druhou od roku 1995 do konce 90. let, kdy se tempo poklesu postupně snižovalo.¹⁵³

Přelom století následně ukázal, že tempo snižování se opět mírně zrychlilo. K 1. lednu 2004 KSČM oficiálně uvedla, že má 100 781 členů. Pokud to porovnáme se situací k 1. lednu 2001, kdy počet členů činil 120 673, vychází nám pokles o zhruba

¹⁵² Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 203-207.

¹⁵³ Tamtéž, s. 180. Viz též přílohu Vývoj stavu členské základny v letech 1991-2003.

16 % organizovaných straníků. To je v porovnání s obdobím 1998–2001 srovnatelné číslo. S tím koresponduje i pokles počtu základních organizací od roku 1998 do roku 2002 o plných 613, tj. z 5545 na 4932.¹⁵⁴

Stav členské základny je negativně ovlivněn zejména dvěma faktory: zaprvé vysokým průměrným věkem členů a jejich stále pokračujícím stárnutím, zadruhé se straně nedaří získávat mladé členy v produktivním věku. Na sklonku 90. let byl průměrný věk členů KSČM 63,6 roku, v roce 2003 už 68,1 roku.¹⁵⁵ Členů mladších šedesáti let bylo ve straně pouze 35 %, do padesáti let 19 % a do 35 let věku pouze 2,7 %.¹⁵⁶ Za závažný problém považuje sama KSČM fakt, že se od roku 1999 do roku 2003 snížil podíl straníků mladších šedesáti let o 33 %, tj. ze 43 253 na 28 783.¹⁵⁷ Vnitrostranické obavy, že počet členů klesne k 1. lednu 2001 pod 80 000, se sice nepotvrdily,¹⁵⁸ ale překročení této hranice se podle ukazatelů zdá být otázkou času. Druhou pro stranu alarmující zkušeností je, že celkový počet nových členů od roku 1990 do roku 2002 činil pouze 6000, přičemž za prvních šest let to bylo jen 2000.¹⁵⁹

Zajímavé jsou další dva pohledy na strukturu členské základny KSČM. Zaprvé je to zastoupení dělníků, tedy skupiny, ke které se strana dříve hlásila především. Příslušníci této

¹⁵⁴ Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf), s. 9; Srov. Linek, L., Pecháček, Š.: *K důvodům nízkého počtu členů českých politických stran*, 24. 11. 2008 (www.soc.cas.cz/download/112/Linek_Pechacek_slon.pdf), s. 3–4.

¹⁵⁵ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 181; Srov. *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM*, s. 41.

¹⁵⁶ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 181.

¹⁵⁷ *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM*, s. 41.

¹⁵⁸ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 181; Srov. *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci (prosinec 1995–prosinec 1999)*, s. 59.

¹⁵⁹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 181; Srov. Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf), s. 9.

profese však tvořili na sklonku 90. let pouze necelých 15 % všech členů, v roce 2003 to bylo 13,6 %. Druhý poznatek popisuje délku členství. Téměř dvě třetiny členů jsou zapojeny ve stranické činnosti přes čtyřicet let, což koresponduje s procentem členů starších šedesáti let. Tuto skupinu můžeme charakterizovat (i s přihlédnutím k vnitrostranickému popisu, kde je tato skupina definována jako „disciplinovaná část členské základny, která má tradičně poměrně velkou důvěru ve stranické vedení a která ... /jeho - poznámka autora/ řešení ukázněně přijímá“¹⁶⁰) jako velmi konzervativní a nenakloněnou ideovým ani organizačním změnám, což vzhledem k její početnosti určuje do velké míry omezené možnosti politiky KSČM.

Pokud řeč čísel shrneme, vycházejí nám z ní následující znaky: KSČM se může opřít o nejpočetnější členskou základnu ze všech politických stran v České republice. Vysoký věkový průměr členů společně s nízkou schopností získávat nové členy a vysokou mírou názorové rigidity, vyplývající z dlouhodobého stranického členství, naznačují, že KSČM trpí stagnací názorových postojů členské základny, která brzdí hlubší transformaci strany, a předpokládá se tudíž postupný proces ubývání členů.¹⁶¹ Oba tyto znaky mohou být vnitřně propojeny, názorová strnulost většiny členské základny může totiž vytvářet neatraktivní prostředí pro vstup nových příznivců.

3. 4. 2. Voliči KSČM

Základním rysem voličů KSČM je vysoká stabilita jejich sympatií. Voličská základna se rovněž vyznačuje velkou nečitelností, neboť trpí neochotou deklarovat své volební rozhodnutí při průzkumech agentur pro výzkum veřejného mínění.

¹⁶⁰ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 183; Srov. Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci (prosinec 1995-prosinec 1999), s. 61.

¹⁶¹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 183.

Ač se například před parlamentními volbami v roce 1992 pohybovaly podle průzkumů Institutu pro výzkum veřejného mínění preference Levého bloku mezi sedmi a devíti procenty, volební výsledek 14,05 % činil nakonec takřka dvojnásobek. Podobná situace se opakovala i o čtyři roky později, kdy KSČM kandidovala samostatně. Průzkumy veřejného mínění naznačovaly zisk 6-7 % a volební výsledek byl 10,33 %, tedy zhruba jeden a půl násobek původních odhadů, což se blížilo i výsledkům z voleb v roce 1998, kdy podle odhadů IVVM měla KSČM těsně před volbami obdržet 7,5 % a skutečný výsledek byl posléze 11,03 %.¹⁶² Z toho by mohl plynout závěr, že stoupenci KSČM často svou orientaci skrývají. Pokud se podíváme na situaci před sněmovními volbami v roce 2002, stav byl již odlišný. Podle průzkumu IVVM by na počátku června volilo KSČM 17,5 %.¹⁶³ Bylo to sice nižší číslo, než jaké vyjevil skutečný výsledek 18,51 %, ale již se pohybovalo ve statistické chybě ± 2 %.

I přes bouřlivý vývoj ve straně v 90. letech minulého století můžeme o voličích této strany říci, že byli ve svých postojích pevní. Mezi léty 1990 až 1992 zůstalo věrno volbě KSČS, potažmo Levého bloku, 80 % voličů. V porovnání s tím můžeme v roce 1996 sledovat menší pokles na 67,1 %, čímž se komunisté řadili za KDU-ČSL a překvapivě i za ČSSD až na třetí pozici. Odpověď na otázku, proč došlo k tomuto poklesu, můžeme najít ve složitém procesu stabilizace strany v polovině 90. let. Po tomto výkyvu došlo opět k ustálení pevného voličského jádra, když KSČM volilo ve volbách v roce 1998 celých 80 % voličů z předchozích voleb. O stabilitě postojů voličů také vypovídá skutečnost, že o volbě KSČM se 84 % voličů rozhodovalo dříve než měsíc před volbami. Volební kampaň tedy nemá na voliče KSČM velký vliv. Uvedená čísla

¹⁶² Tamtéž, s. 184.

¹⁶³ *Stranické preference těsně před volbami 2002*, 25. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100081s_pv20627.pdf), s. 2.

korespondují s charakterem členské základny, což podtrhuje ideovou provázanost obou skupin.¹⁶⁴

Jak tedy vypadal charakteristický volič KSČM v období pro zkoumání konsolidace a stabilizace strany v 90. letech 20. století? Kromě toho, že se se stranou ztotožňoval nikoli pragmaticky a účelově, ale především na základě ideové orientace a osobních vazeb, můžeme konstatovat, že to byl člověk vyššího středního věku, který disponoval buď základním, nebo nižším středním vzděláním a jehož příjem patřil spíše do skupiny podprůměru.¹⁶⁵ Vzhledem k postupnému nárůstu voličů strany se jejich charakter mohl proměnit,¹⁶⁶ ale výše uvedené charakteristiky můžeme vztáhnout na voličské jádro, které lze považovat za velmi stabilní.

Pevné voličské jádro je hned po ODS u KSČM nejširší. Oproti ODS má však KSČM nevýhodu v menší míře sociodemograficky rozptýlené voličské podpory. Potenciální nové voliče může KSČM čerpat z řad stoupců ČSSD,¹⁶⁷ zvláště pokud jsou tito voliči ke „své“ původní straně kritičtí. Jako příklad mohou sloužit volby z roku 2002.

Podívejme se nyní detailněji na politické a sociální ukazatele růstu podpory KSČM od roku 1992 do voleb 2002. Zatímco v éře Levého bloku se KSČM dostávala z defenzivy, pramenící zejména ze zatížení vlastní minulostí a z vnitřního diferenciačního procesu, a zachovala si věrné voliče, přičemž nové nezískávala, v následujícím šestiletém období let 1996 až

¹⁶⁴ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 185-188.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 189.

¹⁶⁶ Ovšem i na počátku nového tisíciletí můžeme říci jen o dvou pětinach sympatizantů KSČM, že jejich vazby ke straně jsou rozvolněné. Srov. Kunštát, D.: *Parametry stranické identity českých voličů*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100039s_kunstat-volici.pdf), s. 3.

¹⁶⁷ Kunštát, D.: *Veřejné mínění a proměny preferencí politických stran*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100014s_kunstat-strany.pdf), s. 2-3.

2002 můžeme sledovat značný příliv voličů k levici a tím i ke KSČM.¹⁶⁸

Sociolog Daniel Kunštát nabízí dva důvody nárůstu podpory KSČM v tomto období. Zaprvé legitimita polistopadového režimu přestala kompenzovat ve společnosti tíživé sociální dopady. Došlo k erozi všeobecně rozšířené důvěry v lepší budoucnost, nadšení z transformace se vytratilo a tím i důvěra lidí v politické elity, které radikální reformy uskutečňovaly. Zadruhé program ekonomické transformace začal ohrožovat životní úroveň mnoha domácností, a to i těch skupin obyvatel, které se s komunistickým režimem nijak výrazně neidentifikovaly.¹⁶⁹

Tyto vnější důvody je třeba doplnit i o důvody vnitrostranické. KSČM se po období záchrany a vnitřní diferenciaci podařilo včas zkonsolidovat síly, aby mohla hrát úlohu strany, prostřednictvím které mohli nespokojení voliči projevit svůj nesouhlas s transformačním společenským procesem.

Pro pochopení a interpretaci úspěchu KSČM na přelomu tisíciletí je podle Kunštáta důležitá ekonomicko-sociální dimenze. Od poloviny 90. let došlo v české společnosti k rozhodujícímu pohybu od hodnocení transformace z hlediska hodnot, tedy čistě normativního rozlišení, co je správné a co špatné, k hodnocení z hlediska osobních zájmů. Více svobody v ekonomické oblasti způsobilo záhy méně rovnosti, od obyvatel systém vyžadoval více osobního rizika a s tím spojený složitější výběr. Zvláště v domácnostech, které bojovaly s finančními těžkostmi, mohla být zakořeněná tzv. socialistická mentalita. Některé skupinové zájmy, související blízce s vnímáním životní úrovně, sociálním zabezpečením apod., zůstaly definovány vzorci předlistopadového režimu.

¹⁶⁸ Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf), s. 2.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 2-3.

Skupiny obyvatel s nižším vzděláním a tedy s menší možností uplatnění na trhu práce, mohly pociťovat z výsledků transformace existenční úzkost, která je vedla k touze po pocitu bezpečí a redukování nejistoty zítřka.¹⁷⁰

Dalším důvodem hledání volební alternativy v KSČM byla skutečnost, že ČSSD jako levicová síla převzala v roce 1998 vládní odpovědnost. Spolu se ztrátou pozic protestní radikálně pravicové strany SPR-RSČ mohl tento fakt KSČM zvýšit počet voličů. To by se ovšem nemohlo zdařit bez tří důležitých předpokladů: KSČM se může opřít o stabilizovanou a rozvětvenou regionální infrastrukturu; strana je ekonomicky zajištěna, dlouhodobě funguje bez dluhů; a konečně, jak jsem již naznačil výše, strana má nejpočetnější členskou základnu ze všech politických stran v České republice.¹⁷¹

Při bližším pohledu na strukturu konfliktních sociálních linií (social cleavages) polistopadové české společnosti můžeme říci, že se v ní voliči KSČM pevně ukotvili.¹⁷² Jelikož po pádu komunistického režimu nebyly vlastnické vztahy dlouhou dobu přesně vyjasněné a ekonomický status jedince nebyl určen v pravém slova smyslu třídně, konfliktní štěpení probíhalo na linii „winners“ a „losers“ ekonomické a společenské transformace. Determinovaly ho spory o podobu, rozsah a rychlost privatizace a liberalizace ekonomiky apod. Teprve postupem času se vyhraňovaly sociální skupiny, které podporovaly různé politické strany v levé či pravé části politického spektra.¹⁷³

V této souvislosti je dobré připomenout politologa Seymoura Martina Lipseta, jenž ve svém díle *Political Man* zdůraznil vliv sociálně třídního postavení voličů a s ním spjaté ideologie a dále vliv politických preferencí a hodnot

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 3; Srov. Wnuk-Lipiński, E.: *Obrat Polska doleva. Sociologická a politická analýza*, in Sociologický časopis 4/1994, s. 418.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 3-4.

¹⁷² Tamtéž, s. 4.

¹⁷³ Hloušek, V., Kopeček, L.: *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*, 24. 11. 2008 (<http://www.iips.cz/uploads/working%20papers/hlousek-kopecek.pdf>), s. 4.

na volební chování jedinců. Upozornil na sklon nižších tříd s nízkým stupněm vzdělání, nezajímajících se o politiku a s nedostatkem sociálních kontaktů mimo své primární skupiny, k autoritářství a extremismu. To však neznamená, že by měli tito voliči podporovat adekvátní síly. Mezi dvěma řešeními si vyberou takové, které budou považovat za jednodušší. Kdyby se v daném momentě extremistická alternativa zdála být volbou složitější, zvolí nižší vrstvy jinou možnost. Odhlédněme prosím nyní od pojmů „extremistická“ či „autoritářská“ strana, jejichž definice by nás odvedla od podstaty, kterou chtěl Lipset popsat. Touto podstatou je, že tak tomu bude pokaždé, když vedle slabší komunistické strany bude stát silná umírněná levicová strana. Pokud může umírněná strana slíbit reálnou možnost zlepšení v postavení sociálně slabých, pak ji budou tyto vrstvy volit spíše než radikální stranu bez ambic na převzetí moci. I zde můžeme hledat příčiny silného vzrůstu voličské podpory KSČM ve volbách v roce 2002, tedy v době, kdy byla u vlády levicová ČSSD, a vznikl zde tak prostor pro razantní levicovou opozici.¹⁷⁴

Interpretace okolností, které ovlivňují volební chování, je však komplexním problémem, nemůžeme tudíž říci, že se lidé rozhodují pouze podle svých sociálních zájmů. Roli hrají rovněž ideje, které je racionálně nebo emocionálně zaujmou. Patří sem agitace a propaganda, vliv rodinného zázemí, charakter stranického a volebního systému, nacionální, náboženské, regionální a jiné motivy, situační faktory, kulturní podmínky atd. Z toho plyne, že nemůžeme posuzovat voliče KSČM pouze podle jejich socioekonomických priorit. Kromě hodnotové škály „sociálně-ekonomické“ je důležitá i osa „kulturní“, tedy osa liberalismus-autoritářství. Klíčová je

¹⁷⁴ Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf), s. 4; Srov. Lipset, S. M.: *Political Man. The Social Base of Politics*, Baltimore 1981, s. 220, 408; Srov. Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšejja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 303.

zejména pro strany představující alternativy pro velké strany. Vzhledem k tomu, že vůdčí silou levice je ČSSD, pro KSČM může i tento moment být důležitý. A konečně neméně důležitým faktorem při zkoumání elektorátu KSČM může být role tzv. referenčních skupin, tedy bezprostředního sociálního okolí. Jak jsem již naznačil výše, rodinné prostředí, což znamená jistou hodnotovou generační kontinuitu, nesmíme opomenout.¹⁷⁵

Krátké shrnutí klíčových momentů období, které bylo pro profilování KSČM nejdůležitější, tedy může znít takto: Rozhodující pro charakter voličské základny KSČS bylo na počátku 90. let minulého století konfliktní štěpení na základě sporu o podobu režimu. První svobodné volby v roce 1990 se staly plebiscitem o vztahu české veřejnosti k éře komunistické. Tyto volby tento spor ukončily a za důležitější můžeme od té doby považovat jiné konfliktní linie československé a české společnosti. Rozhodující pro zkoumání elektorátu KSČM byla zejména socioekonomická konfliktní linie transformace. Tato struktura se po volbách v roce 1996 a 1998 dále prohlubovala.¹⁷⁶

3. 5. Program a ideové základy

Dalším aspektem, který může určit charakter strany, je její program a ideologie. Michal Kubát soudí, že je důležité rozlišovat mezi chováním komunistických stran v podmínkách pluralitní demokracie a momentem, kdy mají volné ruce k prosazování svého programu v podmínkách komunistické diktatury.¹⁷⁷ To je velmi diskutabilní. Budeme-li vycházet

¹⁷⁵ Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf), s. 4-5.

¹⁷⁶ Hloušek, V., Kopeček, L.: *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*, 24. 11. 2008 (<http://www.iips.cz/uploads/working%20papers/hlousek-kopecek.pdf>), s. 7-10.

¹⁷⁷ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 98.

pouze z konkrétních programových tezí KSČM, nelze z nich vyvodit, že by se tato strana pokoušela o přeměnu nynějšího systému pluralitní demokracie. Otázkou však je, nakolik jsou tyto teze spojitelné s tezemi základními - ideologickými -, které strana prosazovala v období, kdy byla u moci. V tomto případě se navíc můžeme opřít o silný historický precedens. Pokud uvažujeme o proveditelnosti komunismu jako takového, pak se již pouštíme na složitou půdu filozofické rozpravy o základních představách o komunismu v podání marxismu, marxismu-leninismu apod. V následující kapitole budu zkoumat konkrétní programatiku, jednotlivé teze programu KSČM.

3. 5. 1. Programatika

Akční program strany, přijatý na mimořádném sjezdu KSČ 20. až 21. prosince 1989, jak jsem již uvedl v druhé kapitole, deklaroval distancování se od stalinského modelu strany a společnosti. Vyslovoval se pro pluralitní demokracii. V ekonomické oblasti se strana zasazovala o rovnoprávnost různých forem vlastnictví, převažující však mělo zůstat vlastnictví společenské. Odmítali tak dělení společenského bohatství a jeho návrat do soukromých rukou, jakož i výprodej národního majetku. Od listopadového převratu nacházíme ve všech programech komunistické strany hlavní akcent kladený na „sociální populismus“, tedy program zaměřený na zabezpečení různých práv menšin, žen apod.¹⁷⁸ Populismus je v tomto smyslu metodou oslovení lidí a získání veřejné podpory a politické moci, přičemž se využívá aktuálních nálad, předsudků a afektů ve společnosti. Pro populismus je charakteristické vytvoření si obrazu nepřítele, v případě KSČM je to kupříkladu kapitalistický systém.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 152-153.

Důležitým mezníkem byl pro komunistickou stranu program odsouhlasený na I. sjezdu v Olomouci v říjnu 1990. Olomouckým programem se chtěli komunisté co nejvíce přiblížit demokratickému socialismu, částečně se distancovali od minulosti a akceptovali politický pluralismus a demokracii. V rámci vlastní definice v programu komunisté uvedli: „Programově navazujeme na pokrokové ideje minulosti a současnosti, především na humanistické poselství průkopníků socialismu. Hlásíme se k metodologickému odkazu marxistické dialektiky, v souladu s ní však odmítáme pojetí marxismu jako uzavřeného systému. Tím strana přijímá ideový pluralismus a otevírá se možnosti nemarxistické levice... Znovu potvrzuje svůj již dříve vyhlášený rozchod s diktaturou proletariátu jako se systémem poplatným ideologii minulého století a nevhodným pro vyspělou civilizovanou společnost... Základní ideové identity strany - demokratický socialismus - spatřujeme především v úsilí o demokratickou, sociálně spravedlivou společnost a sociálně právní stát.“¹⁷⁹

Programem, který se stal základem všech následujících programů až do současnosti, se stal dokument schválený na sjezdu v Kladně v prosinci 1992. Vedle toho, že přiznává chyby tzv. reálného socialismu, jehož „výsledkem byla značná diskreditace ideálů, z kterých hnutí vycházelo, a zpochybnění i dalších pokusů vytvořit sociálně spravedlivou společnost“, mluví také o tom, že „KSČM programově navazuje na humanistické poselství zakladatelů socialismu, na pokrokové ideje minulosti a současnosti, na teoretický přínos Marxe a Engelse... Programovým cílem KSČM je vybudování moderní socialistické společnosti, společnosti svobodných, rovnoprávných občanů, společnosti demokratické, samosprávné, politicky a hospodářsky pluralitní, prosperující a sociálně spravedlivé“.¹⁸⁰ Zde již vidíme určitý posun, zvláště v akcentování „teoretického

¹⁷⁹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 153-154.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 155-156.

přínosu Marxe a Engelse", od programů výše jmenovaných. Potřeba zdůraznit základní ideologické pilíře poukazovala důrazněji na historické a filozofické kořeny a pouhé nakousnutí zároveň umožňovalo několik možných budoucích interpretací takové formulace.

Do té doby byly základní teze podávány velmi obecně, existovalo tudíž více možností výkladu. V této souvislosti se můžeme podívat na volební programy z roku 1990 a 1992. Oba jsou podobně strukturované. Ve starším z nich můžeme najít sedm kapitol. V první, nazvané *Za spokojený život všech, kteří chtějí poctivě pracovat a tvořit*, pojmenovává KSČM svůj cíl, který se s malými odlišnostmi ve formulaci u strany dodnes nemění: „Naším cílem je demokratický, humanistický, materiálně i duchovně produktivní socialismus. Jsme pro zásadní reformy ve všech oblastech života společnosti, které odstraní to, co se neosvědčilo. Jsme však proti tomu, aby chyby, omyly a nespravedlnosti, kterých se dopustila naše strana a za něž jsme se na mimořádném sjezdu strany společnosti upřímně omluvili, byly vystřídány novými nespravedlnostmi.“ Svá stanoviska „pro a proti“ přdestřela KSČM v šesti následujících kapitolách: *Za demokracii a národní suverenitu; Svobodní lidé ve svobodné zemi; Za moderní hospodářství a sociální jistoty; Za zdravé životní prostředí a zdraví lidu; Za vzdělanou, kulturně vyspělou společnost a Československo, Evropa a svět.*¹⁸¹

Ač kandidovala KSČM do voleb v roce 1992 v koalici Levý blok, v jehož rámci byl sepsán i společný program,¹⁸² pro porovnání využiji raději samostatného volebního programu KSČM, ve kterém se cíl mění jen kosmeticky: „Naším strategickým cílem je socialismus moderní doby: společnost svobodných,

¹⁸¹ Volební program KSČ „Za spokojený život všech, kteří chtějí poctivě pracovat a tvořit“, 1990, s. 1-5.

¹⁸² Volební program Levého bloku měl tři části. První tvořily společné programové teze obou koaličních subjektů s názvem *Lepší budoucnost pro naši zemi*, druhou program DL ČSFR a třetí a nejrozsáhlejší volební program KSČM *Co chtějí komunisté*. (Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 153-154.)

rovnoprávných občanů, společnost demokratická, samosprávná, politicky pluralitní, hospodářsky výkonná a sociálně spravedlivá.“¹⁸³ Strana v textu reaguje na soudobé problémy transformace. „Je vedeno (Československo - pozn. autora) cílevědomě ke kapitalismu, navíc k vývojem již překonanému kapitalismu včerejška.“¹⁸⁴

Program je členěn nově do osmi částí: *Cesta k demokracii* s podtitulem *Politický program; Hospodářství pro lidi, ne proti nim (Ekonomický program); Země všechny živí (Zemědělský program); Příroda a člověk (Ekologický program); Žijeme jen jednou - demokracie všedního dne (Sociální program); Budoucnost ve vzdělání (Program vzdělání a kultury)* a *My, Evropa a svět (Mezinárodně politický program)*.¹⁸⁵

Po formální stránce se volební program z roku 1992 jednoznačněji profiloval a stal se konkrétnějším. To souviselo podle mého soudu s diferenciacním procesem společenské transformace, z poptávky po přesnější formulaci dříve všeobecné teze. KSČM se v tomto směru přizpůsobila. Po obsahové stránce spatřuji největší rozdíl ve vztahu k ekonomickým reformám. Zatímco ve volebním programu 1990 KSČM spíše varuje před nebezpečím reforem, v druhém programu už akcentuje konkrétně jeho nedostatky, které se prolínají do všech kapitol, a naznačuje cestu, jakou je napravit. Pokud bych měl toto srovnání zevšeobecnit, v prvním programu nabízí strana politická řešení vycházející z obecných stanovisek, ve druhém se obecná stanoviska již blíže dotýkají konkrétních společenských záležitostí. Tento trend se pak projevuje ve všech následujících programech.

S radikalizováním myšlenek obsažených v programech se započalo po prostějovském sjezdu a po odchodu reformistického křídla, jak jsem to popsal výše. Neokomunistické křídlo, které převzalo otěže vedení strany, vycházelo z kladenského programu

¹⁸³ *Volební program KSČM* (interní materiál KSČM), 1992, s. 1.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 1.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 1-11.

a na IV. sjezdu KSČM přijalo text s názvem *Politická deklarace IV. sjezdu*. Uvádí se v ní mimo jiné, že „programovým cílem KSČM je zásadní přeměna společenského systému směrem k socialismu... Komunistická orientace strany znamená dále přesvědčení, že v souladu s progresivními zákonitostmi společenského pokroku je přirozeným vyústěním socialistického vývoje společnosti komunismus... KSČM se na komunismus dlouhodobě orientuje proto, že vidí v dosažení takového typu společnosti naplnění odvěkých snů lidstva o pokroku a sociální spravedlnosti a podmínku udržení a rozvíjení humanisticky zaměřené civilizace.“¹⁸⁶

Pokud shrneme takto položené nejobecnější teze, můžeme odhalit několik základních skutečností. Jednou z nich je tendence tvrdit, že předlistopadový socialismus nebyl skutečným socialismem, že byl znehodnocen byrokratickou stranickou elitou. Komunisté se tak odvolávají na tradice dané Marxem a Engelsem, přičemž v případech, kdy se hovoří o jistých „ústupkových“ krocích vůči stávající pluralitní demokracii, se KSČM odvolává i na Lenina a jeho teze o přizpůsobení se momentální politické situaci.¹⁸⁷

V programech strany se detailně rozpracovává řada kapitol od bezpečnostních po socioekonomické. Zvláště v oblasti sociální se snaží KSČM nejvíce prosazovat své teze a nalákat tak co největší počet nových potenciálních voličů. Je logické, že KSČM konstruuje své programové dokumenty s ohledem na roli, kterou ve stranicko-politickém systému České republiky hraje, a také s přihlédnutím k zájmům stále i potenciální členské a voličské základny. Často se v tomto smyslu muselo vedení strany vypořádávat s protikladnými tlaky. Tvorba programu v tomto momentě úzce souvisí se vztahem k vlastní minulosti. V situaci, kdy se KSČM etablovala ve stranicko-politickém systému a postupně se začalo ukazovat, že většina členské

¹⁸⁶ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 157.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 160.

základny trvá na tradičních komunistických hodnotách, musela strana hledat vyvážení kritiky minulého režimu a soudobých problémů. V zaměření se na stabilní členy prosazuje KSČM klasický odkaz na Marxe, Engelse a v některých programových materiálech i Lenina. Pro orientaci na širší voličstvo klade důraz na kritiku kapitalismu, související s poukazem na tíživé sociální dopady, přičemž dovedně využívá egalitářských afektů a protestních nálad české veřejnosti.¹⁸⁸

Politolog Arend Lijphart vymezil tzv. ideologické dimenze, ve kterých se uskutečňují klíčové střety politických subjektů v pluralitních demokraciích. Jedná se o dimenze socioekonomickou, religiózní, kulturně-etnickou, městsko-venkovskou, podpory režimu a postmaterialistickou, přičemž v případě České republiky se největší střety odehrávají v dimenzi prvně jmenované. Názory KSČM, prezentované v hospodářských bodech jejího programu, nebyly však kvůli celkovému antisystémovému vzezření strany brány v potaz. Svými formulacemi tak patřily spíše nitru strany. Hlavní viditelné a zviditelňované body komunistických programů se týkaly vyrovnání se s minulostí a ideových kořenů. Program komunistické strany se v první řadě opírá o historické zkušenosti a prvky ideologické. Až na druhém místě se pak z těchto momentů odvozují konkrétní politické otázky.¹⁸⁹

Základní cíl: socialismus, který je ostře postaven proti nepříteli, tedy kapitalismu, ještě nemusí automaticky znamenat, že stranu lze považovat za extremistickou.¹⁹⁰ Komunisté se ve svých programových vyjádřeních za extremistickou ani radikální sílu nepovažují. Považují se za autentickou levicovou sílu. Pokud jde o vztah k politickému řádu, KSČM v několika programových dokumentech upozorňuje, že je pro pluralitní demokracii, dokonce pro zvýšení prvků

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 159-160.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 151-152.

¹⁹⁰ Tento pojem vzhledem k jeho problematičnosti podrobněji zasadím do kontextu v následující podkapitole, která se týká ideologie.

demokracie přímé. Podle těchto základních tezí nemůžeme označit KSČM za stranu, která by chtěla omezit demokracii, či považovat ji za stranu směřující proti demokratickému uspořádání.¹⁹¹

Zastavme se nyní u současného dlouhodobého nevolebního programu, schváleného na VI. sjezdu strany v květnu 2004, s názvem *Naděje pro Českou republiku*. Hned v úvodu se píše, že základní příčinnou stupňujících se problémů společnosti je kapitalismus, což odpovídá linii předchozích programových dokumentů. „Přestože dosud nevyčerpal všechny své možnosti, je stále naléhavější, aby byl vystřídán novou, pokrokovější společensko-ekonomickou formací.“ Není překvapením, že proto je základním cílem KSČM socialismus. „V její (socialistické společnosti - pozn. autora) ekonomice se prosazují přednosti a klíčová úloha společenského vlastnictví, které zaručí efektivní, celospolečensky provázané a usměrňované hospodaření kolektivu zaměstnanců podniků, družstev, obcí, regionů i dalších sdružení občanů.“ Opět se klade důraz na sociální otázky a na marxistické základy, přičemž se obzvláště upozorňuje na to, že k danému cíli je třeba dojít demokratickou cestou. „KSČM nepovažuje demokracii za módní heslo, ale za kategorický požadavek, který se v polistopadovém vývoji nepodařilo ani zdaleka uskutečnit. Nebudeme nečinně přihlížet narůstání nedemokratických prvků v politickém systému a podněcování nenávistných kampaní, které jsou projevem pokleslé politické kultury... KSČM prosazuje politický systém vycházející z plurality názorů a jejich svobodného uplatňování s cílem vytvořit skutečně humánní, sociálně spravedlivou a demokratickou společnost.“¹⁹² Tradiční formulace zůstávají, tradiční

¹⁹¹ Fiala, P., Mareš, M.: *Programová analýza SPR-RSČ a KSČM z hlediska politického extremismu*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 95-103.

¹⁹² *Dlouhodobý program KSČM „Naděje pro ČR“*, 28. 11. 2008 (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2679&category=>).

akcenty také. Lze hovořit o dlouhodobém programovém ukotvení strany.

3. 5. 2. Ideové základy

V programových dokumentech, v prohlášeních čelných představitelů strany, v názorech řadových členů i v pracích nejrozličnějších analytiků můžeme najít množství pojmů jako socialismus, demokratický socialismus, komunismus, neokomunismus, marxismus, marx-leninismus, stalinismus atd. O jaké ideové postuláty se tedy KSČM opírá? A je to pro stranu opravdu zásadní?

V první řadě chci upozornit, že tato problematika by vydala na několik samostatných studií. Chci se na tomto místě dotknout jen v nejstručnější možné míře složité problematiky ideových základů a vztahu KSČM k nim, ideových základů, které charakterizují spletitou cestu stranické transformace. Na začátku mohu rovnou odpovědět na druhou výše položenou otázku: ano, pro KSČM jsou tyto ideové postuláty velmi důležité. Ideologické vybavení je klíčové. Na druhé straně však není přesně definováno, možností jeho interpretací je celá řada.

Na formování ideologického projektu strany se významně podílí její současný místopředseda Miloslav Ransdorf. Ten hlásá nutnost revize některých ideových základů. Leninovy přístupy v řadě případů odmítá a předlistopadové poměry odsuzuje jako protimarxistické: tedy jako poměry, které se odklonily od pravých zásad marxismu, a tudíž byly nesprávné. Klade důraz na pluralitu názorů, humanismus a ekologii. Vychází z několika až protichůdných zdrojů, předně z myšlenek západoevropských eurokomunistů, předválečných revizionistů-marxistů a sociálních demokratů, a snaží se také o rehabilitaci postavy Lva Davidoviče Trockého. Zajímavý je postoj Miloslava Ransdorfa k sociáldemokratismu, který na jedné straně kritizuje, na druhé však přímo neodsuzuje

a připouští ho i jako možnou taktiku komunistické strany při prosazování postupné změny politického systému. Domnívá se, že slova jako „komunismus a socialismus... dostávají zpět svůj pravý smysl a budou tím, čím byla: nadějí pro početné zástupy nepriviligovaných...“¹⁹³ Ransdorf je přesvědčen o ztroskotání kapitalismu a o tom, že nastává čas „nové společenské syntézy“, kterou „může být jediné nová, nastupující komunistická společensko-ekonomická formace, založená na té formě rozvoje produktivních sil společnosti, kterou Marx předvídal a již v mnohém postihují koncepce postindustriální a informační společnosti“.¹⁹⁴

Zjednodušeně řečeno Miloslav Ransdorf prosazuje přeměnu KSČM v otevřenější stranu komunistického typu, vstřícnější a přístupnější moderním pohledům na klasickou marxistickou ideologii, jejímž ideálem je v první řadě humanismus, solidarita a další znaky levicových uskupení. Jejím konečným cílem je pak komunismus, tedy specifická společensko-ekonomická formace, jejíž dosažení nepovažuje za čistě utopickou snahu.

Proti spíše trpěným názorům Miloslava Ransdorfa se můžeme setkat i s mnoha dalšími. Například někdejší místopředseda strany Zdeněk Klanica byl ochoten obhajovat období tzv. reálného socialismu, včetně událostí 50. let. Jeho až filostalinistické sklony můžeme demonstrovat na skutečnosti, že zorganizoval návštěvu jednoho z nejznámějších současných zastánců Stalina, Belgičana Luda Martense, v Praze u příležitosti mezinárodní konference o dějinách komunistického hnutí.¹⁹⁵

¹⁹³ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 129-130; Srov. Ransdorf, M.: *Nové čtení Marxe*, Praha 1996, s. 7.

¹⁹⁴ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 130; Srov. Ransdorf, M.: *Nové čtení Marxe*, Praha 1996, s. 18.

¹⁹⁵ Mazel, M.: *Oponenti systému*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 130.

V říjnu 2003 se uskutečnila v Praze tato mezinárodní konference, pořádaná Obvodním výborem KSČM Praha 1 a OV KSČM Praha-východ spolu s Ústřední radou Komunistického svazu mládeže. Měla přispět „k ujasnění smyslu existence komunistických stran v soudobých podmínkách, a to na základě marxisticko-leninské teorie. Spolu s tím přispět k ujasnění podstaty a účelu revizionistických dezinterpretací této teorie a oportunistické praxe“.¹⁹⁶ Konference se zúčastnilo mnoho domácích i zahraničních teoretiků. Z povahy jejich vystoupení vzniká zajímavý obrázek rozptylu ideového zaměření členů KSČM. Úvodní řečník Pavel Degtar, předseda ideologické komise při OV KSČM Praha 1, vyšel z předpokladu, že jedinou společenskou silou, která může zrušit „kapitalistické výrobní poměry“ a sehrát revoluční roli, je proletariát. Zásadní problém viděl v tom, že revoluční ideologie, která musí přejít do mas a proměnit se v materiální společenskou sílu, má přes soustavnou ideologickou masáž ze strany „buržoasie“ respektovat Leninova slova: „Zvítězit... může jen ten, kdo do krajnosti využije jak každé, i sebemenší trhliny mezi nepřáteli, každé protikladnosti zájmů mezi buržoasií..., tak i každé, i sebemenší příležitosti získat na svou stranu masového spojence, třeba i dočasného, vratkého, nestálého...“¹⁹⁷ Taktika se může použít až potud, pokud se nezahne od „nesporných principů, od revoluční podstaty“.¹⁹⁸

Toto pohrávání si s myšlenkami, kde nejdůležitější je cíl, se blíží i pohledu pražského funkcionáře Františka Hoffmana, který na první straně bulletinu *Informace obvodního výboru KSČM v Praze 4*¹⁹⁹ obhajuje záměry a taktiku KSČM: „Především se domnívám, že je nutné oddělit cílový program strany od programu ‚přechodného období‘ od porážky k vítězství... Je lepší se na čas vzdát některých svých přístupů, abych o ně nepřišel

¹⁹⁶ Drda, A., Dudek, P.: *Kdo ve stínu čeká na moc*, Praha - Litomyšl 2006, s. 63.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 64.

¹⁹⁹ *Informace obvodního výboru KSČM v Praze 4*, 2/1999, s. 1.

trvale... Změnit tvář ještě neznamena změnit charakter a osobnost... Především je třeba vypracovat jasný program přechodného období od porážky k vítězství - zde přijmout nutné a taktické kompromisy, které umožní vytvoření široké fronty politických sil, která povede k porážce kapitalismu a vytvoření nové sociálně spravedlivé společnosti."²⁰⁰

Zajímavé jsou tyto myšlenky v porovnání s oficiálními dokumenty strany, které mluví o demokratické cestě k socialismu. Na jedné straně hovoříme o názorech jednotlivých členů strany, na druhé straně však musíme poznamenat, že vedení KSČM se ostře vůči těmto myšlenkám nevyhraňuje. Navíc zmíněné konference se účastnili i poslanci Václav Exner a Stanislav Grospič.²⁰¹

Pavel Degťar formuloval jasně i konečný cíl: „vybudování beztřídní, komunistické společnosti“, což je podle něj „smysl existence a činnosti strany“.²⁰² Miroslav Bělohlávek promluvil takto: „Nelze připustit snahu ‚vykleštit‘ revoluční podstatu, zejména tvůrčí přínos V. I. Lenina, J. V. Stalina a u nás K. Gottwalda, za nových podmínek třídního boje, v období imperialismu.“²⁰³ Z těchto slov je patrná terminologická nejednotnost s terminologií oficiální. Autor těchto slov zjevně nerespektuje hlavní cíl stranického programu, tedy socialismus založený na demokratických základech pluralismu. V konfrontaci s ním se můžeme pouze dohadovat, do jaké míry jde o záměrnou konstrukci či taktiku, do jaké míry pak jen o zmatení pojmů v projevu jednotlivce.

KSČM sdružuje členy s velkým spektrem názorů na povahu marxismu nebo marxismu-leninismu v podmínkách současnosti. Všechny proudy se snaží zastřešit, z čehož vyplývá nezřetelnost a nevypracování základních idejí, na nichž

²⁰⁰ Tamtéž, s. 1; Srov. Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 99.

²⁰¹ Drda, A., Dudek, P.: *Kdo ve stínu čeká na moc*, Praha - Litomyšl 2006, s. 66.

²⁰² Tamtéž, s. 66.

²⁰³ Tamtéž, s. 66.

strana staví. Nakolik je to snaha záměrná, je těžké posoudit. Pokud však uvážíme, že strana chce získat co možná největší podporu, pak je pragmatické nezbavovat se členů, kteří se - byť z různých důvodů - hlásí k odkazu komunismu.

Z obrovské šíře teoretických prací, kterými KSČM disponuje, vyberu sborník *K vytvoření moderní levicové strany*.²⁰⁴ Již z názvu je patrné téma, které zvláště v první polovině 90. let bylo ve straně mnohokrát probíráno. Strana hledala svou vlastní tvář - kde jinde, než ve svých ideových kořenech, snažila se s nimi vypořádat a najít cestu do budoucnosti.

Michael Kroh se ve své kapitole, která je součástí onoho sborníku, snaží upozornit na to, že základy marxismu jsou platné, jen ve své době, v době tzv. reálného socialismu, byly špatně pochopeny jeho některé aspekty. „Podcenily se vnitřní síly, vývojové potence a adaptabilita západního typu civilizace. Zapomínalo se na prorocká slova Karla Marxe, že žádný typ společnosti neodchází z dějinné scény dříve, než vyčerpá veškerý potenciál vzestupného rozvoje.“ Autor připouští, že „třídní konflikty pochopitelně i nadále existují, netvoří však v současnosti vývojovou dominantu“. Kroh dále podotýká, že na civilizační změnu socialismus uplynulého období reagoval špatně. „Reálný socialismus v minulosti ztratil spoustu času dogmatickým lpěním na výlučnosti státní formy vlastnictví a administrativně direktivním způsobu řízení a propásl možnost vyzkoušet různé smíšené formy vlastnictví.“²⁰⁵

V podobných rozborech východisek z minulosti pro budoucnost se teoretikové, zastánci komunistické strany, často dostávají k závěrům, že tzv. reálný socialismus nebo státně byrokratický socialismus stavěl na špatném výkladu Marxova,

²⁰⁴ *K vytvoření moderní levicové strany. Sborník prací* (neprošlo redakční úpravou), Praha 1991.

²⁰⁵ Kroh, M.: *Socialismus včera, dnes a zítra*, in *K vytvoření moderní levicové strany. Sborník prací* (neprošlo redakční úpravou), Praha 1991, s. 44-53.

Engelsova a Leninova učení a vycházel z pozic, které se neslučovaly s výzvami přeměňující se společnosti po druhé světové válce. Rezolutně je odmítán názor, že by teoretické přístupy marxismu byly historií vyvráceny. „Dialektika vědy - marxismu - a politiky pak vychází ze skutečnosti, že vědecký poznatek nám dává odpověď na otázku, proč něco dělat; není tedy bezprostředním návodem, jak to dělat v praxi. K tomu potřebujeme politiku, která vychází z teorie a volí ty nejlepší možnosti k její realizaci, které konkrétní praxe nabízí.“²⁰⁶ Moderní levicová strana se v jejich očích opírá o staré známé pravdy, které lze nově interpretovat a poučit se z chyb minulých výkladů. Kritizován je především demokratický centralismus, čistě státní plánování apod. Nové alternativy jsou však popsány ve velmi obecných frázích, převážně volajících po humanismu, po rovném přístupu k práci, vzájemné solidaritě, rovnosti a spravedlnosti. Cesta k dosažení těchto ideálů je buď velmi nejasně formulována, nebo se liší pojetí od pojetí.²⁰⁷

Tuto podkapitolu jsem uvedl myšlenkami Miloslava Ransdorfa, jeho vizemi ji i skončím. Nynější europoslanec za KSČM a místopředseda této strany představil mimo jiné i tyto dva zajímavé příspěvky k představám o problémech přeměny komunistické strany: první, když v lednu 1992 reagoval na působení Demokratické levice v KSČM a konkrétně Michala Krause. Upozornil tehdy, že mnozí usilují o přeměnu „komunistické strany na stranu nekomunistického, přímo sociálnědemokratického typu. A nevidí, že v základu byla emancipační strategie klasických komunistických a klasických sociálně demokratických stran tatáž: využití státní moci pro

²⁰⁶ Nikolič, P.: *Marxismus dnes*, in Haló noviny, 10. 10. 1992, č. 239, s. 4 přílohy.

²⁰⁷ V této souvislosti mohou odkázat například na řadu článků Ivana Svitáka, které vycházely na počátku 90. let v *Haló novinách*. Srov. Ransdorf, M.: *O krizi komunistického hnutí*, in *K vytvoření moderní levicové strany*. Sborník prací (neprošlo redakční úpravou), Praha 1991, s. 54-65; Srov. též Kroh, M.: *Moderní levicové straně demokratický centralismus nevyhovuje*, tamtéž, s. 66-73.

účely emancipace.“ Ransdorf však zde artikuluje rozpor mezi sociálnědemokratickým a komunistickým hnutím, jehož původní koncepce usilovala o „uplatnění principů samosprávnosti a participace“. To vidí autor jako jeden z důvodů, proč se strana drží komunistické identity. Vychází z toho, že se obě paradigmaty, tedy klasické sociálnědemokratické i klasické komunistické, vyčerpala. Nutné kroky ke změně vidí v „pohybu zdola, ... novém pojetí společenské racionality, racionality antimanipulativní a komunikativní“. Modernost není podle něj „v rozbředlosti, ale v tvorbě nových idejí a hodnot, které budou v souladu s podstatnými civilizačními trendy“. Změna názvu strany pro autora představuje slepou uličku. Vede podle něj pouze k „reduktivní transformaci, při níž se ztrácí mnoho sil“.²⁰⁸

Svůj pohled na změny v podobě strany představil Miloslav Ransdorf o devět let později v časopise *Alternativy*. V příspěvku dbal především na vyjasnění pojmů. Jako cíl přeměny viděl moderní levicovou stranu, tedy pojem, se kterým manipulovali takřka všichni, kdo se pokoušeli stranu přetransformovat. Ransdorf upozorňuje také na chyby byrokratického socialismu. Spatřuje je především v tom, že „chtěl emancipaci založit na falešné bezprostřednosti, obnovení práv bezprostřednosti mělo spočívat na vyřazení zprostředkujících článků (jako jsou trh, pluralitní demokracie, volný oběh idejí a informací). Byrokratický socialismus chtěl nadekretovat pravdu a společenskou racionalitu z jednoho centra.“ Autor klade důraz na pojetí racionality, neboť podle něj platí „dialogičnost a kontextovost pravdy a společenské racionality. Pravda není bezprostřední, ale zprostředkovaná, totéž platí o společenské

²⁰⁸ Ransdorf, M.: *Anatomie parlamentu*, Praha 1992, s. 32–33.

racionalitě.“ Detailně pak Miloslav Ransdorf popisuje, co si představuje pod pojmy levice či pod dnešním pojetím strany.²⁰⁹

Nechci se zde pouštět do podrobného rozboru jeho myšlenek, chci tím pouze ilustrovat zásadní nejednotnost v pohledu na minulost komunistické strany a rozdíly v pojetí jejích ideových základů. Miloslav Ransdorf tu nastiňuje jednu z mnoha představ, které se ve straně objevovaly. Tento postup argumentace sám o sobě hovoří o nadvládě myšlenkové, nebo chceme-li racionální roviny ve straně nad praktickými otázkami „reálné“ politiky. Ryze na teoretické bázi se zde vede boj o tvář strany. Vede se nástroji tradičními pro tuto stranu, tedy racionálně kladenými argumenty na filozofickém a historickém základě. Jistě by stálo za to pustit se do podrobného rozboru takového souboje, jenže na to v této práci chybí místo.

3. 5. 3. Otázka vztahu KSČM k vlastní minulosti

Na tomto místě chci zmínit i vysoce problematickou záležitost, jakou je posuzování vlastní minulosti strany, jež navazuje na tradici až zločinnou. Názorů na komunistickou minulost existuje i uvnitř strany mnoho. Pro vedení je proto složité vypořádat se s mnohdy protikladnými názory. Svou minulost ovšem strana „opečovává“ a ani těsně po listopadových událostech ji neztratila. Jedná se o velmi citlivé téma, které ve vnějších projevech, tedy v programových dokumentech strany, probleskuje jen ve velmi matných formulacích, jak jsem je představil výše.

KSČM navazuje v mnohém na svou předchůdkyni KSČ, státostranu, která vládla v Československu více než čtyřicet let, a musí se tudíž jako její nástupkyně s jejími skutky

²⁰⁹ Ransdorf, M.: *KSČM 2001: Profil a projekt nové strany*, in *Alternativy* 7/2001, s. 40-49.

vypořádávat. Povaha tohoto vypořádávání pak může mnohé napovědět o míře proměny nástupnické strany.

Ve Zprávě ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu z roku 2005 vyjadřuje svůj postoj k minulosti nejvyšší orgán strany, a sice v kapitole KSČM se vyrovnávala s historickým dědictvím. Konstatuje v ní, že „KSČM nezměnila a nepovažovala za potřebné zásadně měnit svůj vztah k činnosti KSČ. Komunisté nezměnili svůj název, protože nepovažují za možné měnit svou identitu.“²¹⁰ Dále ÚV KSČM upozorňuje, že „nešlo a nejde o nekritický vztah, o nostalgii ani o prosté analogie. Připomínala si (KSČM - poznámka autora) nejen úspěchy a vítězství, ale i porážky, nejen statečnost, ale i občasnou malost i zbabělost, pravdivá zjištění a spravedlivé postupy, ale i selhání, vážné chyby i omyly. Neodpouští svým představitelům porušování zákonnosti... Strana již před časem odmítla stále obnovovaný požadavek omluv za některé činy, kterých se KSČ dopustila. Nikdo z těch, kteří takový požadavek neustále vznášejí, totiž o ně ve skutečnosti nestojí. Je jenom prostředkem ke špinění veškeré práce komunistů a ke zpochybňování KSČM a jejího poslání.“²¹¹

KSČM tedy připouští určité chyby a omyly, kterých se dopustila předchozí strana v době své vlády, ale detailně je nepojmenovává. Argument proti žádaným omluvám za činy, kterých se KSČ dopustila, je velmi nepřesvědčivý. Zakládá se totiž na útoku proti blíže nespecifikovaným subjektům, které omluvu požadují, argument nemíří proti zpochybnění samotných důvodů omluvy. Z toho je patrné, že v této zprávě ÚV KSČM před jasnými odpověďmi kličkoval. Na následujících řádcích se pokusím o rozbor tohoto problematického vztahu, který souvisí nejen s omyly, chybami či zločiny minulého režimu, ale rovněž s ideovými základy strany a v neposlední řadě s provázaností organizační struktury a s hierarchií v KSČM.

²¹⁰ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM, 2005, s. 12.

²¹¹ Tamtéž, s. 12-13.

Formu takové analýzy nabídl politolog Stanislav Balík.²¹² Zkoumal postoje strany na čtyřech úrovních: zaprvé oficiální dokumenty; zadruhé postoje ke snahám o nápravu komunistických zločinů a křivd a ke snahám vyrovnávat se s komunistickou minulostí ze strany jiných politických sil; zatřetí méně oficiální vyjádření předních činitelů strany, určená pro členskou základnu; a začtvrté názory řadových členů.²¹³

Na stránkách oficiálních dokumentů se tématu vyrovnání se s minulostí dotkla strana vícekrát. Nejdůležitější je v tomto směru *Prohlášení k občanům Československa*, které bylo schváleno 21. prosince 1989 delegáty mimořádného sjezdu KSČ. Strana se v něm omluvila „mládeži i všem občanům, kteří byli postiženi neoprávněnými represemi..., dětem těch rodičů, které trpěly postihy ještě v dalších generacích..., i členům strany, kteří za svoje reformní postoje, za nesouhlas s protizákonným vstupem vojsk pěti spojeneckých zemí v roce 1968 museli KSČ opustit a ztratili postavení rovnoprávných občanů“. Dále strana kritizovala i to, „jak bývalé stranické vedení v uplynulých letech hrubě a nezákonně nerespektovalo právo na vyjádření názorů nezávislých občanských iniciativ včetně Charty 77“.²¹⁴

V oficiálních dokumentech se pro viny komunistického režimu postupně začalo užívat označení „závažné omyly a systémové chyby“ a v současném programovém dokumentu *Naděje pro českou republiku* již toto téma chybí úplně.²¹⁵ Můžeme tedy pozorovat proces mizení tohoto tématu z oficiálních dokumentů.

²¹² Balík, S.: *KSČM a její vztah k vlastní minulosti*, 24. 11. 2008 (<http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=200>), s. 1; Srov. Balík, S.: *Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitude towards own History*, in Kopeček, L. (ed.): *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*, Brno 2005, s. 140-149.

²¹³ Balík, S.: *KSČM a její vztah k vlastní minulosti*, 24. 11. 2008 (<http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=200>), s. 1.

²¹⁴ Tamtéž, s. 1.

²¹⁵ Tamtéž, s. 2; Srov. *Dlouhodobý program KSČM „Naděje pro ČR“*, 27. 11. 2008 (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2679&category=>).

Postoje ke snahám o nápravu komunistických zločinů a křivd a ke snahám vyrovnávat se s komunistickou minulostí ze strany jiných politických sil se profilovaly v diskuzích o zákonech, které se minulého režimu týkaly. Nejmarkantněji je to patrné v postoji k lustračnímu zákonu, který znemožňuje nejvyšším představitelům komunistického režimu a spolupracovníkům Státní bezpečnosti vykonávat nejrůznější funkce ve veřejné správě. Dále se postavili proti zákonu o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti nebo proti zákonu na odškodnění obětí sovětské okupace z let 1968–1991.

Charakteristickým postojem je vystoupení komunistické poslankyně Jitky Gruntové k poslaneckému návrhu zákona, aby se 27. červen, den poprav y Milady Horákové, stal významným dnem – Dnem obětí komunistického režimu. Poslankyně se domnívala, že „v období studené války, která se rozpoutala po roce 1945... byly oběti na obou stranách. Na jedné straně to byla například Milada Horáková, na druhé straně to byla například Ethel Rosenbergová, která byla spolu s manželem popravena v roce 1953 ve Spojených státech.“ I proto navrhla, aby onen den byl označen jako Den obětí studené války. Na pozdější tiskové konferenci dokonce poslankyně uvedla, že Milada Horáková nebyla popravena na politickou objednávku, ale vinou justičního omylu.²¹⁶

Z tohoto přístupu, který je na hraně falšování dějin, lze dobře číst taktiku, s níž k „práci s historií“ KSČM přistupuje. Poslankyně Jitka Gruntová poukázala v první řadě na vztah poprav y Milady Horákové a mezinárodních souvislostí studené války. Snažila se upozornit, že i ve Spojených státech došlo k podobným pochybením, a tím vinu komunistického režimu umenšit.

S touto taktikou se můžeme setkat i v nedávné reakci tiskové mluvčí KSČM Moniky Hoření na vyznamenání agenta-chodce Rudolfa Fuksy ministryní obrany Vlastou Parkanovou, která mu

²¹⁶ Tamtéž, s. 2.

udělila řád Zlaté lípy in memoriam. Monika Hoření uvedla, že „Rudolf Fuksa se aktivně postavil proti systému, který zcela legitimně zvítězil a na počátku 50. let byl podporován převážnou většinou obyvatel Československé republiky... V dobové realitě, kdy agenti-chodci přicházeli do republiky také s pověřením vraždit a ničit společný majetek, vypadala situace jinak... Aktivity, které Fuksa vyvíjel, byly posuzovány daleko přísněji, než to odpovídalo jejich významu, což ale bylo charakteristické pro celý tehdejší svět, včetně USA.“²¹⁷

Dalším pramenem k posouzení povahy vztahu KSČM k její minulosti jsou méně oficiální vyjádření předních politiků strany, určené dovnitř pro členskou základnu. Nejčastěji jde o různé projevy při komunistických manifestacích a charakteristické je, že čím jsou zvnějšku méně sledované a medializované, tím shovívavěji se v nich komunisté ke své minulosti staví. Vezměme si například vystoupení Zdeňka Klanici v listopadu 1996 na pietním aktu ke stému výročí narození Klementa Gottwalda v jeho rodišti v Dědicích u Vyškova. Ve svém tvrzení, že se pietní akt nemůže konat u hrobu tohoto politika, neboť žádný hrob nemá: „Až za hroby jde nenávisť české pravice“, Zdeněk Klanica opomněl připomenout, že hrob první československý komunistický prezident nemá proto, že urnu s popelem si jeho přímí příbuzní odmítli převzít. Řečník ve svém proslovu opět připomněl manžele Rosenbergovy a jejich justiční vraždu a označil je za bojovníky za mír. Klementu Gottwaldovi sice přiznal spoluzodpovědnost za politické procesy a mocensko-potlačovací mechanismy, které mnohdy vyústily až v lidské tragédie, avšak vše se snažil zmírnit poukazem na to, že „Klement Gottwald byl

²¹⁷ Machová, M.: *Pobouření nad KSČM: Omlouvá totalitní vraždu z 50. let*, 27. 11. 2008 (<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=621549>).

skutečným vlastencem, skutečným bojovníkem za práva chudiny".²¹⁸

A konečně musíme vzít v úvahu postoj řadových členů ke komunistické minulosti. Konzervativnost v názorech, pramenící z délky členství ve straně a jiných důvodů, které jsem nastínil v kapitole o členské základně, je nesporně velmi silná. Své názory členové prezentují na různých schůzích a při dalších aktivitách, často se jejich postoje objevují na stránkách komunistického tisku. Velká vlna nevole ze strany řadových členů se objevila zejména po smrti otce někdejšího předsedy Miroslava Grebeníčka - Aloise. Jeho smrt byla přičítána „bestiálnímu štvání“ sdělovacích prostředků, ovládaných „havlovskou politickou skupinou“ apod.²¹⁹

Při posuzování vztahu KSČM k vlastní minulosti musíme velmi citlivě rozlišovat, kdo je autorem výroku, komu je určen, a kdy byl vyřčen. Obecně platí, že čím oficiálnější je vyjádření, tím je ve vztahu k minulosti obezřetnější. S postupem času však dochází k tendenci viny minulého režimu stále umenšovat či bagatelizovat s poukazem na to, že jinde se děly podobné věci. Kontinuita na úrovni idejí je tak udržována přesvědčením, že pokud došlo k nějakým zločinům, nejednalo se o systémový problém, ale o dílčí omyly a pochybení. Udržuje se tak myšlenková stabilita a vyvozují se tak i možnosti, jak věci do budoucna napravit.

Ve *Zprávě ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM*, v kapitole *KSČM se vyrovnávala s historickým dědictvím*, kterou jsem tento oddíl uvedl, se paradoxně praví: „Komunisté, poučení minulostí, realisticky posuzují přítomnost, s odvahou hledí do budoucna.“²²⁰

²¹⁸ Balík, S.: *KSČM a její vztah k vlastní minulosti*, 24. 11. 2008 (<http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=200>), s. 2-3.

²¹⁹ Tamtéž, s. 3.

²²⁰ *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM*, 2005, s. 13.

3. 6. KSČM jako antisystémová strana?

3. 6. 1. KSČM ve světle Sartoriho pojetí antisystémové strany

Pokud zkoumáme KSČM z různých pohledů, důležitou charakteristikou může být i prozkoumání povahy antisystémovosti strany. Základním problémem je hned na počátku vymezení pojmu „antisystémová strana“. Někdy je antisystémová povaha strany v českém politologickém diskurzu chápána na základě určení její pozice ve stranickém systému. V takovém případě je postavení KSČM charakterizováno většinou jako antisystémové, neodpovědné, izolované.²²¹

To se určitým způsobem blíží k původnímu pojetí antisystémové strany, které vychází z pojetí polarizovaného pluralismu Giovanni Sartoriho.

Giovanni Sartori tento pojem zavedl do oblasti politologie již v polovině 70. let, a to ve svém díle *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*.²²² Při popisu polarizovaného pluralismu vychází ze základního kamene, kterým je právě antisystémovost strany. Ta je charakteristická ideologickou opozicí, která způsobuje onu polarizaci (ideologickou vzdálenost).²²³ Existuje široké a užší vymezení antisystémovosti, protože v průběhu času se stupeň a intenzita „antipostoje“ nutně mění. Antisystémové strany nejsou všechny antisystémové ve stejném smyslu. „Negace zahrnuje, nebo může zahrnovat, široké rozpětí nejrozličnějších postojů od ‚odcizení‘ a celkového odmítání až po ‚protest‘. Odcizení a protest jsou pak jistě odlišné formou, nikoli stupněm.“²²⁴ Empiricky však rozlišení můžeme aplikovat jen stěží, protože voličská

²²¹ Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999, s. 277.

²²² Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge 1976; Srov. Sartori, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno 2005.

²²³ Kubát, M.: *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, in Němec, J., Šustková, M. (ed.): III. kongres českých politologů, Olomouc 8.-10. 9. 2006, Praha - Olomouc 2006, s. 549.

²²⁴ Sartori, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 136-137.

základna pokrývá široké spektrum názorů či postojů. Navíc musíme vzít v úvahu, že voliči mohou volbou strany převážně vyjádřit svůj protest, zatímco straníci mohou být odcizeni. Nebo podobně se může motivace lišit v případě, že stranické elity vedou politiku čistě ideologicky, zatímco řadoví členové se snaží chránit základní potřeby. Podle Sartoriho se však na úrovni politického systému následky odcizení či protestu zřetelně neliší a pro posouzení podstaty „antipostoje“ je to záležitost irelevantní. Všechny antisystémové strany však mají jedno společné. Je to delegitimizační vliv, což znamená, že takové strany zpochybňují legitimitu režimu a podkopávají jeho podpůrné základny. Chceme-li definovat stranu jako antisystémovou, můžeme to učinit, jestliže ona strana podkopává legitimitu režimu, k němuž stojí v opozici. Pokud by mohla, tato strana by nezměnila jen vládu, ale samotný systém vlády. Její opozice tedy není „opozicí ohledně problémů“, ale „opozicí ohledně principů“. Antisystémové strany reprezentují cizí ideologii, což znamená, že politické uspořádání čelí maximální ideologické vzdálenosti. Strany tohoto typu tedy nemůžeme jednoznačně směřovat se stranami s přídomkem „revoluční“. Platí, že revoluční strana může být antisystémovou, ale obráceně to neplatí. Antisystémová strana může, aniž by záleželo na její taktice či strategii, fungovat zevnitř stejně jako zvenčí systému pomocí nekalé infiltrace či zřejmých obstrukcí.²²⁵

Pojem antisystémové strany je často nahlížen z různých úhlů a existuje mnoho jeho výkladů. Maxmilián Strmiska je přesvědčen, že „neurčitost hranic mezi ‚(pro)systémovým‘ a ‚antisystémovým‘ politickým jednáním má svůj hlubší aspekt, který souvisí se samou podstatou moderní pluralitní demokracie,“ neboť „základním rysem moderního pluralismu je předpoklad, že na tyto otázky neexistuje definitivní, jednoznačná a jednou provždy daná odpověď a že permanentním

²²⁵ Tamtéž, s. 137-138.

a z principu neukončitelným a do budoucnosti otevřeným ,řešením' těchto otázek je demokratický zápas sám".²²⁶

Z ryze teoretického hlediska má tato námitka jednoznačně racionální podklad. Když ovšem vezmeme v potaz konkrétní ukotvení Sartoriho pojmu, které ve své podstatě nevychází z filozoficko-teoretických základů, nýbrž z praktického sledování konkrétních politických systémů, můžeme považovat tuto námitku za útok stranou a při posuzování konkrétní strany ve vztahu ke konkrétnímu politickému systému bychom se dostali mimo rozhodovací rámec. Vycházejme z předpokladu, že určitá politická strana, kterou označíme pojmem antisystémová, podkopává určitý politický režim, v němž existuje a vůči němuž stojí v opozici. Při svém působení využívá určité ideologie, která je vůči vymezenému politickému režimu cizí. Při aplikaci tohoto pojmu nechtě tedy vycházíme z konkrétní situace související s praktickou politikou a nikoli z teorie demokracie.

Dále je třeba zdůraznit, že v případě antisystémové strany jde o pojem vycházející z empirických, nikoli normativních základů, jak by se mohlo zvláště při posuzování společensky citlivých problémů zdát. Tento předpoklad můžeme doložit analýzou konkrétních politických aktů a politické činnosti, můžeme je porovnat, zaznamenat a popsat.²²⁷

Dalším nebezpečím při použití tohoto pojmu je jeho přílišné zúžení a provázání s extremismem či revolučností, což implikuje použití násilí jako nástroje politiky. Jak jsem již výše uvedl, strany revoluční Sartori považuje za antisystémové, nemůžeme však toto spojení použít obráceně.²²⁸

²²⁶ Strmiska, M.: *Demokracie, extremismus, antisystémová orientace*, in Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998, s. 37.

²²⁷ Kubát, M.: *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, in Němec, J., Šustková, M. (ed.): *III. kongres českých politologů*, Olomouc 8.-10. 9. 2006, Praha - Olomouc 2006, s. 550-551.

²²⁸ Sartori, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 138.

Takový výklad tohoto pojmu by pak omezil možnost jeho aplikace.

Při aplikaci Sartoriho pojetí na případ KSČM vycházejme ze tří základních znaků: zaprvé antisystémová strana podkopává legitimitu režimu, k němuž stojí v opozici; zadruhé antisystémové straně jde nikoli o změnu vlády, ale o změnu samotného systému vlády; a konečně zatřetí antisystémová strana reprezentuje cizí ideologii uvnitř politického systému. Vycházejme zde z poznatků, které jsem nastínil v předešlých kapitolách, a berme na vědomí další rys Sartoriho pojetí, že antisystémovost nelze odvozovat od pravděpodobnosti naplnění cíle takové strany. Nikdy si totiž nemůžeme být jisti, že nenastanou příhodné podmínky a že možnost uskutečnění změny systému se nestane reálnou. A nezapomínejme, že antisystémová strana je jedním ze základních znaků polarizovaného pluralismu, tedy že strana omezuje možnosti vytváření většin a znesnadňuje alternaci moci.²²⁹

Při detailnějším pohledu nejen na oficiální programové dokumenty, ale i na prohlášení cílená do vlastních řad, jejichž obraz jsem načrtnul výše, lze KSČM v tomto směru považovat, i přes deklaratorní prohlášení, že se strana hlásí k existujícímu demokratickému systému, za stranu prosazující socialistické zřízení. V omezené míře můžeme dokonce uvažovat i o tom, že se KSČM hlásí k leninské myšlence, že „buržoazní“ demokracie ve skutečnosti demokracií není, že naopak „skutečnou“, „opravdovou“ demokracií je diktatura proletariátu. Jestliže se tvrdí, že něco není tím, za co se samo považuje, ale že se za to pouze vydává, pak se zpochybňuje podstata existence této věci.²³⁰

To souvisí i s druhým definičním znakem: Sartori upozorňuje, že nejsou tolik podstatné taktiky antisystémových

²²⁹ Kubát, M.: *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, in Němec, J., Šustková, M. (ed.): III. kongres českých politologů, Olomouc 8.-10. 9. 2006, Praha - Olomouc 2006, s. 553.

²³⁰ Tamtéž, s. 552.

stran a že neexistuje rovnítka mezi antisystémovým a „vně-systémovým“.²³¹ Proti tomu je pak nepoužitelný argument, že pokud je strana součástí právního řádu s demokratickými stanovami a funguje v politickém systému demokraticky, nelze ji považovat za antisystémovou. Pravděpodobnost změny systému vlády tedy nehraje roli.²³²

Ke svým proklamovaným cílům využívá KSČM i „cizí ideologie“, nesouladné s politickým systémem, v němž se pohybuje. Už z názvu strany je ostatně jedna z nich patrná. Podobně ji můžeme nepřímou vyčíst z různých programových, teoretických, oficiálních či méně oficiálních dokumentů strany, které jsem rozebíral výše.

Všechny tyto závěry jsou ovšem závislé na dynamice vývoje situace v (antisystémové) straně a ta je, jak upozorňuje Sartori, možná v obou směrech. Pokud ve straně zvítězí křídlo „reformátorů“, ještě to automaticky neznamena proměnu strany v „prosystémovou“. Je třeba počítat s oběma směry pohybu, jak k větší umírněnosti, tak k radikalizaci.²³³

3. 6. 2. Tribunská funkce politické strany a KSČM

Někteří politologové, například Michel Perottino, nejsou přesvědčeni o plné aplikovatelnosti Sartoriho koncepce na konkrétní příklady, neboť tvrdí, že by to mohlo vést k nedorozuměním a zjednodušování. Proto při analýze komunistické strany raději používá „více precizní“ teorii tribunské funkce Georgese Lavaua.²³⁴

Podle této teorie mezi další funkce politických stran patří: zaprvé rekrutování, výběr a střídání řídicích pracovníků; zadruhé tvorba politických programů, strukturování

²³¹ Sartori, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 138.

²³² Kubát, M.: *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, in Němec, J., Šustková, M. (ed.): III. kongres českých politologů, Olomouc 8.-10. 9. 2006, Praha - Olomouc 2006, s. 552-553.

²³³ Tamtéž, s. 553.

²³⁴ Tamtéž, s. 552.

veřejného mínění; zatřetí integrace sociálních skupin; a začtvrté kontrola, koordinace a stabilizace vládních orgánů.²³⁵

Funkcionalistický přístup k původu stran nám nabízí další pohled na určení a vlastnosti politických uskupení: jejich původ se snaží vyložit jejich funkcí. Jestliže se jedná o stranu, jejíž aspirace na převzetí odpovědnosti je omezena vlastní vůlí či je limitována ostatními stranami, pak je třeba hledat další funkce popisující přesněji fungování takové strany. Francouzský politolog Georges Lavau přišel na sklonku 60. let minulého století s pojmem tribunské funkce. Připisuje ji zejména politickým stranám, které hájí skupiny, jež mají dojem, že jsou vyloučeny z účasti v daném systému. Vzniká tak zajímavá situace, kdy politické strany nepřátelské vůči politickému systému a jeho základním cílům a hodnotám přispívají vlivem své „latentní“ tribunské funkce nepřímo k zachování určitých prvků tohoto systému. Na jednu stranu ztrácejí část své revoluční povahy, na druhou stranu nabývají více síly a reprezentativity, aby mohly stávající systém více blokovat, a zároveň získávají dostatečnou autoritu nad skupinami a zabraňují jim tak v ilegálních akcích.

Lavau si klade zásadní otázku, zda takováto strana prospívá politickému systému, a hned odpovídá: ano i ne. Kladně působí tak, že reguluje potenciální revoluční sklony, zvláště v kritických situacích. Zápor tkví v narušování harmonického fungování systému a v nebezpečí, že jednání strany pod vlivem explozivních sil může vyústit v neodpovědné činy. Vzhledem ke stranám samotným je tribunská funkce také dvojsečnou zbraní. Jako strana žijící zejména z protestních hlasů může získávat systematickým využíváním nespokojenosti, na druhou stranu zde existuje nebezpečí, že postupně ztratí svůj revoluční charakter pod vlivem nestálých klientel.²³⁶

²³⁵ Novák, M.: *Systémy politických stran*, Praha 1997, s. 42.

²³⁶ Tamtéž, s. 41.

O KSČM lze mluvit částečně jako o straně tribunského typu. Hájí mimo jiné i zájmy těch skupin občanů, kteří jsou proti stávajícímu demokratickému politickému systému a obracejí se jako ke vzoru k období před listopadem 1989. Jistým způsobem KSČM odvádí tyto skupiny od revolučních činů.²³⁷ Vykoupeno je to ovšem narušováním harmonického fungování politického systému, jak jsem se to snažil popsat výše.

²³⁷ Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003, s. 98.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusil odpovědět na nejdůležitější otázky spojené se složitým procesem transformace KSČM. O tom, že tento proces byl a je velmi složitý, není třeba pochybovat a je nesporné, že rozměr této práce nepostihuje všechny jeho aspekty. Klíč k současné podobě strany vidím v dějích, které se odehrávaly v první polovině 90. let, na které jsem se proto obzvláště zaměřil ve druhé kapitole.

Ve třetí kapitole jsem se snažil postihnout nejdůležitější problémy související se stranickou transformací. Každá podkapitola nabízí řadu závěrů, ze kterých dostáváme ve srovnání s dalšími ucelenější obraz o celkovém charakteru strany. Ve zkratce nabízím pro přehledné shrnutí nejdůležitější z nich.

Ze stanov a organizační struktury můžeme vyčíst snahu o přeměnu ve stranu demokratického typu, přičemž demokratický centralismus KSČM záhy po listopadu 1989 odmítla. Ve stranicko-politickém systému se strana vyhraňuje silně opozičně a dostává se do izolovaných pozic. KSČM spolupracovala nebo dosud spolupracuje s některými subjekty, které lze považovat za velmi radikální až extremistické (příkladem je zákonem rozpuštěný Komunistický svaz mládeže). Členské i voličské jádro strany patří mezi nejstabilnější v České republice. Je charakteristické vysokým věkem a ve velké míře pochází z dob, kdy byla KSČ státostranou. Z oficiálních programových dokumentů sice nemůžeme přímo vyčíst protidemokratické či antisystémové ideje, z projevů či názorů funkcionářů i řadových členů však jsou takové myšlenky patrnější, byť je spleť těchto názorů často velmi neprostupná. Strana se nedokázala jasně postavit ke zločinům minulosti KSČ. V souladu se Sartoriho pojetím antisystémové strany můžeme KSČM tímto pojmem označit.

Zastavme se však ještě u některých zásadních problémů. Jak jsem uvedl, KSČM polarizuje stranický systém. Vinou izolace se pak dostávala do výhodné pozice, kdy nemusela počítat s odpovědností, kterou by spolu s břemenem vládnutí musela převzít. Z toho pak může pramenit negativní postavení programových cílů a snaha o dekonstrukci systému, jinak řečeno antisystémovost. Už v roce 1993 pronesl Jiří Horák, jakožto tehdejší předseda Československé sociální demokracie, projev, ve kterém uvedl, že „komunisté a republikáni mají proti nám (myšleno ČSSD - pozn. autora) lehčí úlohu. Protože vědí, že k moci se nedostanou, mohou jednat populisticky, demagogicky, mohou slibovat nespelnitelné. A mohou - což také dělají - plně využít verbálního siláctví.“²³⁸

KSČM je stále stranou protestní. Tato protestní volba může mít více důvodů, mimo jiné může mít iracionální podobu: protestní hlas dříve narozených může směřovat ke „starým zlatým časům doby mládí“, kdy nebylo stresů z nějaké volby vůbec. Dá se to nazvat privátní krizí odpovědnosti, jakousi super antivolbou, která v podmínkách postkomunistických zemí může mít generační charakter. Nespokojenost voliče s politickou scénou může vyprovokovat i podporu této straně. V takovém případě pak nejde o pozitivní formu volby, jedná se o negativní vymezení se vůči stávající situaci. Hlavním motorem je touha po změně, která se však nejeví jednoznačně ze dvou důvodů, přičemž změnou se míní změna systémová. Ze stranických materiálů však není jasné, jak této změny dosáhnout, neboť na jedné straně se strana snaží vystupovat umírněně navenek a na straně druhé velmi radikálně do svých řad. Pak se jeví velmi zamlženě přístup komunistické strany k minulosti. Problematickým je tedy sám pojem změny, kterou takto protestním hlasem volič požaduje.

²³⁸ Horák, J.: *Naše cesta - projev předsedy Československé sociální demokracie na XXVI. sjezdu*, Praha 1993, s. 8.

Konečně KSČM slouží jako objekt, kterého pravice může využívat jako „strašáka“ na voliče. Je to moment, kterého strany mohou využívat nejen jako volebního trumfu. Otázkou však zůstává, nakolik to může být účinné, zvláště když se tato strana těší tak rozsáhlé podpoře a její voličské jádro zůstává stále velmi pevné. Funkce „strašáka“, kterou prostřednictvím jiných stran KSČM dostává, se někdy zdá být zastíracím prvkem, který může odvracet zrak voličů od některých problémů konkrétních stran.

Na úplný závěr by bylo dobré odpovědět na otázku, zda se tedy KSČM jako nástupnická strana KSČ opravdu transformovala. Pokud bychom shrnuli všechny poznatky, které jsem v této práci předestřel, a pokud transformaci definujeme jako proces přeměny, pak můžeme říci, že k částečné přeměně došlo. Jistě došlo ke značným posunům v oblasti organizační struktury strany, došlo k její vnitřní demokratizaci. Jestliže však půjdeme dál a zeptáme se, zda došlo ke změně strany ve stranu demokratickou, pak již odpověď nemůže být tak jednoznačná. Pravděpodobné je, že kdyby se počátkem 90. let prosadil ve straně reformistický proud, pak by se strana přeměnila více, nejspíše by se pak již nedalo mluvit o straně komunistické. A to je základní problém: komunistická strana, aby mohla být komunistickou, nemůže být v systému pluralitní demokracie již ze své podstaty plně transformovatelná a reformovatelná.

Na otázku, kterou jsem si vytkl na začátku, tedy zda komunistická strana prošla procesem transformace ve stranu demokratickou, neodpovím jednoznačně: proces transformace proběhl, ale výsledek byl překvapivě nejednoznačný. Komunistická strana - zcela nepochybně demokraticky - vyhodnotila poptávku společnosti a stranické základny po subjektu, který se minulosti zřekne i nezřekne, který vstupuje do demokratických poměrů s částečným dědictvím „starých časů“. Ve své práci jsem záměrně ponechal stranou pravidelně se vynořující podezření, že ten či onen člen nejvyšších struktur

KSČM byl ve spojení s StB nebo trýznil v předlistopadové době politické vězně. KSČM na tyto zmínky reaguje odmítavě, ale důkazy se vlečou. Lze jen konstatovat, že opakovaný výskyt nevyvracených indicií zpochybňuje obraz reformované strany.

Nekrvavý a tvrdě promyšlený proces normalizace 70. let 20. století, vrcholící v letech osmdesátých, obrátil část společnosti, ale neradikalizoval ji natolik, aby probudil výrazný tlak na „dekomunizaci“. Sametový charakter listopadové revoluce ponechal komunistům volbu, jak se s minulostí vypořádají. Této volby využili, jak jsem popsal. Nejednoznačnost tohoto procesu je jen dokladem, že jsme postkomunistickou zemí se vši zátěží, kterou tato skutečnost přináší, a že z našeho specifického historického rámce nemůžeme vystoupit a jen stěží můžeme takový nárok klást na jednotlivé politické strany.

Existuje ještě řada možností, jak tuto práci dále rozvinout. Nabízí se tu například rozšíření časové, zvláště s poukazem na nové výzvy strany, problematické body, ve kterých se skrývá možný štěpný potenciál. Mám na mysli zejména postoj strany k evropské integraci a k zahraničněpolitickým otázkám vůbec. Otevřené otázky zůstávají nad možnostmi změny strategie, transformace strany z masové a programové strany na stranu volební. Nebo nad tím, jak se proměňuje vztah společnosti k ne zcela transformované komunistické straně. Největší prostor pro rozšíření však vidím v porovnání vývoje KSČM s jinými evropskými komunistickými stranami, ať už ze západní nebo východní Evropy.

Práce by mohla být rozšířena i jiným směrem. Pokusy o transformaci KSČM souvisely i s bojem o lídra levice. Strana se nakonec smířila s možným a relativně jistým prostorem „odcházení do nevyhnutelné pasivní pozice“. KSČM vyklidila pozice v souboji o aktivní roli vedoucí síly levice. Přepustila je sociálním demokratům. V tomto smyslu by bylo

možné zkoumat nejen transformaci jedné politické strany, ale
popsat boj o levici u nás v širších souvislostech.

Resumé

Transformace KSČ/M po roce 1989

Proces transformace KSČ a její nástupkyně KSČM po listopadu 1989 je jedinečným příkladem nedokončené přeměny komunistické strany ve stranu nekomunistickou. Jádrem tohoto procesu se stal vývoj KSČ(S) a KSČM v letech 1989–1996. Strana se po změně politického systému zachraňuje v prvních svobodných volbách v roce 1990. Hledá možnosti změny, což vyvrcholí vnitrostranickým referendem z přelomu let 1991–1992, kdy se většina rozhodne pro zachování stávajícího označení. Rozhodujícím bodem celého procesu se stává prostějovský sjezd v červnu 1993, kdy vítězí křídlo, jež se radikální změně brání a stranu konzervuje. I přes silné stranické štěpení, v němž vzniká mnoho nekomunistických stranických subjektů, se strana ve volebním roce 1996 může opřít o pevné voličské jádro. Pro stranu je to signál, že nastoupený trend pozice KSČM nejen upevnil, ale nabídl i další možnosti pro její posílení.

Důsledky takto proběhnuvší transformace KSČ/M zkoumám ve své práci z několika pohledů. Ze stanov a organizační struktury můžeme vyčíst snahu o přeměnu ve stranu demokratického typu, demokratický centralismus byl odmítnut. Ve stranicko-politickém systému se strana vyhraňuje silně opozičně a dostává se do izolovaných pozic. Spolupracovala nebo dosud spolupracuje s některými subjekty, které lze považovat za velmi radikální až extremistické (příkladem je zákonem rozpuštěný Komunistický svaz mládeže). Členské i voličské jádro strany patří mezi nejstabilnější v České republice. Je charakteristické vysokým věkem a ve velké míře pochází z dob, kdy byla KSČ státostranou. Z oficiálních programových dokumentů sice nemůžeme přímo vyčíst protidemokratické či antisystémové ideje, z projevů či názorů funkcionářů i řadových členů však jsou takové myšlenky patrnější, byť je jejich spleť často velmi neprostupná. Strana

se nedokázala jasně postavit ke zločinům minulosti KSČ. Ve srovnání se Sartoriho pojetím antisystémové strany můžeme pro KSČM tento termín použít.

KSČM není a nemůže být stejnou stranou, jakou byla její předchůdkyně. Neprošla však hlubokou přeměnou ve stranu, která by se plně odpoutala od své minulosti, jednoznačně by se zřekla cílů neslučitelných s pluralitní demokracií, a nelze ji proto považovat za stranu zcela transformovanou.

Summary

Transformation of KSČ/M since 1989

The process of transformation of the Czechoslovak Communist Party (KSČ) and its successor the Communist Party of Bohemia and Moravia (KSČM) since November 1989 is a unique example of incomplete transformation of the communist party into the non-communist party. The core of this process was the development of the KSČ and the KSČM in 1989-1996. The party following a change in the political system saves in the first free elections in 1990. The party searches possibilities of changes, which culminates into internal referendum in 1991-1992, when the majority decides to keep the original labelling. The decisive point of the whole process is Congress in Prostějov in June 1993 when the winning faction prevents the radical change and preserves the party. Despite the strong party fission, which creates a lot of non-communist parties, the KSČM may rely on the solid core of voters in the elections of 1996. It is a signal for the party that the trend starting by KSČM consolidates positions, even offers other options for strengthening.

I study the consequences of the transformation of the KSČ/M in my work from several perspectives. We can read an effort for transformation into the party of the democratic type, democratic centralism was rejected. KSČM crystallizes as highly oppositional subject in the party-political system and gets isolated. It has been cooperating with different subjects that may be considered a very radical and extremist (an example is legally dissolved the Communist Youth Union - KSM). Membership and electorate are one of the most stable in the Czech Republic. It is characterized by high age and largely comes from the time when the KSČ had a leadership in the Czechoslovakia. Although we cannot directly read antidemocratic or antisystem ideas from the official program

documents, they are more pronounced in speeches and views of officials and ordinary members, even though the tangle of these opinions is very often impenetrable. Party has not clearly manifested its attitude towards the past crimes of KSČ. In comparison with Sartori's concept of antisystem party, we can qualify KSČM like this.

KSČM is not and cannot be the same party as its predecessor. However it has not gone through a profound transformation in the party, which would revoke its past, which would renounce the objectives incompatible with pluralistic democracy. Therefore it cannot be regarded as the completely transformed communist party.

Seznam zkratek

AF	Anarchistická federace
ČNR	Česká národní rada
ČSDF	Československé demokratické fórum
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DFK	Demokratické fórum komunistů
DL	Demokratická levice
DL KSČM	Demokratická levice v Komunistické straně Čech a Moravy
DSP	Demokratická strana práce
IVVM	Institut pro výzkum veřejného mínění
KČP	Klub českého pohraničí
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
KSČS	Komunistická strana Československa (federalizovaná KSČ)
KSM	Komunistický svaz mládeže
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSS-SDĽ	Komunistická strana Slovenska - Strana demokratickej ľavice
LA	Levá alternativa
LB	koalice Levý blok
LUNSZ	Lidová unie národní a sociální záchrany
MNS	Moravská národní strana
ODS	Občanská demokratická strana
OF	Občanské fórum
OV KSČM	Okresní výbor Komunistické strany Čech a Moravy
PS PČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SČK	Strana československých komunistů
SDL	Strana demokratické levice
SDE	Strana demokratickej ľavice

SLB	strana Levý blok
SL FS	Sněmovna lidu Federálního shromáždění
SN FS	Sněmovna národů Federálního shromáždění
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSČM	Ústřední výbor Komunistické strany Čech a Moravy
VSA	Vlastenecké sdružení antifašistů
VV ÚV KSČM	Výkonný výbor Ústředního výboru Komunistické strany Čech a Moravy

Přílohy

Seznam příloh:

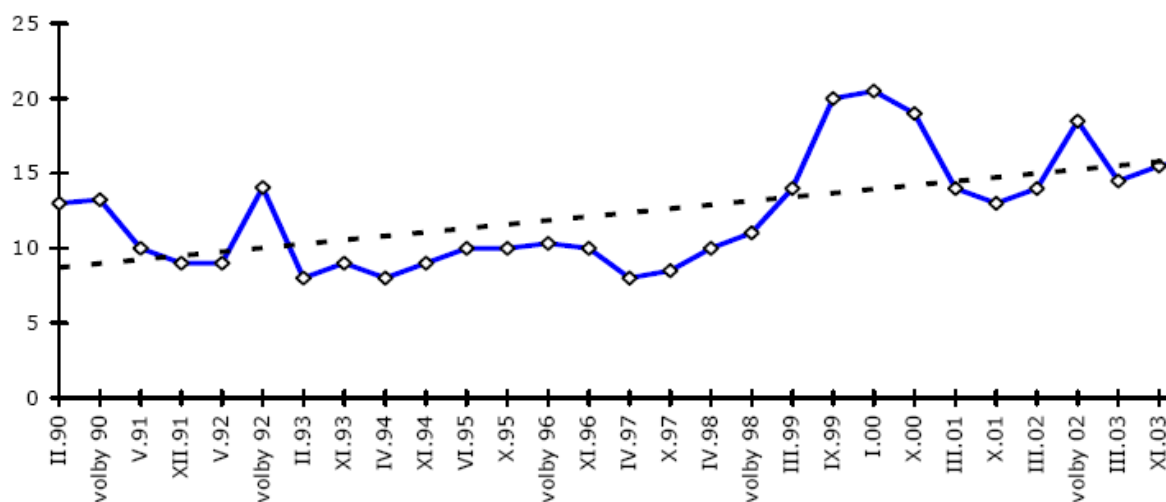
- Vývoj stavu členské základny v letech 1991–2003
- Přehled výsledků komunistické strany v parlamentních volbách v letech 1990–2006
- Vývoj podpory KSČ/M v letech 1990–2003
- Hlasovací lístek referenda o názvu strany z roku 1991
- Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008

Vývoj stavu členské základny v letech 1991–2003

	Počet členů	Procenta úbytku
1991	562 529	–
1992	354 549	37,0 %
1993	317 104	10,6 %
1994	212 714	33,0 %
1995	196 224	7,8 %
1996	171 323	12,7 %
1997	154 923	9,6 %
1998	142 490	8,0 %
1999	136 516	4,2 %
2000	128 346	6,0 %
2001	120 673	6,0 %
2002	113 027	6,3 %
2003	107 813	4,6 %
1991–2003	–454 716	80,8 %

Převzato z: Linek, L., Pecháček, Š.: *K důvodům nízkého počtu členů českých politických stran*,
24. 11. 2008 (www.soc.cas.cz/download/112/Linek_Pechacek_slon.pdf).

Vývoj podpory KSČ/M v letech 1990–2003

Zdroj: CVVM (IVVM), výzkum Naše společnost 2001/2004.

Převzato z: Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008 (http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf).

Od voleb 1992 do voleb 1996 jde o součet preferencí stran, sdružených v koalici Levý blok (LB, KSČM + Demokratická levice). Údaje o volebních výsledcích z roku 1990 a 1992 reprezentují zisky ve volbách do ČNR.

Hlasovací lístek referenda o názvu strany z roku 1991

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR KOMUNISTICKÉ STRANY ČECH A MORAVY	
HLASOVACÍ LÍSTEK REFERENDA O NÁZVU STRANY	
Jsem pro změnu názvu strany	
ANO	NE
<i>(zakroužkováním označ svojí odpověď)</i>	
Okres

VNITROSTRANICKÁ ANKETA O PŘÍPADNÉM JINÉM NÁZVU STRANY	
1. KSČM – Strana demokratického socialismu	☐
2. Strana demokratického socialismu Čech a Moravy	☐
3. Demokratická strana komunistů Čech a Moravy	☐
4. Doporučuji tento název:	
.....	
Ankety se lze zúčastnit bez ohledu na vyjádření v referendu.	

Převzato z: (jan): *Referendum o názvu strany začíná 15. 10. 1991*, in Haló noviny, 4. 10. 1991, č. 105, s. 3.

Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008

Jaký byl váš pohled na fungování názorových platforem v komunistické straně do roku 1993?

Jsem toho názoru, že zrušit platformy, ať už to bylo pod dojmem vnitřní krize ve straně, byla chyba. Ty platformy hrály svou důležitou roli ve vydiskutování klíčových problémů v měnícím se prostředí. Samozřejmě, někdy to bylo nepříjemné, ale myslím, že dnes tato věc i při vnitřní pluralitě, která je nesporná, tady chybí, protože platformy umožňovaly jakousi oficializaci různých názorů.

Můžete mi říci svůj názor na snahy o změnu názvu strany na přelomu let 1991 a 1992? A i potom, když se to opakovalo v následujícím roce.

První, kdo vlastně otevřel otázku diskuze o názvu strany, byl předseda Ladislav Adamec, který už dnes nežije. Ta diskuze se táhla v podstatě tři čtvrtě nebo půl roku, něco přes půl roku v roce 1990 a předběžný výsledek byl název neměnit. Potom za Jiřího Svobody v roce 1991 se sáhlo na podzim k referendu. Bylo vnitrostranické referendum a výsledek byl, že 75 % účastníků bylo pro zachování názvu a 83 % pro zachování komunistické identity. My jsme se na rozdíl od SDL řídili tím, že o tom nemůže rozhodovat nějakých dvacet pětadvacet lidí, jako se to stalo na Slovensku, kde rozhodl výkonný výbor. To prostě nejde. Strana si řekla, že jednou provždy nebude majetkem nějaké privilegované skupiny; že si o tom rozhodnou členové sami.

A potom znovu byla ta věc otevřena v roce 1993 před sjezdem a na sjezdu. Ten druhý sjezd ji vyřešil hlasováním a od té doby tuto otázku už nikdo nenastoluje. Takže my jsme tu diskuzi měli permanentně od roku 1990 do roku 1993 v několika fázích.

Jasně, ale vidíte v té možnosti změny názvu nějakou kvalitativní změnu?

Ne, kvalitativní rozhodně ne. Dnes by to veřejnost vnímala jako mimikry a víte, že zkušenost ze Slovenska ukazuje, že to k ničemu vlastně nebylo. Tady je podstatné, aby strana přesvědčila svým programem, svým vystupováním, svým stylem politické komunikace, že je jiná. Koneckonců tomu odpovídají i změněné stanovy, změněný způsob fungování. Ve straně není demokratický centralismus, jaký existoval v minulosti, spíš než demokratický to byl jenom centralismus, dnes je to jakási konfederace okresních a krajských organizací. Decentralizovaná struktura tady nepochybně existuje, už to je základní rozdíl. Po mém soudu je ten největší problém komunistické strany v komunikaci s veřejností. Ten styl komunikace je málo ofenzivní a málo otevřený. Myslím si to. My spoustu věcí, které jsme udělali, nedokážeme prostě prodat. Nedokážeme je veřejnosti sdělit. A co je zarážející, podle sociologů zhruba 60 % lidí neví o komunistické straně nic jiného, než že existuje. To je dané i tím, že velká část aktivit jde dovnitř, a proto já říkám: je zapotřebí ofenzivnost, otevření, je potřeba především vnášet do diskuze, jak se dnes říká, do politického diskurzu, vnášet nová fakta.

V každé politické straně dochází ke střetu „fundamentalistů“ a lidí, kteří stranu otevírají novým směrům. Jak jste tento vztah, pokud podle vás nějaký byl, vnímal v komunistické straně před prostějovským sjezdem v roce 1993?

Já si myslím, že Ortman ani Mečl nepředstavovali nic nového. To byl pokus nás přiblížit k sociálnědemokratickému modelu, udělat z toho sociální demokracii číslo dva. A protože se dalo čekat, že sociálně demokratická strana bude nevyzkoušenou značkou, kterou voliči budou při prvních problémech Klausovy transformace preferovat, byla to snaha prostě... byl to běh o závod, kdo vlastně první se zmocní té

značky, kdo se první zmocní té pozice na politickém trhu. No a po mém soudu to politologicky smysl nemělo. To, co dělali Svoboda, Mečl, Mohorita - ne Mohorita: Svoboda, Mečl a Ortman -, a v podstatě nějaká myšlenková práce za tím nebyla. Já jsem s Jiřím Svobodou vedl dlouhé debaty. On před sjezdem pochopil, že prohrál, že těch delegátů má jistých asi jenom 28 a že kdyby měl dobrý projev a strhl ty účastníky, tak že by mohl dosáhnout 80, takže on na sjezd ani nejel, protože věděl, že by byl poražen. A jinak já jsem Svobodovi říkal, že nám nepomůže nic jiného než prostě práce, práce a znovu práce a dejme tomu osm let na poušti (s narážkou na 40 let na poušti, které prožili Židi při odchodu z Egypta). A je fakt, že Jiří Svoboda, který říkal, jak hluboce studoval Kanta a Marcuseho (on mimochodem říkal americký filozof „Merkjúz“, on nevěděl, že se narodil v Berlíně, Herbert Marcuse, a místo Husserl, který byl z Prostějova, říkal „Haserl“, taky si myslel, že je to nějaký anglosaský filozof), on prostě byl v těch programových věcech velmi slabý a v podstatě to měl být jenom trik. Takže dnes, jak víte, on se velmi sblížil s českou kulturní pravicí a v podstatě to už není ani sociálnědemokratická pozice, kterou zastává Jiří Svoboda. Ale to je věc, která nesouvisí s tím, na co jste se ptal. Prostě já osobně si myslím, že i ta debata v komunistické straně odpovídala tehdy nezralé podobě české politické scény, malým zkušenostem, byla tam spousta naivity, přiznám se, že i z mé strany. Já jsem například nechápal, jaký je sociologický zájem okresních organizací a jejich předsedů. Ale takovou věcí člověk získá orientaci a zkušenosti...

Sociologický zájem?

Sociologickým zájmem předsedů okresních organizací je stabilita. Stabilita. Proto jak Grebeníček, tak Filip měli podporu okresů, protože oni představují stabilitu. Ransdorf představuje novou cestu, experimenty, určitou nejistotu,

požadavek práce, a proto vlastně nemůže mít většinovou podporu. Oni mě respektují, protože vědí, že třeba v názorovém střetu, ve volebním zápase, v Evropském parlamentu odvádím práci, které oni si váží. Ale nechtějí, aby nastalo nějaké zásadní hledání.

To jste už trochu předjal moji další otázku. Chtěl jsem se zeptat, jaký byl váš vztah k politice Jiřího Svobody. Jestli to nechcete ještě nějak rozvést...

To je všechno... On po mém soudu hodně udělal pro přežití strany v roce 1990, 1991. Poté se to vlastně celé začalo bortit. On nepochopil smysl manévru s Levým blokem. Levý blok mohla být výborná platforma pro soustředění různých levicových směrů. Podle mého názoru ten levicový potenciál u nás je velký, hlavně z toho důvodu, že hodnotová orientace českého obyvatelstva směřuje doleva. Češi jsou tradičně vlevo, protože národní a sociální ohrožení šlo ruku v ruce po celé dějiny, tak vlastně jsou tradičně v takovém silovém poli levicových myšlenek. A ten potenciál byl větší, než je potenciál politického stranictví, jestli mi rozumíte... Tak jsem si myslel, že právě Levý blok by vyšel vstříc potřebě expanzivní transformace. Já jsem na začátku 90. let přeměnu strany formuloval do tří bodů: informační strana, to znamená strana, která bude mít svou převahu založenou na informační převaze. To znamená, že naši účastníci politického diskurzu budou lépe vybavení, lépe informovaní, budou lépe komunikovat, a chcete-li, je to i trošku poučení z Gramsciho konceptu kulturní hegemonie (vůbec si myslím, že diskuze o Gramsciho podnětech je pro současnou levici klíčová). Pak strana samosprávná, to znamená strana, jež bude svobodným sdružením lidí, kteří rozhodují každý den o směřování té strany. A samosprávná strana neznámá svévoli okresních organizací, to znamená strana, kde politická kultura se zakládá na sebevědomí a orientaci každého člena. No a za třetí strana-hnutí, to

znamená formace nebo útvar, který slučuje výhody strany a hnutí, kdy strana má dejme tomu tu výhodu, že má určitou pevnou organizační strukturu; hnutí je daleko blíže těm konkrétním, bezprostředním potřebám a zájmům lidí. Tak o tohle mi šlo, v podstatě tyhle tři body zastávám dodneška, i v té diskuzi. A v takové koncentrované podobě jsem se obrátil i ke členům před minulým sjezdem. Bylo zajímavé, že právě tehdy velká část okresů to ignorovala, potlačila to, nedostalo se to vůbec ke členům. A nejenom proto, že si to nepřáli ani Grebeníček ani Filip, ale řada lidí dokonce byla z toho vyděšená, že přímo komunikuju s členy, místo toho abych použil nějaké zprostředkovací kanály. Na mých webových stránkách je ten dopis k dispozici, ale z roku 2004. Tam jsou moje představy myslím hodně zhuštěně vysvětlené. Takže si myslím, že jsme mohli udělat daleko víc, než jsme udělali. Je pravda, že hodně věcí, mých neúspěchů, souviselo i s tím, že jsem neměl zkušenosti a v řadě věcí jsem byl naivní.

Jaké jste potom po rozpadu Levého bloku viděl možnosti v širší spolupráci levice? Pokud vůbec nějaké možnosti...

Podle mě ty možnosti existují dodnes. Je potřeba budovat půdu pro levicovou debatu, otevřenou levicovou debatu, protože teď se i celosvětově to kyvadlo začíná vychylovat zpátky. Kulturní pravice ztratila svoji nadvládu. Neoliberalismus a neokonzervatismus ztroskotal totálně a levice na to není připravena. Pokud jde o levicový diskurz, ten se sice může opřít o velice rozvětvenou publikační činnost, po celém světě je řada nových interpretací Marxe, jsou různé fúze mezi marxismem a křesťanstvím v Latinské Americe, je řada nových ekonomických konceptů - to všechno se snažím sledovat a analyzovat -, ale faktem je, že nebude jednoduché to všechno přetvořit do podoby politicky uchopitelného programu a nemůže to udělat jeden člověk nebo skupina lidí. Aby se to přijalo, aby to bylo akceptováno, to je věc dlouhodobé, naprosto

otevřené a nějak strukturované diskuze. A takovou platformu pro diskuzi potřebujeme nejenom u nás v České republice, ale minimálně v evropském plánu. Na mě udělalo třeba velký dojem, když bylo 150. výročí *Komunistického manifestu*, tak v Paříži udělala organizace, která se jmenuje Espace Marx, celosvětovou konferenci k Marxovi, kde bylo 2000 účastníků, 650 diskutujících a byla tam zastoupená celá levicová ekumena, to znamená komunisté, sociální demokraté, socialisté, zelení, křesťanští sociálové, křesťanští míroví aktivisté atd.; celá levicová ekumena od komunistické orientace až po levicové liberály. Byl jsem příjemně překvapen, že to opravdu jde a že ta diskuze nebyla rozplizlá, že byla členěná podle jednotlivých bloků. Mrzelo mě jen to, že z České republiky jsem tam byl sám. Já ty organizátory znám, jejich výstupy dostávám pravidelně, ale v České republice nejsme zatím připraveni na to, že se pomalu začíná měnit politický prostor a že se kyvadlo začíná vychylovat zpátky doleva.

Už v polovině roku 1994 jste na stránkách *Haló novin* nastínil profil a projekt nové strany, který jste potom ještě rozpracoval dál. Z KSČM jste chtěl mít moderní levicovou stranu jako prostředek k cíli: demokraticky utvářenému, všestranně produktivnímu a humánnímu socialismu. Stále si myslíte, že se tato vize daří či může podařit?

Může. Já si myslím, že tato věc je do značné míry spojena s procesem otevírání strany, s příchodem nových lidí a také s větším podílem nestranické veřejnosti na formování politiky strany. Teď třeba byla taková zajímavá věc - nikde nepublikovaná, nikde nijak nepropagovaná -, že KSČM měla v krajských volbách na kandidátkách největší počet nestraníků: 19, 9 %. Každý pátý byl nestraník. Pro zajímavost, ODS měla 736 kandidátů na kandidátních listinách do krajských voleb a nestraník nebyl ani jeden. Ani jeden, totální uzavřenost. Já si myslím, že to ukazuje, že tady určité změny jsou a je třeba

je rozvíjet, je třeba se zbavit i spousty zděděných stereotypů a návyků, které tu existují. Jeden z nich je, že je přílišná důvěra k vedení strany. To musí každý den, každý měsíc obhajovat svůj mandát, musí prokazovat, že se neodtrhlo od zájmů lidí, a já jsem přesvědčený, že to je trošku takový návyk z minulých dob, že vedení prostě členská základna věří až příliš.

Já bych se teď úplně ještě vrátil: Jaký byl váš pohled na „ortodoxní“ Lidovou unii národní a sociální záchrany nebo Stranu československých komunistů? A jaký byl váš názor na výzvu téhle strany k vytvoření společné platformy s komunisty v letech 1996 a 1997?

Já si myslím, že Štěpán je člověk, který nepochybně není hloupý a patřil ve vedení do roku 1989 k té dynamičtější části, ale neunesl to, že se ocitl mimo politiku. On je člověk, který je bytostně politický, a tak hledá všechny možné skuliny, aby se do politiky dostal zpátky. Teď samozřejmě po nemoci je na tom jinak, ta nemoc byla sice zvládnutá, ale on to těžce nesl, že byl i za přispění některých svých kolegů uvržen do vězení, vyřazen z politiky a stal se ztělesněním toho, co lidé neměli rádi. Já si myslím, že neuměl prostě čekat, až vlna opadne a on bude znova třeba vítaným partnerem v diskuzi. A já osobně jsem některé takové, docela intrikánské metody nikdy nemohl přijmout. Když třeba byl používán deník *Spiegel* jako nástroj skandalizace mě, Grebeníčka a dalších lidí z vedení po roce 1993, kdy vlastně nám vzkazoval přes různé lidi ultimativní požadavky, že pro začátek chce dva posty: vedení zahraniční politiky a ekonomickou základnu nebo ekonomickou politiku strany. Takovéto požadavky byly posílány a samozřejmě, že jsme to odmítali, protože koneckonců o tom, jak se rozdělí pozice ve vedení, rozhoduje sjezd a rozhodují o tom členové strany. Nikdo z vnějšku.

Jak byste zhodnotil spolupráci s bývalými komunistickými stranami v postkomunistických zemích Evropy, stranami, které prošly podle politologů hlubším procesem transformace?

Víte, politologové o tom nevědí většinou nic, protože to ani zvnitřku neznají. Mimochodem, já vždycky říkám politologům: posadte se do vedení nějaké politické strany, hádejte se s lidmi z regionů o tvorbě kandidátek, zkuste pracovat na přípravě různých rozhodnutí, postupů parlamentních klubů. Jejich představy jsou většinou na hony vzdálené politické praxi. Řadu těch politologů znám a je to velmi tristní. Ale když se vrátím k tomu, jaká je zkušenost s těmi zahraničními styky...

Myslím teď opravdu konkrétně strany v postkomunistických zemích.

Ono to v každé zemi bylo jinak. Každou stranu determinuje jednak její kulturní a sociální prostředí, ale také vnitřní vývoj těch stran. V Polsku a v Maďarsku se bývalé vládnoucí strany zaměřily čistě na to, aby jejich špičky znova byly u moci. Převlékli kabáty, přijali sociálnědemokratický nátěr a většinou byl výsledkem nástup do vládních křesel a podlehnutí svodům korupce, ekonomické a politické korupce. To, co se třeba stalo v Polsku, to je neuvěřitelné. Za Oleksyho, Belky prostě ta strana vesele jde. Sojusz Lewiczy Demokratycznej byl převálcován nedůvěrou lidí kvůli naprosto prokazatelné korupci a podlehnutí, řekl bych, klientelistickým zájmům. Tohle my jsme nechtěli. Odmítli jsme i postup, který na Slovensku vedl Weiss a Kanis naprosto stejným směrem. Na druhé straně při veškerých přátelských vztazích tradicionalismus Zjuganova například, v Rusku, ten nic vítaného není. Zjuganov, to není ani marxistický program, ale to je taková směska různých tradicionalistických doktrín, kde velkou roli hraje i geopolitika. Mě úplně šokoval Zjuganovův výrok, že marxismus byl pouze dočasným vyjádřením velkoruské

státní unie. To je urážka celé tradice ruských bolševiků a poté komunistů, musím říct, že to je nepochopení toho, co se stalo. A samozřejmě ani Rusové sami tuto věc moc nepřijímají, protože ruská mládež především chce modernizaci společnosti. Ona chce být třeba jinou, třeba jinak profilovanou, ale Evropou. Když Zjuganov napíše, že západní civilizace je bytostně nepřátelská Rusku, tak to není pravda. Rusko je Evropa, sice jiná Evropa, ale je to Evropa. A my jsme byli jak proti skluzu do toho tradicionalistického a nacionalistického řečiště, tak i proti pouhému přelepení etikety se zřejmým cílem dostat se ke korytu. V Polsku a Maďarsku to bylo vidět nejvíc, v Bulharsku taky. Když si vezmete, že Zhan Videnov - možná si vybavujete to jméno - s velkou převahou vyhrál volby, ale nesplnil očekávání lidí a ukázalo se, že lidé kolem něho se zapletli do klientelistických a korupčních vztahů, on sám v tom ani tolik nebyl.

A vztahy třeba s PDS?

Ty jsou vynikající, dneska Die Linke je možná naším nejbližším partnerem na mezinárodněpolitické scéně. Žertem říkáme i našim německým kolegům, že nás spojuje středoevropská věcnost. I po celé západní Evropě máme dobré kontakty, jsme respektovanou částí frakce sjednocené levice v Evropském parlamentu, tvoříme tam druhou největší národní delegaci v současné době - právě po PDS/Die Linke. A jinak si myslím, že každá strana dnes má své problémy, a největší školou pro všechny teď byla drtivá porážka Arcobaleno v Itálii. Prostě italští komunisté, obě ty strany, se zelenými dali dohromady nevýrazný projekt, který se jmenuje Duha (Arcobaleno), který založil Fausto Bertinotti. Ten se chtěl odklonit od komunistické identity a zapomněl, že to je pro voliče nečitelné a naopak že ta komunistická identita že je pro Italy vítaná. Takže nový předseda Paolo Ferrero z Rifondazione jde jiným směrem než Bertinoti. To dílo obnovy je složité, ale já

věřím, že mají naději, protože mají za sebou velké množství mladých lidí. Třetina mladých Italů inklinuje ke komunistické levici, což je věc, která je vynikající. Problém je, že mladí lidé neradi chodí k volbám. Oni jsou schopni zorganizovat třeba dvousttisícovou demonstraci, happening, nějaké protesty třeba proti základnám, organizačně jsou velice dobří v těchto věcech, ale horší je to právě s důvěrou k volebnímu procesu. Pokud se jim toto podaří překonat, budoucnost komunistického hnutí v Itálii bude dobrá. Teď řeší své strategické otázky také Francouzi, kteří nemají výrazné vedení. Musím říct, že Marie-George Bifett sice byla dobrou ministryní, ale jako předsedkyně strany se moc neosvědčila. Tradičně silné národní pozice mají Portugalci, Řekové a nejsilnější z těch národních hříchů, z těch stran v Evropě, je Kypr, kde vlastně dnes je prezidentem komunista Christofias, kterého velice dobře znám, je to můj přítel. To je strana, která dlouhodobě zakládá svou politiku na práci v občanské společnosti. To je jejich styl práce, který se jim dlouhodobě vyplácí. Oni mají vždycky nad 30 % hlasů, a když měli 28 % v evropských volbách, tak jejich zástupce se na rozšířeném zasedání frakce takříkajíc za to kál, že těch 28 % je moc málo.

A nakonec jsem se chtěl zeptat, co přinesla KSČM spolupráce s komunistickými stranami, které jsou u moci, tzn. třeba s Čínou nebo KILDR?

Je to přirozený partner, ale my si myslíme, že se nám nikdo nebude vměšovat do našich věcí. Když to zkoušeli Korejci, tak jsem to tehdy velice tvrdě odmítl. V době, kdy jsem odpovídal za zahraniční styky strany, tak jsem odmítl, abychom se komukoli podřizovali a brali na sebe věci, které jsou mimo evropský kulturní kontext. Já si osobně myslím, že cesta Číny je velice složitá a zdaleka není ještě vyhráno, ale co je pro mě příjemné překvapení, že oni jsou schopni po těch nazrálých problémech, ať už je to korupce nebo ať už je to

třeba ekologie, mluvit. Ekologické problémy Číny jsou jedna z věcí, která dominovala na posledním, tj. XVIII. sjezdu. Čína zdaleka už není tak hystericky sebestředná, jak bývala.

Literatura a prameny

- Barša, P., Císař, O.: *Levice v postrevoluční době*, Brno 2004.
- Bastl, M.: *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta dvacátého století*, Brno 2001.
- Cigánek, F.: *Kronika demokratického parlamentu*, Praha 1992.
- Drda, A., Dudek, P.: *Kdo ve stínu čeká na moc*, Praha - Litomyšl 2006.
- Dvořáková, V., Kunc, J.: *O přechodech k demokracii*, Praha 1994.
- Duverger, M.: *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, New York 1965.
- Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno 1998.
- Fiala, P., Herbut, R. a kol.: *Středoevropské systémy politických stran*, Brno 2003.
- Fiala, P., Holzer, J., Mareš, M., Pšeja, P.: *Komunismus v České republice*, Brno 1999.
- Fiala, P., Mareš, M.: *Konstituování systému politických stran v České republice (1989-1992)*, in *Politologický časopis* 1/1997, s. 104-126.
- Fiala, P., Mareš, M.: *Programatika politických stran*, in *Politologický časopis* 1/1998, s. 5-20.
- Fiala, P., Mareš, M.: *KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*, in *Politologický časopis* 2/1999, s. 183-206.
- Fiala, P., Pšeja, P.: *Vývoj organizační struktury českých politických stran po listopadu 1989*, in *Politologický časopis* 4/1998, s. 419-430.

- Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran*, Brno 1998.
- Furet, F., Besançon, A. a kol.: *Komunismus a fašismus*, Praha 2002.
- Grzymala-Busse, A.: *Reform Efforts in the Czech and Slovak Communist Parties and their Successors 1988-1993*, in *East European Politics and Societies* 3/1998, s. 442-471.
- Handl, V.: *Transformace komunistické strany: Od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci*, in Gjuričová, A., Kopeček, M. (ed.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, Praha - Litomyšl 2008, s. 91-115.
- Hloušek, V., Kopeček, L.: *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*, Brno 2004.
- Hloušek, V., Kopeček, L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002.
- Charvát, J.: *Současný politický extremismus a radikalismus*, Praha 2007.
- Kopecký, P., Hubáček, P., Plecítý, P.: *Politické strany v českém Parlamentu (1992-1996): organizace, chování a vliv*, in *Sociologický časopis* 4/1996, s. 439-456.
- Kopeček, L. (ed.): *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*, Brno 2005.
- Kubát, M.: *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v ČR*, in *Politologický časopis* 3/1998, s. 231-243.
- Kubát, M.: *Komunistická strana Čech a Moravy v politickém systému České republiky*, in Drobný, T. (ed.): *Komunismus v nás: cesta do minulosti nebo budoucnosti?* Brno 2000, s. 20-31.
- Kubát, M.: *Postkomunismus a demokracie*, Praha 2003.
- Kubát, M.: *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, in Němec, J., Šústková, M. (ed.):

III. kongres českých politologů, Olomouc 8.-10. 9. 2006, Praha - Olomouc 2006, s. 548-556.

- Kunc, J.: *Stranické systémy v re/konstrukci*, Praha 2000.
- *K vytvoření moderní levicové strany. Sborník prací* (neprošlo redakční úpravou), Praha 1991.
- Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004, II. díl: 1938-2004*, Brno 2005.
- Měchýř, J.: *Velký převrat či snad revoluce sametová?* Praha 1999.
- Mejstřík, M. (ed.): *Hrozba komunismu? Sborník přednášek z veřejného slyšení Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice*, Praha 2005.
- Pšeja, P.: *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*, Brno 2005.
- Novák, M.: *Systémy politických stran*, Praha 1997.
- Ransdorf, M.: *KSČM 2001: Profil a projekt nové strany*, in *Alternativy* 7/2001, s. 40-49.
- Ransdorf, M.: *Anatomie parlamentu*, Praha 1992.
- Ransdorf, M.: *Nové čtení Marxe*, Praha 1996
- Sartori, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno 2005.
- Suk, J.: *Labyrintem revoluce*, Praha 2003.
- Sviták, I.: *Levý blok. Dialektika voleb*, Praha 1992.
- Škaloud, J.: *Demokratizace jako mocenský boj*, in *Aktuální problémy demokratizace postkomunistických států střední Evropy*, Praha 1995, s. 6-11.
- Wnuk-Lipiński, E.: *Obrat Polska doleva. Sociologická a politická analýza*, in *Sociologický časopis* 4/1994, s. 413-431.

- *Doporučení č. 2 k postupu v předvolebním období (zpracováno z diskuze v konzultační skupině volebního štábu ÚV KSČ; interní materiál KSČ), 1990.*
- *Dokumenty XVIII. sjezdu Komunistické strany Československa (interní materiál KSČ), Praha 1990.*
- *Dokumenty I. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy (interní materiál KSČM)*
- *Dokumenty II. sjezdu KSČM (interní materiál KSČM).*
- *Dokumenty III. sjezdu KSČM (interní materiál KSČM).*
- *Dokumenty IV. sjezdu KSČM (interní materiál KSČM).*
- *Dokumenty V. sjezdu KSČM (interní materiál KSČM).*
- *Protokol XXIV. sjezdu ČSSD, Praha 1990.*
- *Protokol XXV. sjezdu ČSSD, Praha 1991.*
- *Protokol XXVI. sjezdu ČSSD, Praha 1993.*
- *Stanovy KSČM platné od 2. 12. 1995.*
- *Stanovy Komunistické strany Čech a Moravy, 1999.*
- *Volební program KSČ „Za spokojený život všech, kteří chtějí poctivě pracovat a tvořit“, 1990.*
- *Volební program KSČM 1992 (interní materiál KSČM), 1992.*
- *Levý blok KSČM - DL ČSFR „...pro tuto zemi“ (propagační materiál LB pro volby 1992).*
- *Volební program KSČM pro předčasné volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, 1998.*
- *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci (prosinec 1995 - prosinec 1999), 1999.*
- *Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM, 2005.*
- *Informace obvodního výboru KSČM v Praze 4, 2/1999.*
- *Rudé právo, 1990-1991.*
- *Haló noviny, 1991-2003.*
- *Naše pravda, 1990-1996.*

- *Mladá fronta Dnes*, 1992-1994.
- *Lidové noviny*, 1993.
- *Svoboda. List komunistů a sympatizujících středních Čech*, 1991.
- *Jiskra. Týdeník Komunistické strany Československa na Znojemsku*, 1990-1991.
- *Severočeská pravda. List komunistů a příznivců levice*, 1995.
- *Echo. Brněnský levicový občasník*, 1995.
- *Zážeh*, 1997-1998.
- *Dialog - Otázky - Odpovědi*, 1993-1995.
- *Mosty. Týždenník Komunistickej strany Česko-Slovenska*, 1990-1991.

- *Programové dokumenty Komunistického svazu mládeže*, 26. 8. 2006 (http://www.mujiweb.cz/www/UR_KSM/Prog_ksm.html#pl).
- *Poznámky k historii a postavení SDS*, 24. 11. 2008 (<http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2000020202>).
- *Vývoj KSČ a KSČM po roce 1989. KSČ a první svobodné volby*, 24. 11. 2008 (http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_22.htm)
- *Vývoj KSČ a KSČM po roce 1989. Vnitrostranické spory v KSČM v letech 1990-1993*, 24. 11. 2008 (http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_23.htm)
- *Vývoj KSČ a KSČM po roce 1989. Od třetího do pátého sjezdu - období stabilizovaného neokomunismu*, 24. 11. 2008 (http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_24.htm)
- *Postkomunistické strany v ČR. Levý blok*, 24. 11. 2008 (http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_81.htm)
- *Postkomunistické strany v ČR. Strana demokratické levice (SDL)*, 24. 11. 2008 (http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_82.htm)

- *Postkomunistické strany v ČR. Strana demokratického socialismu (SDS)*, 24. 11. 2008
(http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_83.htm)
- *Postkomunistické strany v ČR. Demokratická strana práce (DSP)*, 24. 11. 2008
(http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/kvcr/kvcr_84.htm)
- Balík, S.: *KSČM a její vztah k vlastní minulosti*, 24. 11. 2008 (<http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=200>).
- Kunštát, D.: *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, 24. 11. 2008
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunst-at-kscm.pdf).
- Kunštát, D.: *Veřejné mínění a proměny preferencí politických stran*, 24. 11. 2008
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100014s_kunst-at-strany.pdf).
- Hloušek, V., Kopeček, L.: *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*, 24. 11. 2008
(<http://www.iips.cz/uploads/working%20papers/hlousek-kopecek.pdf>).
- Kunštát, D.: *Parametry stranické identity českých voličů*, 24. 11. 2008
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100039s_kunst-at-volici.pdf).
- Machová, M.: *Pobouření nad KSČM: Omlouvá totalitní vraždu z 50. let*, 27. 11. 2008
(<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=621549>).
- Mareš, M.: *Lidová unie národní a sociální záchrany a vývoj ortodoxně-komunistického proudu v České republice*, 24. 11. 2008 (<http://www.cepsr.com/tisk.php?ID=139>).
- Linek, L., Pecháček, Š.: *K důvodům nízkého počtu členů českých politických stran*, 24. 11. 2008
(www.soc.cas.cz/download/112/Linek_Pechacek_slon.pdf).
- *Stranické preference těsně před volbami 2002*, 25. 11. 2008
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100081s_pv20627.pdf).

- *Dlouhodobý program KSČM „Naděje pro ČR“*, 27. 11. 2008 (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2679&category=>).
- *Stanovy KSČM*, 28. 11. 2008 (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=>).
- *Program KSM*, 1. 12. 2008 (<http://www.ksm.cz/dokumenty/program-ksm.html>).
- *Výsledky voleb*, 18. 12. 2008 (<http://www.volby.cz/>).

- Rozhovor s Jiřím Svobodou ze dne 21. 2. 2006
- Rozhovor s Marií Stiborovou ze dne 20. 2. 2006
- Rozhovor s Miloslavem Ransdorfem ze dne 21. 11. 2008
- Rozhovor s Jiřím Dolejšem ze dne 11. 12. 2008